

Revisjon i et brukerperspektiv

Hvordan bidrar revisjon til beslutningsrelevant informasjon ved bankenes kredittvurdering?

KRISTIAN FRØYEN OG ANDREAS BÆRØTANGEN

VEILEDERE

John Arngrim Hunnes
Kirsti Helene Rødfjell Meidelsen

Universitetet i Agder, 2019
Fakultet for Handelshøyskolen
Institutt for Økonomi

Forord

Denne masteroppgaven er skrevet i forbindelse med avslutningen av masterstudiet regnskap og revisjon ved Universitetet i Agder. Oppgaven omfatter 30 av totalt 120 studiepoeng og er obligatorisk.

Tema for oppgaven er: *‘Revisjon i et brukerperspektiv’*. Temaet ble valgt på bakgrunn av diskusjon av flere interessante emner. Valget ble avgjort grunnet interesse rundt dette emnet. Samtidig var det en mulighet til å tilføre kunnskap om et emne som i liten grad er belyst tidligere. Videre håper vi denne oppgaven kan bidra til ytterligere forskning rundt dette emnet. Vi håper også emnet bidrar til diskusjon og debatt.

Først og fremst ønsker vi å takke våre veiledere John Arngrim Hunnes ved Universitetet i Agder og Kirsti Helene Rødfjell Meidelsen ved Universitetet i Nord. Vi må også takke informantene som tok seg tid til intervju og ikke minst ønsket å dele sin kunnskap med oss. Dere har vært til stor hjelp. Til slutt ønsker vi å takke medstudenter som har bidratt til to fine år i Kristiansand.

Kristiansand, juni 2019

Kristian Frøyen og Andreas Bærøtangen

Sammendrag

Banker, investorer, myndigheter og leverandører er alle brukere av regnskapsinformasjon. For at denne informasjonen skal være relevant for brukerne er det viktig at informasjonen er troverdig. Det er revisors oppgave å sikre dette. Revisjon er derfor viktig for å skape tillit i markedet. Det følger av revisorlovens (1999) § 1-2 at *“Revisor er allmennhetens tillitsperson (...)”*. Det foreligger dermed en antakelse om at regnskapsbrukerne har tillit til revisor. Videre antas det at brukerne har nytte av det arbeidet revisor gjør ved å være allmennhetens tillitsperson. Det er interessant å se om disse antakelsene faktisk stemmer. Dersom antakelsene ikke stemmer vil ikke revisjonen tjene til sitt formål og det vil være grunnlag for forbedringer knyttet til revisjonen.

Det vil være spesielt interessant å se om antakelsen stemmer for banker i tilfeller der de gjør kredittvurderinger av nye- og eksisterende kunder. Oppgaven er derfor begrenset til banker. For å få en forståelse av bankenes utlånsprosess er det viktig å vite hvilke risikoer bankene står overfor ved utlån. Videre vil det være viktig å forstå hvordan revisjonen fungerer og hvilke vurderinger revisor gjør i sitt arbeid.

Det kan tenkes at banker vil ha begrenset interesse av informasjon som presenteres av revisor da bankene anses å være profesjonelle aktører og vil allerede ha tilgang til all den nødvendige informasjonen. Det kan også tenkes at ytterligere informasjon vil være av interesse og at synspunktene til en uavhengig tredjepart vil øke informasjonens beslutningsrelevans. Ulike studier konkluderer ulikt når det gjelder bankenes bruk av revisors arbeid. Der en studie fant at det ikke var store forskjeller mellom revisor og bankene i oppfatningene knyttet til meldingen som ble kommunisert gjennom revisjonsberetningen (Libby, 1979). Andre studier (Almer & Brody, 2002; Boolaky & Quick, 2016; Gray, Turner, Coram & Mock, 2011) finner andre resultater. I disse studiene hevdes det å være forskjeller mellom de to gruppene i oppfatning av hva revisors oppgaver er og at ytterligere informasjon fra revisor er ønskelig.

Resultatene i vår undersøkelse peker mot at revisors arbeid på langt nær er det viktigste vurderingsverktøyet til bankene når nye- og eksisterende kunder søker om kreditt. Derimot virker kundens eiere, ledelse og styre og være sentralt ved kredittvurdering av kunder. Allikevel er det interesse rundt revisjonsberetningen og bankene uttaler at de har tillit til revisor. Bankene har i varierende grad også nytte av revisjonsberetningen. Det kan derfor sies å foreligge et forventningsgap og et informasjonsgap mellom de to gruppene.

Innholdsfortegnelse

Forkortelsesordliste	1
Kapittel 1 Innledning.....	2
1.1 Bakgrunn for oppgaven.....	2
1.2 Problemstilling, forskningsspørsmål og avgrensning.	3
1.3 Struktur.....	4
Kapittel 2 Banken som brukergruppe.....	5
2.1 Brukerne av regnskapet.....	5
2.2 Bankenes risikovurderingsprosess	6
2.2.1 Asymmetrisk informasjon – agent-prinsipal teori.....	6
2.2.2 Uheldig utvelgelse og moralsk hasard	7
2.2.3 Risikoreducerende handlinger	9
Kapittel 3 Revisjonsteori.....	12
3.1 Revisjon.....	12
3.1.1 Formålet med revisjon.....	12
3.1.2 Uavhengighet og objektivitet i revisorlovens §§ 4-1 og 4-5	13
3.1.3 Revisjonspliktige i Norge.....	13
3.1.4 Regnskapet som informasjonskilde.....	14
3.2 Vesentlighet.....	16
3.2.1 Totalvesentlighet	17
3.2.2 Arbeidsvesentlighet	18
3.2.3 Grense for ubetydelige feil.....	19
3.2.4 Særskilte vesentlighetsgrenser	20
3.2.5 Bruken av vesentlighetsgrenser i revisjonsprosessen.....	20
3.3 Revisjonsrisiko	21
3.3.1 Revisjonsrisiko-modellen.....	22
3.3.2 Sikkerhet i regnskapet	23
3.3.3 Tidligere forskning på opplevd sikkerhet til regnskapsinformasjonen	25
3.3.4 Revisjonsrisikoen, historisk utvikling.....	26
3.3.5 Revisjonsbevis.....	26
3.4 Revisjonsberetningen	28
3.4.1 Revisjonsberetningen og revisjonsberetningens relevans	28
3.4.2 Fortsatt drift.....	30
3.5 Kost-nytte ved revisjon	31
3.6 Forventningsgapet og informasjonsgapet.....	32
3.6.1 Forventningsgapet	32
3.6.2 Informasjonsgapet	34

3.6.3 Tidligere forskning på forventningsgapet og informasjonsgapet.....	35
Kapittel 4 Metode.....	38
4.1 Forskningsdesign.....	38
4.1.1 Forskningsmetode	38
4.1.2 Metode for datainnsamling.....	39
4.1.3 Gjennomføring av intervjuer	40
4.1.4 Utvalg	41
4.2 Reliabilitet og validitet	43
4.3 Etikk	45
Kapittel 5 Presentasjon, analyse og diskusjon	46
5.1 Hvilken informasjon er sentral i bankenes kredittvurdering av mellomstore bedrifter? 46	
5.1.1 Firedelt fokusområde.....	46
5.1.2 Det første fokusområdet: Kjennskap til kunden.....	48
5.1.3 Det andre fokusområdet: Evne til å betjene gjeld	50
5.1.4 Det tredje fokusområdet: Bruk av sikkerheter	51
5.1.5 Det fjerde fokusområdet: Finansiell fleksibilitet.....	54
5.1.6 Oppsummering	55
5.2 Hvordan forholder bankene seg til revisjonsrisiko?.....	56
5.2.1 Bankenes vurdering av revisjonsrisiko	56
5.2.2 Bankenes risikohåndtering	57
5.2.3 Bankenes forståelse av revisjon	59
5.2.4 Bankenes tillit til revisor	60
5.2.5 Oppsummering	62
5.3 Hvordan påvirker revisjonsberetningen bankenes kredittvurdering?.....	63
5.3.1 Bankenes bruk av revisjonsberetningen	63
5.3.2 Fortsatt drift vurderingen	65
5.3.3 Forskjell på vurderingen av selskaper med og uten revisor	66
5.3.4 Forventningsgapet og informasjonsgapet.....	67
5.3.5 Oppsummering	70
Kapittel 6 Konklusjon	71
Referanseliste	74
Vedlegg 1 – Intervjuguide.....	82
Vedlegg 2 – Refleksjonsnotat Andreas Bærøtangen.....	84
Vedlegg 3 – Refleksjonsnotat Kristian Frøyen	87

Tabelloversikt

Tabell 1: Fastsettelse av vesentlighetsgrenser.....	18
Tabell 2: Oversikt over intervjuobjektene.....	43
Tabell 3: Informantenes tillit knyttet til revisjonen.....	62
Tabell 4: Informantenes nytte av revisjonen	65

Figuroversikt

Figur 1: Foretakets interesser	5
Figur 2: Kvalitetskrav.....	15
Figur 3: Vesentlighet for regnskapet totalt sett og arbeidsvesentlighet	19
Figur 4: Bruken av vesentlighet i revisjonen	21
Figur 5: Typer modifiserte konklusjoner	29
Figur 6: Forventning- og prestasjonsgapet.....	33
Figur 7: Illustrasjon av ‘informasjonsgapet’	34

Forkortelsesordliste

IFRS – International Financial Reporting Standards (Internasjonal finansiell rapporteringsstandard)

ISA – International Auditing Standards (Internasjonale revisjonsstandarder)

NRS – Norsk Regnskaps Stiftelse (Brukes også for å henvise til Norsk Regnskaps Standard)

IAASB – International Auditing and Assurance Standards Board (Internasjonalt standardsettende organ)

NSD – Norsk senter for forskningsdata

Kapittel 1 Innledning

I dette kapitlet skal vi gjennomgå bakgrunn for oppgaven. Før vi går videre til problemstilling, forskningsspørsmål og avgrensninger. Kapitlet avsluttes med en rask gjennomgang av strukturen for resten av oppgaven.

1.1 Bakgrunn for oppgaven

“Rundt ethvert foretak finnes det personer eller grupper som ønsker opplysninger om foretaket” (Gulden, 2016, side 39). På begynnelsen av 1800-tallet var det banker og forsikringsselskaper som lot kompetente personer kontrollere regnskapsinformasjonen fra forretningsforbindelser (Gulden, 2016, side 29). I dag er det lovpålagt revisjon i Norge for aksjeselskaper som har mer enn 6 millioner i driftsinntekter, balansesum over 23 millioner eller gjennomsnittlig antall årsverk på over 10. Revisjonen har som formål å øke brukernes tillit til regnskapet (ISA 200, punkt 3). På bakgrunn av den utførte revisjonen utarbeider revisor en revisjonsberetning. Revisjonsberetningens innhold og konklusjon avhenger av utfallet av revisjonen. Dette er for mange brukere det eneste synlige resultatet av revisjonen (Gulden, 2016, side 429).

Revisjonsberetningen har vært gjenstand for kritikk. Dette skyldes standardiserte tekster og liten, om ikke ingen, informasjon om hvilke poster som er vurdert å være viktige (Hagen, 2016). Videre er revisjonsberetningen i stadig endring, eksempelvis blir beskrivelser kortere og bruk av et enklere og mer forståelig språk, eller beskrivelse av sentrale elementer (Key Audit Matters). Endringer i revisjonsberetningen gjøres med utgangspunkt i å bedre beretningens relevans for brukerne av den finansielle rapporteringen (Hagen, 2016).

I 1979 så Robert Libby på forskjeller i hvordan revisorer og banker oppfattet informasjonen som ble kommunisert gjennom revisjonsberetningen. Her fant han at det ikke var store forskjeller mellom de to gruppene i hvordan informasjonen fra beretningen ble oppfattet (Libby, 1979). I 2002 gjør Almer og Brody det samme og finner at det er forskjeller mellom disse gruppene når det kommer til forventninger knyttet til revisjonsberetningen (Almer & Brody, 2002). Dette er motsatte av Robert Libby (1979) som fant at det ikke var store forskjeller. Dette gir grunnlag for valget av problemstilling og forskningsspørsmål.

1.2 Problemstilling, forskningsspørsmål og avgrensning.

Som nevnt er det ulikheter mellom revisors nytte og graden av relevans knyttet til den uavhengige revisors beretning. Vi så innledningsvis på studier som er utført utenfor Norge. Det er derfor interessant å se nærmere på dette i Norge. Selv om det vil være likheter mellom landene er det ikke mulig å generalisere disse funnene som følge av forskjeller i lover og regler knyttet til revisjonen. Dette gir grunnlag for å se på forskjeller mellom revisors oppgaver og hva banken forventer av revisor. Videre er det interessant å se hvordan en profesjonell aktør i det norske markedet forholder seg til revisjonen. Dette vil bidra til økt kunnskap om hva brukeren legger til grunn i sin vurdering samt selve fundamentet i revisjonen, brukeren.

I oppgaven har vi avgrenset brukere av regnskapet til banker i Agder. Vår antakelse er at en långiver til bedriftsmarkedet bør være en potensielt stor brukergruppe av revisjonen. Samtidig vil dette være en profesjonell aktør, hvor årsregnskapet og revisors uavhengige bekreftelse på årsregnskapet kan bidra til økt informasjonsgrunnlag i større eller mindre grad. Videre har vi avgrenset oppgaven til å gjelde for banker som gir kreditt til mellomstore selskap. Dette gir oss selskaper som ikke rapporterer etter IFRS (International Financial Reporting Standards), men som er lovpålagt å benytte revisor. På bakgrunn av dette, har vi følgende problemstilling;

Hvordan bidrar revisjon til beslutningsrelevant informasjon ved bankenes kredittvurdering?

For å besvare problemstillingen på best mulig måte har vi valgt å benytte følgende tre forskningsspørsmål. Det første forskningsspørsmålet er:

Hvilken informasjon er sentral i bankenes kredittvurdering av mellomstore bedrifter?

Gjennom dette forskningsspørsmålet vil vi få innblikk i hvilke elementer som er sentrale i kredittvurderingen. For å kunne besvare problemstillingen på en god og hensiktsmessig måte er vi avhengig av å kartlegge hva banken vurderer som sentralt. Dette bidrar til å sette relevansen og revisjonen i perspektiv til andre elementer som en profesjonell aktør benytter i sin vurdering. Videre vil regnskapsposter aktøren bruker og vektlegger også kunne sammenlignes med hva revisor mener er sentralt.

Det andre forskningsspørsmålet som skal hjelpe oss å besvare problemstillingen er;

Hvordan forholder bankene seg til revisjonsrisiko?

Her ønsker vi å gå inn på hvordan bankene forholder seg til revisjonsrisiko. Hva som menes med revisjonsrisiko og de forskjellige aspekter knyttet til dette emnet som er belyst i teorien. Dette er sentralt for å kunne kartlegge bankenes forståelse av revisjonen. Det vil også bidra til å kunne se hvordan de benytter risikoelementet i sine vurderinger, eventuelt ikke benytter dette. Det tredje og siste forskningsspørsmålet er;

Hvordan påvirker revisjonsberetningen bankenes kredittvurdering?

Vi ønsker med dette forskningsspørsmålet å se konkret hvordan revisjonen benyttes i beslutningstaking. Her vil vi se på flere elementer i revisjonen. Samtidig ønsker vi å belyse bankenes forventninger og oppfatning av revisjon. Dette spørsmålet retter seg i større grad direkte mot bankene og bruken av revisjon knyttet til beslutningstaking.

1.3 Struktur

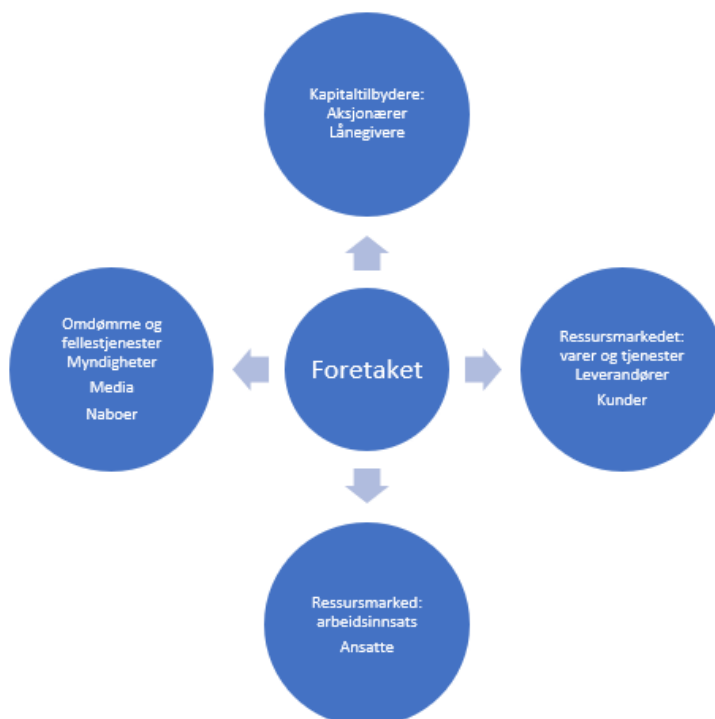
Videre i oppgaven vil vi i kapittel 2 fokusere på banken. Her vil vi se på hvilke risikoer bankene står overfor ved tildeling av kreditt i tillegg til ulike tiltak bankene kan gjøre for å begrense eventuelle risikoer. Videre vil vi i kapittel 3 se nærmere på revisjonsteori som anses å være sentral for å kunne forstå hva som ligger til grunn for revisors valg og vurderinger ved revisjon av et selskap. I kapittel 4 dreier fokuset seg over på hvilke metodevalg som er tatt for å besvare problemstillingen. Kapittel 5 tar for seg funn. Her vil funnene bli diskutert og analysert mot teori og tidligere forskning på området. I tillegg vil egne resonnementer bli brukt i analysen. Tilslutt vil kapittel 6 konkludere på oppgaven.

Kapittel 2 Banken som brukergruppe

I dette kapittelet vil vi se nærmere på banken som brukergruppe. Dette er sentralt for oppgaven ettersom vi skal belyse hvordan banken benytter revisjon i kredittvurdering. Først vil vi se på brukerne av regnskapet. Før vi ser på bankens risikovurderingsprosess.

2.1 Brukerne av regnskapet

Det som er felles og kjennetegner brukerne av regnskapet er at de har en eller annen form for interesse i selskapet. Modellen nedenfor viser de ulike brukerne av regnskapet.

Figur 1: Foretakets interessenter (Baksaas & Stenheim, 2015, figur 1.1, side 21)

De ulike brukerne av regnskapet vil ha ulik interesse i regnskapsinformasjonen (Baksaas & Stenheim, 2015, side 21). Hvor eksempelvis kreditorer som långivere og leverandører vil være interessert i betalingsevnen til den revisjonspliktige. Dette omhandler fremtidig evne til å betale sine forpliktelser (Flakke, 2010). Videre vil långivere og leverandører være interessert i selskapets mulighet til å gi sikkerhet dersom selskapet ikke er i stand til å betale tilbake det skyldige beløpet (Bruns & Fletcher, 2008, side 174).

For at regnskapsbrukerne skal ha nytte av informasjonen i regnskapet blir det av revisor lagt til grunn noen antagelser om regnskapsbrukerne. Revisor antar at regnskapsbrukerne (ISA 320, punkt 4):

- 1. Har rimelig kunnskap om forretningsmessige og økonomiske aktiviteter og regnskap og en vilje til å studere informasjonen i regnskapet med rimelig grundighet.*
- 2. Forstår at regnskapet er utarbeidet, presentert og revidert i forhold til vesentlighetsgrenser;*
- 3. Erkjenner de iboende usikkerhetene ved måling av beløp basert på bruk av estimater, skjønn og vurdering av fremtidige hendelser; og*
- 4. Fatter rimelige økonomiske beslutninger på grunnlag av informasjonen i regnskapet.*

Banken som profesjonell aktør kan dermed antas å oppfylle disse antagelsene. Vi skal nå se nærmere på bankenes vurderinger av kredittrisiko og hva som påvirker dette.

2.2 Bankenes risikovurderingsprosess

Nå skal vi se på bankenes risikovurderingsprosess. Først vil vi omtale asymmetrisk informasjon, deretter hvilke risikoer långiver tar som følge av asymmetrisk informasjon i form av uheldig utvelgelse og moralsk hasard. Tilslutt ser vi på hvordan långiver forholder seg til disse mulige risikoene gjennom; vurderinger av kunden, ansvarliggjøring av kunden, innhenting av sikkerhet for de utestående krav långiver har på kunden og viktigheten av finansiell fleksibilitet i kundens selskap.

2.2.1 Asymmetrisk informasjon – agent-prinsipal teori

Mellomstore selskap vil ikke ha tilgang til kapitalmarkedet på lik linje med børsnoterte selskap da mellomstore selskap ikke er notert på børs. Den viktigste tilgangen til finansiering vil derfor være bankene (Bruns & Fletcher, 2008, side 173).

Bankene vil ved utlån være nødt til å ha tillit til at låntaker betaler både avdrag og renter knyttet til lånet i tide. Det er derimot ikke gitt at det foreligger tillit mellom partene som følge av asymmetrisk informasjon, der selskapets ledelse vet mer enn långiver, dette omtales gjerne som agent-prinsipal problemet. Agent-prinsipal teorien benyttes ofte for å forklare forholdet mellom de som er satt til å styre et selskap, selskapets ledelse, og de som er eiere i selskapet. Her vil agenten ta beslutninger på vegne av prinsipalen. De to partene vil ofte ha motstridende mål og det vil foreligge asymmetrisk informasjon da agenten, som er tettest på driften i

selskapet, sitter på en større mengde og mer relevant informasjon enn prinsipalen. Agent-prinsippal prinsippet kan også anvendes på forholdet mellom selskapsledelse og långiver, da långivere låner ut enorme summer til ulike aktører i markedet. Dette skaper dermed agent-prinsippal problematikk mellom kreditor og debitor (Guiral-Contreras, Gonzalo-Angulo & Rodgers, 2007, 286). Ettersom selskapets ledelse arbeider internt i selskapet og dermed sitter på mer informasjon enn banksektoren vil alltid ledelsen, de som produserer regnskapet, ha tilgang på en større mengde og mer relevant informasjonen sammenlignet med kreditor. Denne informasjonen kan benyttes som fordel for låntaker i forhandlinger med långiver.

Forekomsten av asymmetrisk informasjon vil være en viktig faktor i fastsettelsen av långivers kredittrisiko. Långivers kredittrisiko er risikoen for ikke å få tilbakebetalt det banken har krav på i form av renter og avdrag, som følge av at kunden ikke har vilje eller evne til å betale (Eklund, Larsen & Bernhardsen, 2001). Videre er, ifølge Eklund og Knutsen (2011, side 346), kredittrisiko hovedårsaken til de fleste bankkriser. Oliver, Fumás og Saurina (2006, side 451) nevner blant annet uheldig utvelgelse (adverse selection) og moralsk hasard (moral hazard) som faktorer som er med på å fastsette långivers kredittrisiko. Hvor uheldig utvelgelse og moralsk hasard skyldes asymmetrisk informasjon og vil bli gjennomgått nærmere nedenfor.

2.2.2 Uheldig utvelgelse og moralsk hasard

Forekomsten av asymmetrisk informasjon vil blant annet kunne føre til tilfeller kalt uheldig utvelgelse og moralsk hasard (Deakins & Hussain, 1994). Uheldig utvelgelse kan eksemplifiseres gjennom en velkjent teori av George Akerlof.

Uheldig utvelgelse

En velkjent teori angående uheldig utvelgelse ble presentert av George Akerlof i 1970. Han benyttet et eksempel med bruktbiler for å forklare situasjonen med uheldig utvelgelse. Her presenteres en situasjon der kunden enten kjøper en bruktbil av god kvalitet eller en bruktbil av dårlig kvalitet, men kunden vet ikke kvaliteten på bilen før vedkommende har kjørt den over en gitt tid. Det foreligger asymmetrisk informasjon ved at selger vet mer enn kjøper. Ettersom utfallet av kjøpet er usikkert for kjøperen vil prisen være lik for både en god bil og en dårlig bil. Dette gjør at prisen for en bil blir lik gjennomsnittsprisen for en god og en dårlig bil. Dette gjør at gode biler fases ut av markedet da selger ikke oppnår forventet salgspris som følge av at biler med lavere kvalitet selges for samme pris som gode biler (Akerlof, 1970).

Denne teorien kan kobles opp mot flere ulike scenarioer der det foreligger asymmetrisk informasjon mellom kjøper og selger (Akerlof, 1970).

Ghatak (1999, side 28-29) presenterer en situasjon der hver enkelt låntaker kjenner sin egen finansielle situasjon, men banken som långiver kjenner ikke låntakers finansielle situasjon. I dette tilfellet vil vi kunne trekke paralleller til Akerlof sin teori ved å sammenligne mot forholdet mellom långiver og låntaker. Vi forutsetter to typer låntakere, en som kommer til å tilbakebetale lånet og en som ikke betaler tilbake lånet, samtidig som det ikke inngås avtale om sikkerhet for lånesummen. I dette tilfellet vil banken måtte tilby samme lånerente til alle låntakere (Ghatak, 1999, side 28-29). Långiver vil undervurdere de gode selskapene og overvurdere de dårlige selskapene da renten på lånet baserer seg på et gjennomsnitt av de to gruppene. Dette gjør at de gode kundene må betale en høyere rente enn det risikoen ved lånet skulle tilsi, samtidig som de dårlige kundene vil betale lavere rente enn det risikoen ved lånet skulle tilsi (Stiglitz & Weiss, 1981, side 393). Vi ender dermed opp med en situasjon der de gode kundene subsidierer de dårlige kundene. Dette vil føre til at de gode kundene presses ut av markedet, og banken vil sitte igjen med dårlige kunder (Ghatak, 1999, side 28-29). Dette kalles uheldig utvelgelse og er en situasjon der banken ender opp med å velge de ulønnsomme kundene fremfor de lønnsomme kundene. Årsaken til dette er informasjonsasymmetrien som foreligger mellom låntaker og långiver.

Uheldig utvelgelse er dermed en situasjon som oppstår før lånetilsagnet. I tillegg vil vi ha moralsk hasard som oppstår under selve låneforholdet.

Moralsk hasard

Ved moralsk hasard vil låntaker utnytte informasjonsasymmetrien ved å påta seg større risiko under låneoppholdet enn hva som var antatt før lånet ble avtalt. Låntaker utfører handlinger som øker egen vinning uten hensyn til kreditorene, noe som gjøres fordi låntaker ikke har fullt ansvar for de eventuelle konsekvensene av handlingene (Berk & DeMarzo, 2017, side 606). I forholdet beskrevet over med en långiver og låntaker vil moralsk hasard kunne være tilfelle der selskapet deler ut utbytte selv om dette vil gjøre at kreditor vil ha mindre dekning for sine krav. Dersom selskapet går konkurs vil långiver dermed komme dårligere ut som følge av utbyttet sammenlignet med om utbytte ikke var blitt gitt.

For å unngå tilfeller av moralsk hasard kan långiver ha krav om en avtale (covenants) ved utlån til kunder (Berk & DeMarzo, 2017, side 606). En skriftlig avtale som vil være basert på

finansielle nøkkeltall som långiver krever at er oppfylt under låneperioden. Dersom avtalen ikke overholdes, det vil si at det foreligger mislighold, vil långiver kunne reforhandle kontrakten gjennom høyere rente eller ny sikkerhetsstillelse. En slik avtale, basert på økonomiske nøkkeltall, er dermed en metode for långiver å styre atferden til låntaker etter at det er inngått avtale om utlån. Dette sikrer at kunden ikke går moralsk hasard og utnytter låneforholdet slik at långiver ender opp med å tape penger.

2.2.3 Risikoreduserende handlinger

Som vi har sett vil asymmetrisk informasjon både gjennom uheldig utvelgelse og moralsk hasard være situasjoner långiver ønsker å unngå, da dette øker kredittrisikoen til långiver (Oliver, Fumás og Saurina 2006, side 451). Långiver vil i stedet ønske å føre risikoen over på låntaker. Bruns og Fletcher (2008, side 174) nevner tre ulike tiltak långiver kan gjøre for å begrense risikoen og ulempen som følge av informasjonsasymmetri og på den måten, i større grad, sikre seg mot tap.

For det første vil långiver foreta vurderinger av låntakere før det gis lån. Her vurderes den finansielle stillingen til selskapet. Långivere vil innhente informasjon om kunden for å få en antagelse om sannsynligheten for at lånet ikke blir tilbakebetalt. Utfallet av disse vurderingene vil gi to typer risiko. For det første vil det foreligge en risiko for at långiver gir lån til en kunde som er i større problemer enn hva banken antar, banken risikerer tap ved å ikke få tilbakebetalt lånet. For det andre vil en situasjon der banken antar at kunden har større problemer enn kunden faktisk har kunne føre til at banken går glipp av en god kunde (Almer & Brody, 2002, side 481). Det er derfor viktig å foreta vurderinger av potensielle kunder.

For det andre vil långiver kunne kreve at kunden skal foreta en andel av investeringen selv, slik at banken ikke alene er ansvarlig for en investering gjort av låntaker. Bruns og Fletcher (2008) fant to fordeler for långiver ved en slik finansieringsplan. For det første vil større bruk av egenkapital ved finansieringen vise at selskapets ledelse har troen på investeringen og er villig til å ta en større risiko. For det andre vil økt bruk av egenkapital gjøre at investeringen krever en mindre ekstern finansiering som igjen gir lavere kredittrisiko for långiver.

For det tredje nevner Bruns og Fletcher (2008) at banken kan kreve sikkerhet i eiendeler hos låntaker. De fant at sterkere sikkerhet i en kundes eiendeler øker sannsynligheten for tilsagn om lån. Hansen og Kristiansen (2012) hevder at en forsvarlig egenkapital er viktig for långiver med tanke på å kunne ha sikkerhet i selskapets eiendeler og at en forsvarlig

egenkapital vil basere seg på reelle verdier fremfor regnskapsmessige verdier. Dette skyldes at regnskapsføring etter NRS (norsk regnskaps standard) baserer seg på historisk kost, det vil si at eiendeler innregnes i selskapets regnskap i den perioden hvor eiendelen er ervervet. Videre vil eiendelen avskrives over den antatte levetiden. Teoretisk sett vil da verdien av eiendelen både i regnskapet og fysisk være null ved slutten av regnskapsperioden. Dette er derimot ikke tilfellet i praksis, da avskrivninger ikke tar hensyn til endring i virkelig verdi. Det vil gjøre at verdien av eiendelen øker i verdi, men regnskapet presenterer en fallende verdi som følge av avskrivningene. Dette gjør at de reelle verdiene i selskapet er høyere enn hva de regnskapsmessige verdiene skulle tilsi.

Også Flakke (2010) legger til grunn en tredeling av kredittvurderingen. Denne overlapper til en viss grad med Bruns og Fletcher (2008) sine risikoreducerende handlinger som er nevnt ovenfor. Flakke (2010) trekker frem; tilbakebetalingsevne, finansiell fleksibilitet og behov for sikkerheter som tre sentrale elementer ved en kredittvurdering.

Det første punktet er tilbakebetalingsevne. Dette handler om kundens evne til å dekke sine fremtidige forpliktelser overfor banken. Dette vil i stor grad knytte seg til den fremtidige kontantstrømmen. Kontantstrømmen viser selskapets innbetalinger og utbetalinger gjennom perioden. De fremtidige kontantstrømmene vil således fortelle noe om selskapets fremtidige tilbakebetalingsevne. Kontantstrømmene har opphav fra resultatpostene i regnskapet. Flakke (2010) hevder at viktigheten av finansiell fleksibilitet og behovet for sikkerhet vil bli mindre dersom kontantstrømmene til kunden virker å være forutsigbare og stabile.

Det andre punktet Flakke (2010) nevner er sikkerheter. Med sikkerhet menes det samme som Bruns og Fletcher (2008) omtaler som sikkerheter og blir ikke diskutert nærmere.

Det siste punktet Flakke (2010) nevner er finansiell fleksibilitet og omhandler andre alternative finansielle kilder. Dette punktet vil til en viss grad overlape med punktet angående sikkerhet da begge punktene dreier seg om eiendeler i selskapet. Finansiell fleksibilitet skiller seg fra sikkerheter ved at finansiell fleksibilitet vil i større grad gjelde eiendeler som kan selges uten at dette svekker den daglige driften i selskapet og et salg ikke går utover den fremtidige kontantstrømmen. I tillegg vil dette punktet omhandle eierens vilje til å bidra med ny kapital, dersom eierne er villige til å bidra med økt kapital vil dette øke den finansielle fleksibiliteten i selskapet (Flakke, 2010).

I en videre kredittanalyse legger Flakke (2010) vekt på at eierskap, ledelse og organisasjonsstruktur er viktig. Her trekkes det frem kompetanse i ledelsen. I tillegg legges det vekt på historikk og strategier. Dette knytter seg dermed til Bruns og Fletcher (2008) sine synspunkter om at mer informasjon om selskapet er med på å redusere kredittrisikoen.

Tiltakene til Bruns og Fletcher (2008) og Flakke (2010) gjør at kunder med høyere risiko gis dårligere betingelser enn sikrere kunder, og dermed straffes som følge av svakere betalingsevne. Bankene vil på denne måten redusere effekten av informasjonsasymmetri.

Det argumenteres av Healy og Palepu (2001, side 406) for at asymmetrisk informasjon og agent-prinsipal problematikk er årsaken til etterspørsel etter finansiell rapportering og avsløringer knyttet til regnskapsprodusenten. For å begrense den asymmetriske informasjonen mellom låntaker og långiver utarbeider låntaker finansiell informasjon som tilgjengeliggjøres for brukerne av regnskapet. Videre er det krav om at den utarbeides i samsvar med lover og standarder for å sikre tillit til informasjonen. Dette vil allikevel ikke være tilstrekkelig for å sikre troverdighet til informasjonen som presenteres av regnskapsprodusenten. Vi er avhengig av en ekstern part som kan fungere som allmennhetens tillitsperson. Derfor velges en revisor som vil ha en viktig rolle når det gjelder overvåkning av at disse reglene er fulgt for å sikre tilliten til den informasjonen som kommuniseres.

Kapittel 3 Revisjonsteori

Dette kapittelet vil omhandle revisjonsteori i tillegg til den uavhengige revisors oppgaver. Først vil vi belyse formålet med revisjon, hvem som er revisjonspliktig samt regnskapet som informasjonskilde. Videre tar vi for oss vesentlighet, revisjonsrisiko og revisjonsberetningen. Før vi til slutt diskuterer forventningsgapet og informasjonsgapet hvor vi trekker inn elementer fra kapittel 2 og ser på forskjeller mellom revisjon og banken som regnskapsbruker.

3.1 Revisjon

Dette avsnittet vil ta sikte på å beskrive formålet med revisjon, der tillit står sentralt. Deretter vil fokuset rettes mot noen av forutsetningene for at tillit til revisor foreligger, gjennom uavhengighet og objektivitet. Videre vil det bli forklart hvilke selskap som er å anse som revisjonspliktige og i hvilke tilfeller revisjonsplikt kan unnlates. Til slutt vil regnskapet som informasjonskilde bli diskutert.

3.1.1 Formålet med revisjon

Revisjonen har som formål å gi brukerne tillit til regnskapet (ISA 200, punkt 3). Det følger av revisorloven (1999) § 1-2 at revisor skal fungere som allmennhetens tillitsperson. Boolaky og Quick (2016) legger vekt på at tillit er sentralt for å skape troverdighet i markedet. For å sikre dette skal regnskapet være utarbeidet i henhold til gjeldende lover og regler. Noe som blant annet krever at en ekstern revisor fremlegger en uavhengig revisjonsberetning. Dette gir et trepartsforhold ved revisjon som vil bestå av; ansvarlig part, regnskapsbrukerne og revisor (Revisorshåndbok, 2018, side 85, punkt 27). Den ansvarlig part vil ofte være den som engasjerer revisor (revisorshåndbok, 2018, side 86, punkt 34). Dette vil være et selskap som enten er lovpålagt revisjon eller som ønsker dette av andre grunner. De tiltenkte brukerne vil være de brukergruppene som revisor antar vil være interessert i den informasjonen selskapet presenterer og dermed benytter attestasjonsuttalelsen fra revisor (revisorshåndbok, 2018, side 86, punkt 35). Revisor vil fungere som et bindeledd mellom de to gruppene gjennom attestasjonsuttalelsen og vil, som nevnt i revisorlovens (1999) § 1-2, fungere som allmennhetens tillitsperson. Det vil si at revisor skal bekrefte at den informasjonen som kommuniserer fra den ansvarlige parten stemmer. På denne måten kan de tiltenkte brukerne av regnskapsinformasjonen stole på at den informasjonen selskapet presenterer er reell (Revisorshåndbok, 2018, side 85, punkt 29-33).

Basert på revisorloven (1999) § 5-1 viser Gulden (2017, side 424) til følgende formål ved den eksterne revisjonen av et foretak:

1. *Revisor skal granske årsregnskapet*
2. *Revisor skal vurdere om ledelsen har oppfylt sin plikt vedrørende registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysningene.*
3. *Revisor skal kontrollere visse opplysninger i årsberetningen, i eventuell redegjørelse for foretaksstyring og i eventuell redegjørelse for samfunnsansvar.*
4. *Revisor skal se etter at ledelsen har ordnet formuesforvaltningen og intern kontroll på tilfredsstillende måte.*
5. *Revisor skal bistå med å forebygge og avdekke misligheter*

Formålet med revisjon er å sikre tillit til regnskapsinformasjonen, dette gjøres gjennom de ovennevnte punktene.

3.1.2 Uavhengighet og objektivitet i revisorlovens §§ 4-1 og 4-5

For at revisor skal bli ansett som allmennhetens tillitsperson er det viktig at revisor opptrer både uavhengig og objektivt. Revisorloven (1999) § 4-1 presenterer en rekke krav revisor må følge for å opptre uavhengig og objektivt. Uavhengigheten deles i to, faktisk uavhengighet og tilsynelatende uavhengighet. Faktisk uavhengighet vil handle om at revisor opptrer objektivt og med integritet. Tilsynelatende uavhengighet vil si at revisor oppfattes som uavhengig av andre tredjepersoner som kjenner alle de faktiske forholdene (Ebbesberg, 2016, side 41). For eksempel vil det være fare for at revisor tar en for aktiv part i et kundeforhold. I slike situasjoner kan det for utenforstående virke som revisor fungerer som en rådgiver for kunden. Dette vil kunne svekke revisors uavhengighet og objektivitet. Revisorloven (1999) § 4-5 tar sikte på å hindre dette og sier at revisor ikke kan *“(...) utføre rådgivnings- eller andre tjenester for den revisjonspliktige, dersom dette er egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet”*. I slike tilfeller kan revisor oppfatte seg selv som uavhengig, en tredjepart kan derimot anse revisor å ha et for aktivt kundeforhold. Dette vil gjøre at den tilsynelatende uavhengigheten ikke er opprettholdt.

3.1.3 Revisjonspliktige i Norge

I Norge er selskaper omfattet av regnskapsloven (1998) § 1-2 første ledd revisjonspliktige, dette følger av revisorloven (1999) § 2-1 første ledd. Revisjonsplikten gjelder likevel ikke selskaper med driftsinntekter mindre enn seks millioner, foruten noen unntak. Inntredelse av

revisjonsplikten skjer året etter driftsinntektene overstiger seks millioner. Bortfall av regnskapsplikten skjer når beløpet er under seks millioner kroner to år på rad, selskapet vil da ikke være regnskapspliktig det tredje regnskapsåret. Aksjelovens (1997) § 7-6 gir selskapet adgang til å unnlate revisjon ved flertall som for vedtektsendring. Vedtektsendring krever etter aksjelovens (1997) § 5-18 to tredels flertall. Det kan også fastsettes strengere flertallskrav for endring av vedtektene. Dersom det foreligger flertall som for vedtektsendring er det adgang etter aksjelovens (1997) § 7-6 første ledd å unnlate revisjon dersom alle vilkårene nedenfor er oppfylt:

- 1. driftsinntektene av den samlede virksomheten må være mindre enn seks millioner kroner,*
- 2. selskapets balansesum må være mindre enn 23 millioner kroner, og*
- 3. gjennomsnittlig antall ansatte ikke overstiger ti årsverk.*

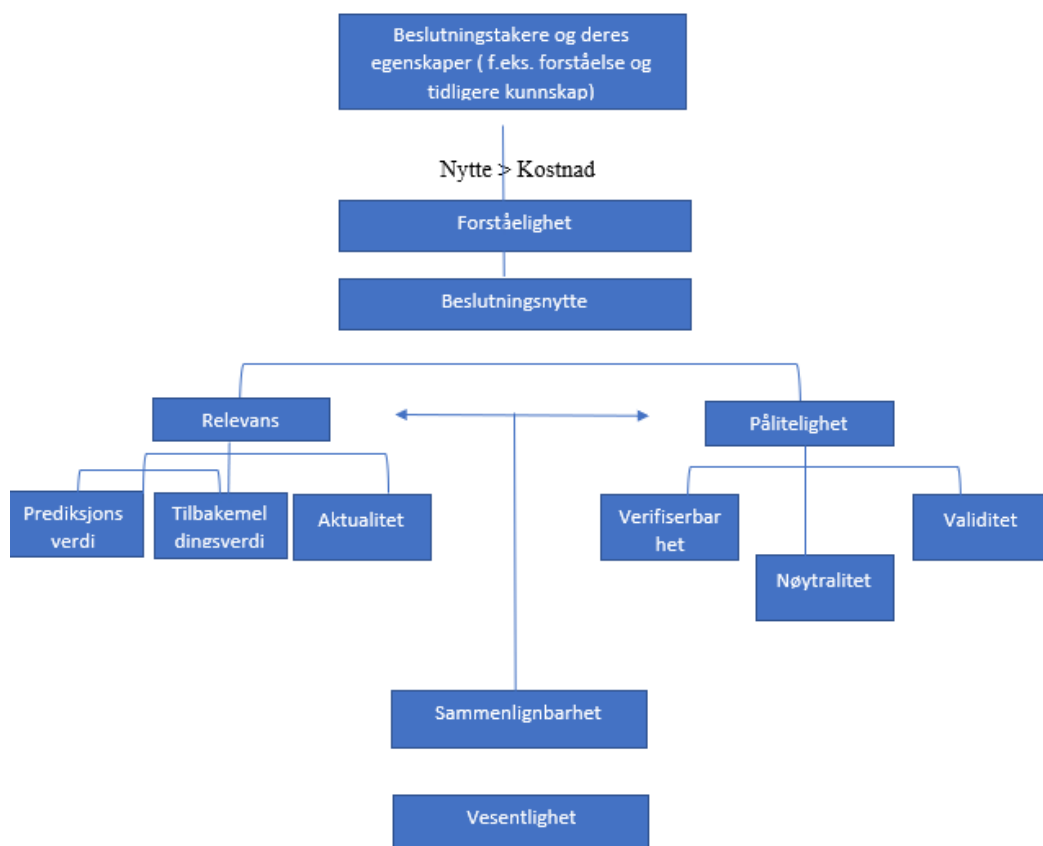
3.1.4 Regnskapet som informasjonskilde

I kapittel 2 diskuterte vi regnskapsbrukerne. Nå skal vi se nærmere på regnskapet og hvordan regnskapet utarbeides for å gi størst mulig nytte for brukerne. Regnskapet består av resultat og balanse. Der resultatsiden presenterer selskapets inntjening i perioden og balanse siden viser en oversikt over eiendeler, egenkapital og gjeld som tilhører selskapet. Ved årsslutt utarbeides et årsregnskap. Det følger av regnskapsloven (1998) § 3-2a at årsregnskapet utarbeides for å gi et rettviseende bilde av den finansielle situasjonen selskapet er i.

Kvifte og Johansen (2015) hevder at hovedformålet med regnskapet er å gi regnskapsbrukerne finansiell informasjon som skal hjelpe med å fatte beslutninger knyttet til investeringer, samt å føre kontroll av ledelsen i selskapet. For at regnskapet skal benyttes til beslutningstaking er det visse kvalitetskrav som må være oppfylt. Regnskapet må være pålitelig og relevant det må kunne sammenlignes over tid samtidig som det må kunne sammenlignes med andre aktører (Kvifte & Johansen, 2015, side 57). Videre definerer Kvifte og Johansen (2015) formålet med årsregnskapet som todelt. For det første er det kontrollformålet. Dette handler om kontroll av ledelsens prestasjoner. Kontrollformålet ser på tidligere hendelser for å kunne evaluere ledelsens prestasjoner. For det andre er det investeringsformålet. Her benyttes regnskapet som beslutningsgrunnlag, hovedsakelig for eksisterende og potensielle investorer. Eksempelvis vil denne gruppen være opptatt av fremtidig inntjening og potensiell utbetaling. Baksaas og Stenheim (2015) presenterer på sin side tre formål ved regnskapet. Det første er prognoseformål, dette kan ivaretas på to måter, for det første kan regnskapet inneholde

informasjon som er ment til å gi en direkte prediksjon om fremtiden eller informasjon som er til hjelp for brukeren når en skal forme egne prediksjoner. Prognoseformålet vil tilsvare det nevnte investeringsformålet. Det andre er kontrollformålet som baserer seg på den informasjonen som eiere og långivere verdsetter for å evaluere og fatte beslutninger. Det siste er fordelingsformålet og omhandler behovet for informasjon knyttet til fordelingsbeslutninger. Dette vil eksempelvis være utbytte eller verdioverføringer mellom enheter (Baksaas & Stenheim, 2015, side 28-30).

I likhet med Kvifte og Johnsen (2015) tar Baksaas og Stenheim (2015) utgangspunkt i kost-nytte, forståelighet, relevans, pålitelighet og sammenlignbarhet som grunnlag for regnskapets kvalitetskrav. Med utgangspunkt i Kvifte og Johnsen (2015, side 63-81) sin modell, kan kravene presenteres på følgende måte for å gi en bedre forståelse.

Figur 2: Kvalitetskrav (Kvifte & Johnsen, 2015, figur 5.1, side 64)

Øverst i figuren finner vi beslutningstakere (regnskapsbrukerne) og deres egenskaper. Videre i figuren blir kost-nytte spørsmålet tatt opp ved at nytten regnskapsbrukerne har av regnskapet må overstige kostnaden regnskapsprodusenten har ved å utarbeide regnskapet.

Beslutningsnytte handler om i hvilken grad informasjonen er ny for regnskapsbrukerne og dermed beslutningsrelevant. Det vil være viktig at regnskapsbrukerne har mulighet til å forstå informasjonen.

Kvifte og Johnsen (2015) omtaler relevans og pålitelighet som de primære kvalitetskravene, det vil si at regnskapsinformasjonen må være relevant i form av å kunne predikere fremtidige hendelser. Videre må regnskapet kunne gi tilbakemeldingsverdi ved å se til at selskapets ledelse oppfyller de krav som er satt av eierne. Tilslutt er det viktig at regnskapsinformasjonen er aktuell, det vil si at regnskapsbrukerne anser informasjonen for å bedre deres beslutningsgrunnlag fordi informasjonen ikke er tilgjengelig andre steder.

Pålitelighet er det andre primære kvalitetskravet Kvifte og Johnsen (2015) vektlegger. Her vil verifiserbarhet vise til i hvilken grad informasjonen kan etterprøves og dermed gi samme informasjon senere. Videre vil informasjonen måtte være nøytral noe som vil si at informasjonen ikke er påvirket av regnskapsprodusentens preferanser. Til slutt vil validiteten av regnskapsinformasjonen dreie seg om at informasjonen måler det den gir seg ut for å måle.

Videre i modellen er det krav om sammenlignbarhet. Dette gjelder sammenlignbarhet mellom ulike selskaper og tidligere år. Sammenlignbarhet sikres gjennom ensartet bruk av regnskapsprinsipper. Til slutt i figuren presenteres vesentlighet. Dette viser til hvilken informasjon som vil være vesentlig i utarbeidelsen av regnskapet. Ikke all informasjon vil være vesentlig (Kvifte & Johnsen, 2015, side 63-81). I neste avsnitt vil revisors vesentlighetsvurderinger diskuteres.

3.2 Vesentlighet

Vesentlighetsvurderinger er en viktig del av revisors arbeid og gjøres fordi det ikke vil være mulig for revisor å revidere med det utgangspunktet at enhver feil i regnskapet avdekkes (Gulden, 2016 side 99). Revisor må derfor tidlig i revisjonen avgjøre hva som betraktes som vesentlig feilinformasjon og sette en grense på hva som anses å være vesentlig samt uvesentlig (Gulden 2016, side 99). ISA 320 punkt 2 definerer vesentlighet som *‘Feilinformasjon, herunder utelatelser, er å anse som vesentlige dersom de, enkeltvis eller samlet, rimelig kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på grunnlag av regnskapet’*. Med utgangspunkt i dette må revisor sette en grense for vesentlighet basert på brukeren og hva brukeren betrakter som vesentlig.

Grensen for hva som anses å være vesentlig feil må vurderes for regnskapet totalt sett, samt for individuelle poster (ISA 320, punkt 10). Hva revisor betrakter som vesentlig avhenger av flere forhold rundt foretaket (Gulden 2016, side 101). Dette som følge av at regnskapet benyttes av ulike personer og grupper som har ulike behov for informasjon (Gulden 2016, side 101). Gulden (2016) trekker også frem at selskapets størrelse er av betydning for hva som anses å være vesentlig. Eksempelvis vil en overvurdering av overskuddet med 200.000 i et lite foretak kunne gjøre at en långiver vil endre sine vurderinger som følge av denne feilen og dermed ikke innvilger lån. For ett større foretak, som Statoil, vil ikke dette beløpet være vesentlig og långiver vil ikke endre sine beslutninger selv om feilen ikke korrigeres.

Revisor utøver profesjonelt skjønn ved fastsettelsen av vesentlighetsgrenser, og må vurdere hvilke behov brukeren av regnskapet har for finansiell informasjon (ISA 320, punkt 4). Profesjonelt skjønn defineres i ISA 200 punkt 13k som *''Anvendelsen av relevant opplæring, kunnskap og erfaring innenfor rammen av standarder for revisjon, regnskap og etikk når det fattes informerte beslutninger om hvilke handlingsplaner som er hensiktsmessige etter omstendighetene ved revisjonsoppdraget''*. Det vil si at revisor benytter relevant opplæring, kunnskap og erfaring angående standarder for revisjon, regnskap og etikk ved fastsettelsen av vesentlighetsgrenser.

3.2.1 Totalvesentlighet

Totalvesentlighet fastsettes ved planleggingen av revisjonen (ISA 320, punkt 10) og gjøres av revisor basert på profesjonelt skjønn. Det er dermed ikke en mekanisk beregning. ISA 320 punkt 6 gir følgende veiledning om fastsettelse av vesentlighetsgrenser;

1. *fastsette typen, tidspunktet og omfanget av risikovurderingshandlinger*
2. *identifisere og vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon, og*
3. *fastsette typen, tidspunktet og omfanget av videre revisjonshandlinger.*

Revisor anvender ofte enkle beslutningsregler for å fastsette vesentlighetsgrensen, for eksempel at grensen skal gå ved en viss prosent av omsetningen eller av resultat før skatt (ISA 320 punkt A5). Gulden (2016, side 104) trekker frem 5% av resultat før skatt som en vesentlighetsgrense som er benyttet av flere revisorer i USA. Dette støttes av Eilifsen, Messier, Glover og Prawitt (2010) som også foreslår at det kan brukes et gjennomsnitt av tidligere år, dersom årets resultat før skatt skiller seg fra normalen.

Thomas E. Mckee og Aasmund Eilifsen (2000) lister opp følgende tommelfingerregel ved fastsettelse av vesentlighetsgrenser:

Resultat før skatt	5 %
Totale eiendeler	0,5%
Egenkapital	1%
Total inntekt	0,5%

Tabell 1: Fastsettelse av vesentlighetsgrenser

Som vi ser av tabellen er det samsvar mellom prosentsatsen og referanseverdien. Den valgte referanseverdien for totale eiendeler er lavere enn for resultat før skatt. Dette fremkommer av ISA 320, punkt A8. Som nevnt tidligere beror fastsettelsen av vesentlighetsgrenser på en rekke momenter, men revisor må selv gjøre en vurdering.

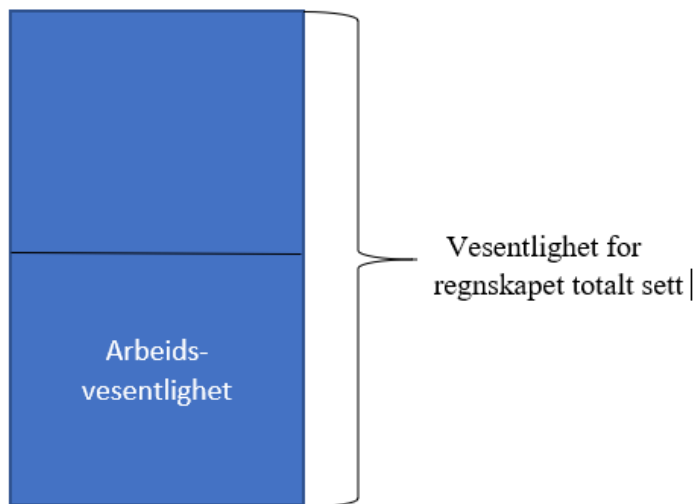
3.2.2 Arbeidsvesentlighet

Arbeidsvesentlighetsgrensen settes lavere enn totalvesentlighetsgrensen. Arbeidsvesentlighetsgrensen sier noe om hvor stor feil revisor aksepterer og fortsatt kan konkludere med at regnskapsposten er uten vesentlig feil (Gulden, 2016 side 106). I likhet med total vesentlighet fastsettes denne basert på revisors profesjonelle skjønn (ISA 320, punkt A13). Arbeidsvesentlighetsgrensen fastsettes i planleggingsfasen av revisjonen (ISA 320, punkt 10). Ideen bak arbeidsvesentlighetsgrensen er å fastsette et beløp som er lavere enn totalvesentligheten, for å redusere sannsynligheten for ikke-korrigert og uavdekket feilinformasjon summert skal overstige vesentlighetsgrensen for regnskapet totalt sett (ISA 320, punkt 9).

Gulden (2016, side 106) nevner at revisor vil benytte seg av informasjon fra tidligere års revisjoner for å fastsette arbeidsvesentlighetsgrenser for den gjeldende revisjonen. Her vil revisors skjønn spille en viktig rolle for å avklare hva arbeidsvesentlighetsgrensen skal settes til. Det virker å være en gjennomgående oppfatning mellom revisorer om hva grensen bør settes til. Dette kan vi se fra studien gjort av Eilifsen og Messier (2015) som viser at sju av totalt åtte av de største revisjonsselskapene benytter en prosentsats mellom 50%-75% og ett

selskap benytter 70%-90% ved fastsettelsen av arbeidsvesentlighetsgrensen (Eilifsen & Messier Jr, 2015).

De internasjonale revisjonsstandardene gir ingen veiledning om fastsettelse av arbeidsvesentlighetsgrensen (Gulden, 2016 side 106). Et eksempel kan utarbeides basert på Eilifsen og Messier (2015) sine funn. Der revisor setter arbeidsvesentlighetsgrensen lav (50%) forventer revisor feil. Dette innebærer mer arbeid og gir mer rom for avdekkede feil. Dersom revisor setter arbeidsvesentligheten høy (75%) forventer revisor få feil. Dette innebærer mindre arbeid og lite rom for avdekkede feil. Vi ser arbeidsvesentlighet i forhold til vesentlighet for regnskapet totalt sett illustrert i figuren nedenfor.

Figur 3: Vesentlighet for regnskapet totalt sett og arbeidsvesentlighet (Eilifsen & Andersen, 2010, figur 1, side. 40).

Figuren fremstiller fastsettelse av vesentlighet hvor arbeidsvesentlighetsgrensen er satt til 50% av total vesentlighet.

3.2.3 Grense for ubetydelige feil

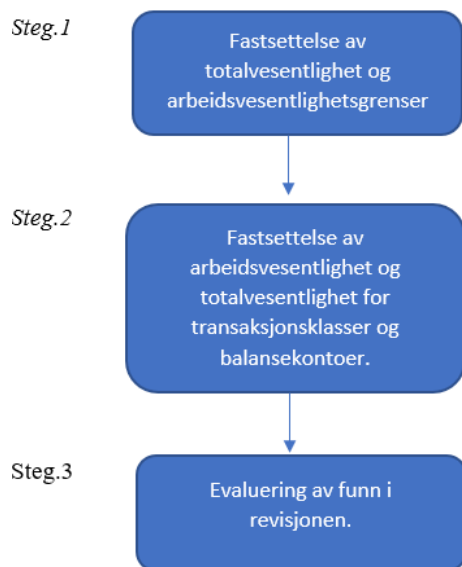
Revisor kan fastsette en grense for ubetydelige feil. Med dette menes beløp som samlet sett ikke vil ha noen vesentlig betydning på regnskapet eller som er klart ubetydelig, revisor trenger således ikke akkumulere feil under dette beløpet (ISA 450, punkt A3). ISA 450, punkt A2 definerer klart ubetydelig som feilinformasjon som er klart uviktig. Klart ubetydelig kan således ikke være det samme som ikke vesentlig ettersom feil som defineres som klart ubetydelig er en annen type enn den feilinformasjonen som vurderes som vesentlig.

3.2.4 Særskilte vesentlighetsgrenser

I enkelte tilfeller vil revisor benytte særskilte vesentlighetsgrenser. Dette gjøres dersom det er feilbeløp på transaksjonsklasser, kontosaldoer eller tilleggsopplysninger som er lavere enn vesentlighet for regnskapet totalt sett, og dette feilbeløpet vil være gjenstand for endring av brukernes beslutninger (ISA 320, punkt 10). I slike tilfeller vil et feilbeløp anses å være vesentlig selv om tilsvarende feilbeløp ikke ville vært ansett vesentlig på en annen transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning (ISA 320, punkt 10). Eksempelvis kan dette være transaksjoner mellom nærstående parter, spesifikke hendelser eller risikoer som er knyttet til selskapet eller bransjen (ISA 320, punkt A11). Skatter og avgifter vil også falle under dette, selv om det ikke nevnes i de internasjonale revisjonsstandardene, da dette er et særnorsk fenomen. Det følger derfor av standarden at *‘...områder som er særlig relevante for skatter og avgifter, ikke kan utelates kontrollert selv om de er uvesentlige for årsregnskapet totalt sett’* (SA 3801, punkt 15).

3.2.5 Bruken av vesentlighetsgrenser i revisjonsprosessen

‘Revisors mål er å anvende vesentlighetskonseptet på en hensiktsmessig måte ved planlegging og gjennomføring av revisjonen’ (ISA 320, punkt 8). Det finnes ikke klare objektive kriterier for hvor grensen går mellom vesentlig og uvesentlig feilinformasjon. Revisor må gjøre en skjønnsmessig avgjørelse for hvert revisjonsoppdrag (Gulden, 2016, side 99). Dersom revisor blir oppmerksom på informasjon som ville medført en lavere vesentlighetsgrense under revisjonen, skal revisor vurdere den fastsatte vesentlighetsgrensen på nytt (ISA 320, punkt 12).

Figur 4: Bruken av vesentlighet i revisjonen (Figur basert på Eilifsen m.fl, 2010, Figur 3-4 ,side 97).

Figuren viser bruken av vesentlighet gjennom revisjonen noe forenklet. I steg en skal revisor fastsette vesentlighetsgrense for regnskapet totalt samt arbeidsvesentligheten (Eilifsen, m.fl. 2010). Fastsettelsen beror på revisors profesjonelle skjønn og er ikke en mekanisk beregning. Revisor kan ta utgangspunkt i en bestemt prosent av en referanseverdi, eksempelvis resultat før skatt, brutto fortjeneste eller samlet egenkapital (ISA 320, punkt A5). I steg to fastsetter revisor totalvesentlighet og arbeidsvesentlighet for bestemte transaksjonsklasser, balansekontoer og tilleggsopplysninger som ventes å kunne påvirke beslutningen til eventuelle brukere. Det siste steget utføres i slutfasen av revisjonen. Her skal revisor akkumulere den feilinformasjonen som er identifisert under revisjonen. Dette gjelder ikke feilinformasjon som er klart ubetydelig og således uvesentlig for regnskapet totalt sett (ISA 450, punkt 5). Revisor må sammenligne akkumulerte feil med grenser for vesentlighet (Eilifsen, m.fl. 2010, side 99).

3.3 Revisjonsrisiko

Revisjonsrisiko er sterkt knyttet til vesentlighet ved at revisjonsrisikoen sier noe om risikoen for at det foreligger vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Nedenfor vil vi gå nærmere inn på revisjonsrisiko. Først blir revisjonsrisikomodellen presentert. Deretter vil vi se på sammenhengen mellom revisjonsrisiko og sikkerhet ved regnskapsinformasjonen. Etter dette vil vi presentere tidligere forskning. Før vi ser på den historiske utviklingen til risiko ved revisjon. Tilslutt ser vi på revisors innhenting av revisjonsbevis.

3.3.1 Revisjonsrisiko-modellen

Revisjonsrisiko kan fastsettes gjennom en teoretisk modell som er utarbeidet for å være retningsledende i planleggingsfasen i revisjonen (Arens, Elder & Beasley, 2005, side 241). Revisjonsrisiko-modellen består av fire elementer; iboende risiko, kontrollrisiko, oppdagelsesrisiko og revisjonsrisiko (ISA 200, punkt 13c). Dette gir oss modellen:

$$\text{Iboende risiko} * \text{kontroll risiko} * \text{oppdagelsesrisiko} = \text{revisjonsrisiko}$$

Produktet av Iboende risiko og kontrollrisiko omtales gjerne som; forekomstrisiko (Gulden, 2016, side 157-158) eller risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet (ISA 200, punkt 13n). Denne risikoen oppstår internt i enheten og er *''Risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres''* (ISA 200, punkt 13n). Et argument for å multiplisere iboende risiko og kontrollrisiko for så å omtale dem med et felles begrep er at de vanskelig kan fastsettes hver for seg da de i stor grad er gjensidig avhengige av hverandre (Haskins & Dirsmith, 1995, side 79).

Den siste faktoren som multipliseres inn i modellen er oppdagelsesrisiko, dette er etter definisjonen i ISA 200 punkt 13e, *''Risikoen for at revisjonshandlingene som utføres av revisor for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå, ikke vil avdekke eksisterende feilinformasjon som kan være vesentlig, enten alene eller sammen med annen feilinformasjon.''* Oppdagelsesrisikoen vil variere med risikoen for vesentlig feilinformasjon, høyere risiko for vesentlig feilinformasjon gjør at revisor må revidere med lavere oppdagelsesrisiko.

Produktet av iboende risiko, kontroll risiko og oppdagelsesrisiko utgjør revisjonsrisikoen. Revisjonsrisiko er definert i ISA 200 punkt 13c som *''Risikoen for at revisor gir uttrykk for en uriktig mening i revisjonsberetningen når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Revisjonsrisiko er en funksjon av risikoene for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko.''* Revisjonsrisikoen fastsetter dermed risikoen for at revisor gir uttrykk for at det ikke finnes vesentlig feilinformasjon i regnskapet, selv om det i realiteten finnes vesentlig uoppdaget feilinformasjon i regnskapet.

Etter en revisjon vil det alltid foreligge en risiko for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Denne risikoen omtales som nevnt som revisjonsrisiko, og oppstår som følge av de iboende begrensningene ved revisjonen (ISA 200, punkt A47). ISA 200 punkt A47

lister opp tre begrensninger knyttet til revisjonen. For det første vil det være begrensninger knyttet til den finansielle rapporteringens natur, dette handler om at det ofte benyttes estimater ved fastsettelse av regnskapsverdier og at verdiene derfor vil kunne variere vesentlig ettersom hvem som fastsetter beløpet (ISA 200, punkt A48). For det andre vil det foreligge begrensninger relatert til revisjonshandlingenes natur. Dette omfatter de handlingene revisor velger å utføre under revisjonen, for eksempel vil bruk av utvalgsbasert revisjon gi risiko for at vesentlig feilinformasjon ikke trekkes i utvalget og dermed ikke tas hensyn til av revisor. For det tredje vil vi ha et kost-nytte spørsmål. Dette kommer vi nærmere inn på mot slutten av kapitlet, men i grove trekk handler dette om sammenhengen mellom kostnaden ved revisjonen og hva brukerne av revisjonstjenester får ut av revisjonen. De iboende begrensningene ved revisjonen gjør dermed at det alltid vil foreligge risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet.

Revisjonsrisiko fastsettes med grunnlag i profesjonelt skjønn (ISA 200, punkt A25) og vil derfor variere mellom ulike revisorer og hvordan risikoen hos en revisjonskunde oppfattes. Det er derfor vanskelig å sette et eksakt tall på revisjonsrisikoen ved revisjon av et regnskap da dette vil variere mellom de ulike revisjonsoppdragene. Det vil derfor alltid foreligge revisjonsrisiko. Noe som tilsier at revisjonsrisikoen aldri vil kunne sies å være 0, regnskapsinformasjonen vil med andre ord aldri være 100 % korrekt. Det anses heller ikke å være revisors oppgave å innhente bevis som tar sikte på å sikre at revisjonsrisikoen er lik null og at regnskapet dermed er feilfritt. Revisjonsteorien setter heller ikke et tydelig estimat på revisjonsrisikoen i form av et eksakt prosentbeløp, noe som heller ikke er nødvendig da modellen, som nevnt innledningsvis til delkapitlet, er ment å være retningsledende for revisor i planleggingsfasen av revisjonen (Arens m.fl, 2005, side 241), fremfor å være en eksakt modell for utregning av de aktuelle risikoene. Det er heller ønskelig å ha fokus på å oppdage vesentlig feilinformasjon i det regnskapet som blir presentert av selskapet. Dette gjør at revisors oppgave er å fastsette regnskapet med betryggende sikkerhet fremfor å gi absolutt sikkerhet for at regnskapet er uten vesentlig feilinformasjon (ISA 200 punkt 5).

3.3.2 Sikkerhet i regnskapet

Sikkerhet i regnskapet vil være motstykket til revisjonsrisiko (Bookey & Quick, 2016, side 161) og de to begrepene brukes derfor om hverandre, det vil si at om revisjonsrisikoen er 5% er sikkerheten knyttet til revisjonen 95 %. Ettersom det alltid vil foreligge en risiko for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon vil revisor ikke være i stand til å gi en

sikkerhet på 100% for at regnskapet er uten vesentlig feilinformasjon. ISA 200 punkt 5 sier derfor at revisor skal legge til grunn betryggende sikkerhet for at regnskapet er uten vesentlig feilinformasjon fremfor å fastsette en absolutt sikkerhet for at regnskapet er uten vesentlig feilinformasjon. Med betryggende sikkerhet menes en høy grad av sikkerhet men ikke absolutt sikkerhet (ISA 200, punkt 5). Med absolutt sikkerhet menes en sikkerhet på 100 %. Det vil si at risikoen for at det foreligger vesentlig feilinformasjon er 0 % (ISA 200, punkt A47). Dette er som diskutert en umulig oppgave og revisor er kun pliktig til å revidere med betryggende grad av sikkerhet. Dette blir diskutert opp mot kost/nytte perspektivet senere i oppgaven.

ISAE 3000 punkt A4 hevder at det som regel ikke vil være mulig å kvantifisere verken revisjonsrisikoen eller den sikkerheten som revisor ønsker å oppnå knyttet til regnskapsmaterialet. Det er dermed mest hensiktsmessig å benytte kvalitative måleenheter på den ønskede sikkerheten. Dette er i tråd med hva Eilifsen, Messier, Glover og Prawitt (2010, side 79) skriver, de hevder at det er mange revisjonsselskaper som måler revisjonsrisiko (risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet) kvalitativt i form av begreper som lav, moderat og høy, fremfor kvantitativt i form av prosentsetser. I lærebok litteraturen benyttes ofte en kvantifisert risiko eller sikkerhet ved eksemplifisering av hvordan risiko beregnes. Da settes gjerne sikkerheten knyttet til revisjonen til 95 %, noe som gir en revisjonsrisiko på 5 %. Dette tilsier at ett av tjue regnskap ikke oppfyller kravene som er forventet av revisor og dermed inneholder vesentlig feilinformasjon (Porter, Simon & Hatherly 2014, side 369-373). Dette vil kunne være akseptabelt ettersom en høyere sikkerhet ville gitt en mer kostbar revisjon. Det vil allikevel være utfordringer ved å kvantifisere risiko (sikkerhet) på denne måten, da det vil være vanskelig å kvantifisere iboende risiko, kontroll risiko og oppdagelsesrisiko i modellen på en måte som tilslutt gir revisjonsrisiko lik 5 %. Det er allikevel ikke nødvendig med en kvantifisering av revisjonsrisikoen da denne risikoen fastsettes gjennom en teoretisk modell som er utarbeidet for å være retningsledende i planleggingsfasen i revisjonen (Arens, m.fl. 2005, side 241). Dette argumenterer mot kvantifisering av revisjonsrisikoen. Det vil allikevel være utfordringer også ved bruk av kvalitative begreper da definisjonen av hva som anses å være lav, moderat og høy må skilles fra hverandre. I stor grad vil dette avhenge av revisors skjønn. Den endelige revisjonsrisikoen vil variere med ulike faktorer (ISAE 3000 punkt A7) enten det benyttes kvalitative eller kvantitative måleenheter.

Det vil allikevel være vanskelig å kvantifisere sikkerheten knyttet til et revisjonsoppdrag da hvert enkelt revisjonsoppdrag vil variere på flere områder. ISAE 3000 punkt A7 lister opp noen faktorer som har innvirkning på sikkerheten knyttet til et enkelt oppdrag. For det første nevnes de *“karakteristiske trekkene ved det underliggende saksforholdet”*. Med det underliggende saksforholdet menes de forholdene revisor ønsker å bevise hos kunden (Revisorshåndbok, 2018, side 86, punkt 39). For det andre vil ønsker fra den ansvarlige parten ha innvirkning på hvilket sikkerhetsnivå revisor legger seg på. For det tredje vil allmenn akseptert praksis spille inn på hvilket sikkerhetsnivå som benyttes. For det fjerde vil informasjonsbehovet fra regnskapsbrukerne også ha innvirkning på sikkerhetsnivået ved revisjonen. Tilslutt er det forventet at revisor *“(…) vil utforme sin konklusjon med moderat sikkerhet om informasjonen om saksforholdet innenfor en kort tidsfrist og til en lav pris”* (ISAE 3000, punkt A7). Med dette menes at informasjonen gis innen en akseptabel tid til en akseptabel pris.

3.3.3 Tidligere forskning på opplevd sikkerhet til regnskapsinformasjonen

Boolaky og Quick (2016) hevder i sin studie at kvantifisering av sikkerhetsnivået ved den enkelte revisjonen vil kunne bedre kommunikasjonen mellom revisor og regnskapsbrukerne. Samtidig mener de at informasjon om detaljerte beløp knyttet til vesentlighetsgrenser også vil være av interesse for regnskapsbrukerne. Videre viser de til negative aspekter ved at revisor eventuelt skulle gitt slike opplysninger, da dette kan svekke tilliten til revisors arbeid ved at brukerne blir klar over hvilke forutsetninger som ligger til grunn for revisors vurderinger og hvilken risiko som da vil være tilstede i den informasjonen som blir presentert (Boolaky & Quick, 2016).

Videre fant Boolaky og Quick (2016, side 159) at banksektoren ikke hadde forventninger om absolutt sikkerhet knyttet til revisors rapportering. I stedet var de klar over at en slik sikkerhet knyttet til informasjonen ikke var mulig å gi og at betryggende sikkerhet (høy grad av sikkerhet) er det nivået revisor legger seg på. Dersom bank og revisor hadde vært uenig i svaret på dette spørsmålet ville ikke banksektoren kunne benyttet seg av revisors rapportering til vurderinger da de to gruppene ville hatt ulikt syn på hva som forventes av revisor som samfunnets tillitsmann (Boolaky & Quick, 2016, side 168).

3.3.4 Revisjonsrisikoen, historisk utvikling

Det er interessant å se revisjon i et historisk perspektiv da prosedyrene for revisjon av selskaper har endret seg. Frem til 1840 ble stort sett alle transaksjoner i regnskapet kontrollert av revisor (Lee & Azham, 2008, side 2). Dette endret seg derimot på 1900-tallet da forretningsaktiviteten økte og det ble flere brukergrupper av regnskapet. Som følge av dette var det ikke lenger mulig å kontrollere alle transaksjoner i selskapene og revisor gikk fra å revidere med absolutt sikkerhet knyttet til regnskapsinformasjonen over til «rettferdighet ved regnskapsrapporteringen» (direkte oversatt) (Epstein & Geiger, 1994, side 60). I dag blir regnskapet i stor grad revidert ved bruk av stikkprøver og revisor vil dermed ikke kunne avgi absolutt sikkerhet til postene i regnskapet. Revisjonsstandarden krever i stedet at regnskapet revideres med betryggende sikkerhet (ISA 200, punkt 5), noe som ble diskutert ovenfor.

Et historisk perspektiv gir et innblikk i hvordan revisjonen av selskaper har endret seg og viser hvordan risikobildet er endret som følge av mer komplekse selskaper der det utføres en rekke transaksjoner hver eneste dag. Det er blant annet gått vekk i fra muligheten til å oppnå absolutt sikkerhet for at et regnskap er uten vesentlig feilinformasjon. Dette skyldes at i de fleste revisjonspliktige selskap vil det ikke lenger være mulig for revisor å kontrollere alle transaksjoner og revisor må derfor benytte andre metoder når regnskapet revideres. I dag er metodene som benyttes av revisor utarbeidet med formål om å oppnå høy grad av sikkerhet fremfor absolutt sikkerhet for at regnskapet er uten vesentlig feilinformasjon ved regnskapsrapporteringen (ISA 200, punkt 5).

3.3.5 Revisjonsbevis

Hva som regnes å være revisjonsbevis er definert i ISA 500 punkt 5c og inkluderer *‘...informasjon som finnes i regnskapsmaterialet som underbygger regnskapet, og informasjon innhentet fra andre kilder’*. Det vil si at revisjonsbevis omfatter all informasjon revisor anser som relevant for å kunne *‘(...) trekke rimelige konklusjoner som grunnlag for revisors mening’* (ISA 500, punkt 1). For at revisor skal kunne trekke rimelige konklusjoner angående regnskapet må revisor ved revisjon innhente tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis (ISA 500, punkt 1).

Hensiktsmessighet og tilstrekkelighet er definert i ISA 500 punkt 5 som henholdsvis kvaliteten og kvantiteten ved revisjonsbevisene. Der kvaliteten til bevisene tar hensyn til *‘relevans og pålitelighet når det gjelder å underbygge konklusjonene som revisors mening’*

bygger på'' (ISA 500, punkt 5b). ''Kvantiteten av revisjonsbevis som er nødvendig, påvirkes av revisors vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon og av revisjonsbevisets kvalitet'' (ISA 500, punkt 5e).

Revisor benytter skjønn ved vurdering av hva som ligger i hensiktsmessig og tilstrekkelig revisjonsbevis (Gulden, 2016, side 160). Hensiktsmessigheten til revisjonsbevisene vil avhenge av kvaliteten på påstandene som er presentert av ledelsen. Tilstrekkelighet sikter til mengden bevis som kreves ved en revisjon og avhenger av hvordan revisor ser på risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet (ISA 500, punkt 5e).

Ved innhenting av revisjonsbevis ønsker revisor å skaffe bevis for at de påstandene som presenteres av selskapets ledelse stemmer. Disse påstandene knytter seg til kvaliteten på regnskapet og er presentert i ISA 315 punkt A129. Påstandene er noe bearbeidet.

Påstander om transaksjonsklasser og hendelser og tilhørende tilleggsopplysninger i perioden som revideres:

- Gyldighet - transaksjoner og hendelser som er registrert eller opplyst om har forekommet og vedrører enheten.
- Fullstendighet - alle transaksjoner og hendelser som skulle vært registrert er registrert.
- Nøyaktighet - beløp og andre data knyttet til registrerte transaksjoner og hendelser er riktig registrert i forhold til grunnlaget.
- Periodisering - transaksjoner og hendelser er registrert i riktig regnskapsperiode.
- Klassifisering - transaksjoner og hendelser er registrert på riktige kontoer.
- Presentasjon - transaksjoner og hendelser er tilstrekkelig aggregert og klart beskrevet.

Påstander om kontosaldoer og tilhørende tilleggsopplysninger ved regnskapsperiodens slutt:

- Eksistens - eiendeler, gjeld og egenkapital eksisterer.
- Rettigheter og forpliktelser - selskapet har rettigheter til eiendeler og forpliktelse overfor gjelden.
- Fullstendighet - eiendeler, gjeld og egenkapital som skulle vært registrert er registrert.

- Nøyaktighet, verdsettelse og allokering - registreringer i regnskapet er registrert med riktige beløp.
- Klassifisering - eiendeler, gjeld og egenkapital er registrert på de korrekte kontoene i regnskapet.
- Presentasjon - eiendeler, gjeld og egenkapital er tilstrekkelig aggregert og klart beskrevet.

Når revisor har innhentet revisjonsbevis som bekrefter de nevnte påstandene vil revisor kunne konkludere med at regnskapet er i samsvar med gjeldende lover og standarder.

3.4 Revisjonsberetningen

Vi har nå tilegnet oss en forståelse av revisjonen. Vesentlighet og revisjonsrisiko viser hvilke vurderinger og forutsetninger revisor gjør gjennom revisjonen. Nå skal vi se nærmere på det eneste synlige resultatet fra revisjonen, revisjonsberetningen (Gulden, 2016, side 429). Her vil vi gå inn på ulike måter revisor konkluderer på, før vi ser litt nærmere på revisor sin vurdering av fortsatt drift, som kan variere.

3.4.1 Revisjonsberetningen og revisjonsberetningens relevans

Når revisjonen er avsluttet skal revisor avgi en revisjonsberetning i henhold til revisorloven (1999) § 5-6 som inneholder konklusjoner. *“Revisjonsberetningen inneholder formaliserte konklusjoner vedrørende formålet for revisjonen, og for de fleste interessentene utenfor det reviderte foretaket er den det eneste synlige resultatet av revisjonen”* (Gulden, 2016, side 429). Revisjonsberetningen er dermed et viktig dokument i revisors kommunikasjon med regnskapsbrukerne. *“Revisor skal avgi revisjonsberetning uten unødig opphold etter at årsregnskapet er fastsatt og senest syv måneder etter regnskapsårets slutt”* (revisorloven, 1999, § 5-6). Videre bekrefter revisor i revisjonsberetningen at revisjonen er utført i samsvar med gjeldende lov, forskrift og god revisjonsskikk (Gulden 2016, side 430).

Revisjonsberetningen er det siste elementet i revisjonen, og er sentral ettersom den sier noe om hva revisor har funnet (Arens, m.fl, 2005). Hvilken revisjonsberetning som utstedes avhenger av revisjonens utfall. Dersom feilinformasjonen i årsregnskapet er uvesentlig vil revisor konkludere med en normal beretning. Dette gjelder også når forholdet er uvesentlig grunnet uakseptabel revisjonsrisiko (Gulden, 2016). Flere typer forhold kan medføre at revisor konkluderer negativt på regnskapet eller gir en konklusjon med forbehold.

Typen forbehold som ligger til grunn for modifikasjon	Revisors skjønnsmessige vurdering av hvorvidt virkningen eller den mulige virkningen på regnskapet er gjennomgripende	
	Vesentlig men ikke gjennomgripende	Vesentlig og gjennomgripende
Regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon	Konklusjon med forbehold	Negativ konklusjon
Manglende mulighet til å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis	Konklusjon med forbehold	Konklusjon om at revisor ikke kan uttale seg om regnskapet.

Figur 5: Typer modifiserte konklusjoner (ISA 705, punkt A1).

Figuren ovenfor viser hva som skal til for at revisor modifiserer sin konklusjon, enten gjennom en negativ konklusjon, konklusjon med forbehold eller ønske om ikke å uttale seg om regnskapet. Dette vil være tilfellet i situasjoner der revisor "(...) konkluderer med at regnskapet totalt sett inneholder vesentlig feilinformasjon" (ISA 700, punkt 17). Eller dersom revisor ikke har vært i stand til å sikre tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis og dermed ikke har mulighet til å konkludere at regnskapet er uten vesentlig feilinformasjon (ISA 700, punkt 17).

Som vi kan se videre i figuren beror type modifikasjon på hvorvidt virkningen eller den mulige virkningen på regnskapet er gjennomgripende. Med gjennomgripende menes feilinformasjon som ikke er begrenset til spesifikke elementer, kontoer eller poster i regnskapet, at de representerer en betydelig del av regnskapet eller at de er fundamentale for brukerens forståelse av regnskapet (ISA 705, punkt 5).

Fra figuren kan vi se at dersom revisor finner at feilinformasjon i regnskapet er vesentlig, men ikke gjennomgripende er det tilstrekkelig at revisor gir en konklusjon med forbehold. En konklusjon med forbehold vil si at revisor tar forbehold om at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon i regnskapet og at denne informasjonen ville endret noen av regskapsbrukernes beslutninger dersom feilinformasjonen var kjent. Dersom feilinformasjonen i regnskapet er vesentlig og gjennomgripende må revisor gi en negativ konklusjon. Dersom det ikke er mulig for revisor å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis og revisor vurderer at det ikke er gjennomgripende, vil han kunne gi en konklusjon med forbehold. Er det vesentlig og gjennomgripende vil revisor gi en konklusjon om at han ikke kan uttale seg om regnskapet.

I en studie (Coram, Mock, Turner & Gray, 2011) som ser på verdien av revisjonsberetningen, finner de at revisjonsberetningen i seg selv har nytte for investorer, men at selve innholdet ikke har nytte. Brukerne i studien har ikke noe nytte av revisjonsberetningen utover konklusjonen. Dette støttes av en tidligere studie (Church, Davis, & McCracken, 2008) som konkluderer at revisjonsberetningen har liten informasjonsverdi for brukerne, annet enn konklusjonen til revisor som skaper en trygghet til den finansielle informasjonen. I motsetning til dette finner Gómez-Guillamón (2003) i sin studie at brukerne synes beretningen har informasjonsverdi ved beslutningstaking. Resultatet av studien gjelder investeringsbeslutninger samt beslutninger knyttet til lånevirkosomhet. Felles for alle er at de finner at brukerne i en eller annen form benytter revisjonsberetningen og finner det nyttig.

3.4.2 Fortsatt drift

Revisor skal innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å konkludere på forutsetningen om fortsatt drift er riktig (ISA 570, punkt 6). I henhold til ISA 570, punkt 13 skal revisor i sin vurdering av fortsatt drift *“(…) dekke den samme perioden ledelsen har lagt til grunn for sin vurdering”*. Dersom ledelsen har lagt til grunn en periode kortere enn 12 måneder, skal revisor be ledelsen utvide denne til 12 måneder fra denne datoen (ISA 570, punkt 13). Dette indikerer at dersom fortsatt drift forutsetningen skal være oppfylt må det antas at selskapet skal fortsette driften utover 12 måneder frem i tid. Det følger av regnskapsloven (1998) § 4-5 at dersom det ikke er sannsynlig med fortsatt drift skal eiendelene vurderes til virkelig verdi.

Det følger av regnskapsloven (1998) § 4-5 at: *“Årsregnskapet skal utarbeides etter forutsetningen om fortsatt drift så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avvirket”*. Hva som ligger i begrepet fortsatt drift er vanskelig å vurdere. På den ene siden viser ISA 570, punkt 2 til at dersom fortsatt drift legges til grunn for regnskapet, blir regnskapet utarbeidet under forutsetningen om at virksomheten skal fortsette i overskuelig fremtid. På den andre siden legger Bråthen (2004, side 111) til grunn en tidshorisont på minimum ett år når selskapet skal vurdere fortsatt drift.

Det er ikke veiledning i regnskapsloven eller IFRS, om hva som skal legges til grunn i fortsatt drift vurderingen (Pettersen, 2009). For selskaper tilhørende i Norge må vurderingen om fortsatt drift sees i sammenheng med Aksjelovens (1997) bestemmelser om forsvarlig egenkapital (Pettersen, 2009). I henhold til aksjeloven (1997) § 3-4 skal selskapet *“...til*

enhver tid ha en egenkapital og en likviditet som er forsvarlig ut fra risikoen ved og omfanget av virksomheten i selskapet''.

Forutsetningen om fortsatt drift som omhandles i årsberetningen skal i henhold til NRS 16 punkt 2.8 dekke tre forskjellige situasjoner, disse er;

1. Utvilsom fortsatt drift
2. Usikker fortsatt drift
3. Avvikling

I tilfeller hvor det ikke er tvil om fortsatt drift foreligger inneholder årsberetningen en positiv bekreftelse på at fortsatt drift er lagt til grunn for regnskapet (NRS 16, punkt 2.8). Dersom det er tvil om enhetens evne til fortsatt drift skal revisor utføre ytterligere revisjonshandlinger (ISA 570, punkt 16).

3.5 Kost-nytte ved revisjon

Ved revisjon vil det oppstå en kost-nytte-vurdering, der ISA 200 hevder at kostbare revisjonshandlinger ikke skal være avgjørende for om de skal benyttes eller ikke. Det er likevel ønskelig med lavest mulig kostnader, samtidig som det er ønskelig at de revisjonshandlingene som utføres bidrar til størst mulig nytte for de som benytter seg av regnskapet. Kostnaden ved revisjonen vil være det beløpet revisor mottar fra kunden etter at revisjonen er fullført. Gulden (2016, side 118) definerer nytten ved revisjon som *''(...) summen av de tap brukere av informasjonen samlet unngår ved at kvaliteten på den informasjonen som ligger til grunn for deres beslutninger bedres på grunn av revisjonen''*. Det vil her foreligge en sammenheng, der kunden ikke vil være interessert i å betale et høyere honorar for revisjonen enn det som anses å være den opplevde nytten av revisjonen. Ettersom kostnaden til revisjonen omhandler alt arbeid revisor foretar seg knyttet til klienten er revisor nødt for å gjøre vurderinger angående hvilke revisjonshandlinger som er nødvendige i alle fasene av revisjonen. Det vil si at revisor i planleggingsfasen, gjennomføringsfasen og avslutningsfasen av revisjonen må ta stilling til kost-nytte spørsmålet (Gulden, 2016, side 118).

Det er mulig å trekke paralleller mot revisjonsrisiko modellen, der revisor ønsker å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå. Revisor kan påvirke revisjonsrisikoen gjennom oppdagelsesrisikoen ved å innhente ytterligere revisjonsbevis. Dette vil føre til lavere

oppdagelsesrisiko, men samtidig vil revisor måtte utføre mer arbeid, slik at kostnaden knyttet til revisjonen øker (Pratt & Stice, 1994, side 640). Dersom revisor benytter en revisjonsrisiko som er lavere enn det kunden oppfatter som ønskelig risiko vil revisjonen bli mer kostbar, samtidig som at den opplevde nytten for kunden ikke er tilsvarende høyere (Kida, 1980, side 507). I et slikt tilfelle vil kunden sannsynligvis finne et annet revisjonsselskap der opplevd nytte er i samsvar med kostnaden for revisjonen.

Revisor vil allikevel ikke kunne sette en for høy revisjonsrisiko i håp om å unngå utfordringene knyttet til kost-nytte vurderinger. Dette skyldes at dersom revisor setter revisjonsrisikoen for høyt vil risikoen for å havne i søksmål mot enten regnskapsprodusenten eller regnskapsbrukeren øke. Dette skyldes at risikoen for uoppdaget vesentlig feilinformasjon i regnskapet øker. Palmrose (1988, side 56) argumenterer for at dette fører til at revisorer med lav grad av søksmål kan anses å bidra med høyere kvalitet i revisjonsarbeidet. Ifølge Almer og Brody (2002, side 481) vil revisor derfor alltid kunne rammes av tidligere feilvurderinger knyttet til risikoen for vesentlig feilinformasjon rundt regnskapsinformasjonen, enten gjennom tap av kunder eller ved økt risiko for søksmål. Dette hensyntas av revisor gjennom revisjonshonoraret ved at honoraret reflekterer revisors tidsbruk gjennom mengden innhentede bevis, i tillegg til en risikopremie som følger av risikoen for søksmål i fremtiden (Pratt & Stice, 1994, side 640).

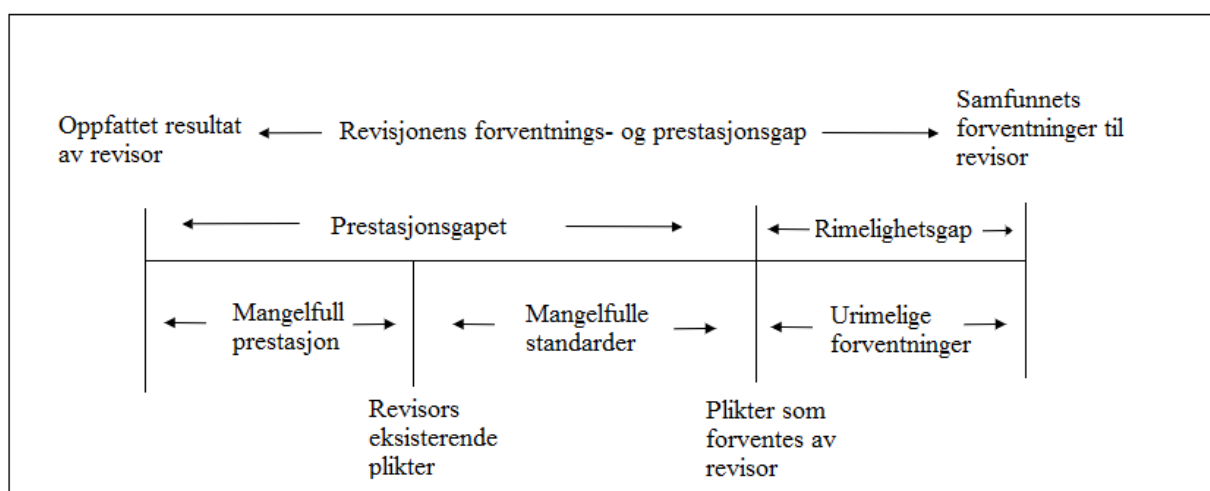
3.6 Forventningsgapet og informasjonsgapet

Frem til nå har vi sett både på bankenes risikovurderingsprosess og hvilke vurderinger revisor gjør ved revisjon av et selskap. Nedenfor vil vi se nærmere på gapet i forventningene mellom de to gruppene. Deretter vil vi se på gapet som følger av at ikke all informasjon vil bli tilgjengeliggjort for regnskapsbrukerne. Tilslutt i avsnittet ser vi på tidligere forskning rundt de to begrepene.

3.6.1 Forventningsgapet

Forskning har vist at det historisk sett har vært et gap mellom revisors og regnskapsbrukeres forventninger knyttet til den finansielle informasjonen som gjøres tilgjengelig for brukerne av regnskapet (Koh & Woo, 1998). Dette gapet omtales gjerne som forventningsgapet. Ifølge Koh og Woo (1998, side 147) var Carl D. Liggio den først som definerte begrepet forventningsgap og omtalte det som forskjellen i forventet prestasjon sett fra henholdsvis revisor og regnskapsbrukers ståsted. Denne definisjonen ble senere ansett å være for smal og

Porter (1993, side 50) foreslo både en endring av selve begrepet og en bredere definisjon av begrepet forventningsgap. Hun kaller begrepet forventnings- og prestasjonsgapet (expectation-performance gap) og definerer forventnings- og prestasjonsgapet som et gap mellom samfunnets forventninger til revisor og samfunnets oppfatning av revisors resultater. Dette gir en todeling av begrepet; et rimelighetsgap og et prestasjonsgap. Rimelighetsgapet er gapet mellom hva samfunnet forventer at revisor oppnår og hva revisor med rimelighet kan forventes å oppnå. Prestasjonsgapet er gapet mellom hva samfunnet, med rimelighet, kan forvente revisor å oppnå og hva revisor selv, oppfatter at de oppnår (Porter, 1993). Dette kan lettere forstås gjennom en figur:

Figur 6: Forventning- og prestasjonsgapet. (Porter, 1993, figur 1, side 50, egen oversettelse).

Rimelighetsgapet i Porter's (1993) figur kalles også for «urimelige forventninger». Urimelige forventninger viser oppgaver som brukeren av regnskapet forventer at revisor utfører, men som ikke blir utført av revisor og som også må anses å være urimelig å forvente av revisor. Da disse oppgavene anses å ikke være kostnadseffektive for revisor å utføre.

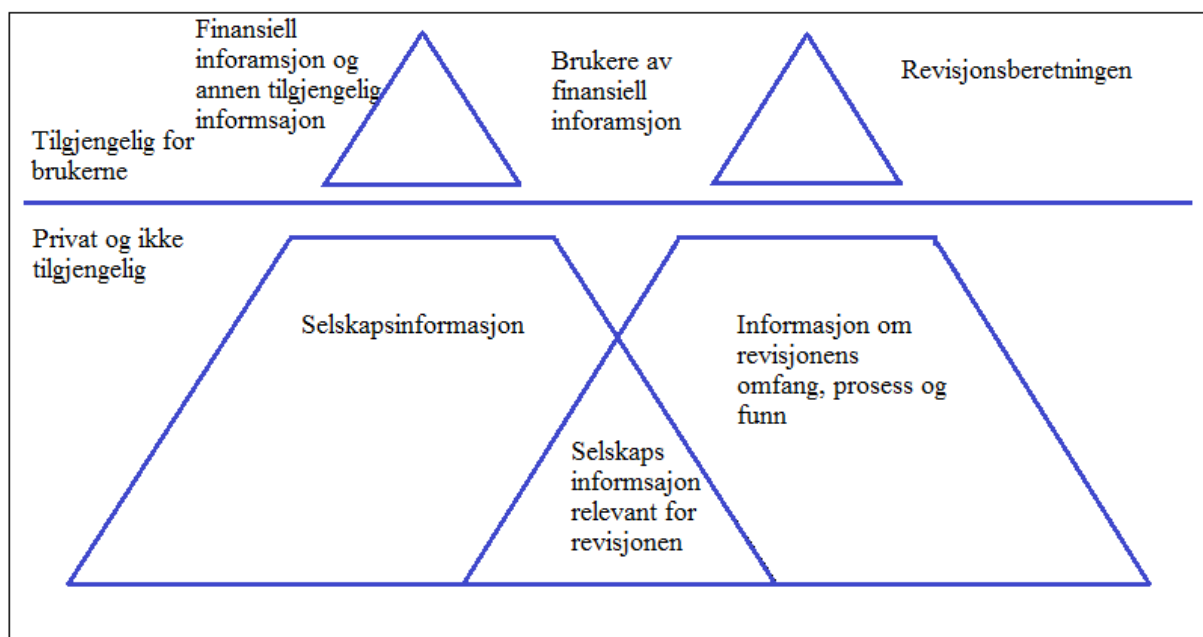
Videre i figur 6 er prestasjonsgapet delt inn i to undergrupper «mangelfulle standarder» og «mangelfull prestasjon». «Mangelfulle standarder» er gapet mellom de oppgavene som det er rimelig å forvente at revisor utfører og de oppgavene som pålegges revisor av lovgivning og standarder.

Den andre gruppen er «mangelfull prestasjon». «Mangelfull prestasjon» vil være gapet mellom hvilke krav lovgivning og standarder legger på revisor (revisors eksisterende plikter) og hva brukergruppene av regnskapet faktisk oppfatter at har blitt gjort av revisor (oppfattet resultat av revisor). Vi vil ha «mangelfull prestasjon» fra revisor sin side dersom revisor ikke har oppfylt de kravene som er satt av lover og standarder.

Figuren over får frem forskjellen mellom regnskapsbrukernes forventninger samt oppfatning av revisors oppgaver mot revisors forventninger og oppfatninger av eget arbeid. Dette vil videre i oppgaven bli omtalt som forventningsgapet.

3.6.2 Informasjonsgapet

I tillegg til forventningsgapet nevner IAASB (2011) et informasjonsgap mellom regnskapsbrukerne og revisor. Forventningsgapet og informasjonsgapet vil overlape hverandre (IAASB, 2011, punkt 12b), men informasjonsgapet omhandler i større grad den informasjonen som revisor gir regnskapsbrukerne angående regnskapsprodusenten, fremfor hva som er knyttet til forventningene og oppfatningen av revisors arbeid og resultater. Informasjonsgapet handler om at det er ulik oppfatning mellom hva revisor informerer om og hva brukerne mener at ytterligere kunne vært gitt for å øke mengden av relevant, beslutningsnyttig informasjon. Figur 7 nedenfor viser en illustrasjon av informasjonsgapet:

Figur 7: Illustrasjon av 'informasjonsgapet' (IAASB, 2011, diagram 1, side 9, egen oversettelse)

Figuren er delt i to, der den øverste delen viser hva som er tilgjengelig av finansiell informasjon for brukerne. Den nedre delen av figuren viser hva som ikke er tilgjengelig for brukerne av finansiell informasjon. Informasjonsgapet tilsier at regnskapsbrukerne mener at det er en relativt liten andel av den totale informasjonsmengden som tilgjengeliggjøres for dem og at ytterligere informasjon vil være relevant med tanke på å skulle trekke ut beslutningsnyttig informasjon (IAASB, 2011, punkt 12b). Dette ble også konklusjonen til Gray, Turner, Coram og Mock (2011, side 680), der de sier at kommunikasjonen mellom

partene skaper et gap i forventningene og at dette gapet kan skyldes at det ikke gis informasjon angående vesentlighetsgrenser og utvalgsstørrelser, at sikkerhetsnivået ikke kvantifiseres og at revisor ikke gir mer informasjon angående misligheter i selskapet. Det er også gjort ytterligere forskning både på forventningsgapet og informasjonsgapet.

3.6.3 Tidligere forskning på forventningsgapet og informasjonsgapet

Det er gjort ulike studier på de ulike brukergruppenes forventninger og oppfatninger av revisors oppgaver for å forsøke å forstå forventningsgapet. Epstein og Geiger (1994) forsket på forventningsgapet mellom revisor og investorer og fant at nesten halvparten (47,28 %) av investorene mente at revisor skulle avgi absolutt sikkerhet for at regnskapet var uten vesentlig feilinformasjon knyttet til utilsiktede feil. Videre mente 71,13 % av informantene at revisor skulle avgi absolutt sikkerhet for at regnskapet var uten vesentlig feilinformasjon knyttet til misligheter. Dette sier noe om gapet som finnes mellom de to gruppene da forventningene fra investorene må anses å være urimelige sett fra figuren til Porter (1993).

Lowe (2011) forsket på forventningsgapet i rettssystemet og hvordan gapet var mellom dommere og revisorer. Bakgrunnen for dette var at revisor ofte fikk skylden ved selskapskonkurser, selv om revisor mente at lover og standarder var fulgt (Lowe, 2011, side 39). Resultatet fra undersøkelsen var at det var stor forskjell mellom revisorers og dommers forventninger knyttet til revisors oppgaver. Dommerne hadde høyere forventninger til revisors avsløringer knyttet til misligheter og forventet at omtrent alt ble oppdaget.

Det er også gjort forskning på forventningsgapet i forventningene mellom banksektoren og revisor. For banksektoren vil regnskapet samt revisjonsberetningen være sentrale kilder til informasjon om selskaper og være svært viktig ved fastsettelse av lånerammer bankene kan gi til kunden (Danos, Holt, Imhoff, 1989; Gulden, 2016, side 39-40). Libby (1979) så på hvordan banker og revisorer oppfattet informasjonen som ble kommunisert gjennom revisjonsberetningen. Resultatene fra denne studien viste at det ikke var store forskjeller mellom de to gruppene i oppfatningene knyttet til meldingen som ble kommunisert gjennom revisjonsberetningen. Dette er det motsatte av hva Almer og Brody (2002) fant i sine studier av forventningsgapet mellom de nevnte gruppene, der de hevder at det fremdeles er knyttet et forventningsgap mellom bankene og revisorer og at dette skyldes et tvetydig språk i revisors kommunikasjon. Gray m.fl. (2011, side 680) konkluderer også med at kommunikasjonen mellom partene skaper et gap i forventningene og at det er ønskelig med mer informasjon angående vesentlighetsgrenser, utvalgsstørrelser, at sikkerhetsnivået (revisjonsrisikoen)

kvantifiseres, i tillegg ønskes det mer informasjon angående misligheter. Også Boolaky og Quick (2016) mener at kommunikasjonen mellom revisor og regnskapsbruker må forbedres for å redusere forventningsgapet og informasjonsgapet mellom de nevnte gruppene. Samtidig fant Boolaky og Quick (2016, side 168) i sine studier at bankene ikke har forventninger om absolutt sikkerhet overfor revisors rapportering. Dette er viktig med tanke på at revisor reviderer med betryggende sikkerhet fremfor absolutt sikkerhet. Dersom begrepet, revisjonsrisiko, ble oppfattet forskjellig mellom de to gruppene ville bankene hatt liten nytte av revisors rapportering. Ettersom oppfattet sikkerhetsnivå ville vært helt forskjellig mellom de to gruppene. Revisor og banksektoren ville da hatt ulikt syn på hva som forventes av revisor som samfunnets tillitsmann noe som ville begrenset informasjonsverdien av revisors rapportering.

I en studie gjort av Vanstraelen, Shelleman, Meuwissen og Hofmann (2012, side 203) nevnes det at revisorer er enige i at ytterligere informasjon kan redusere gapet mellom hva revisor rapporterer og hva banker ønsker av informasjon. Vanstraelen, m.fl. (2012, side 203) hevder videre at revisorer allikevel er redde for eventuelle følger av å øke informasjonstilgangen. Hvor det blant annet nevnes at det reviderte selskapet kan få problemer med å forhandle om lånebetingelser i fremtiden dersom revisor gir mer informasjon om ulike risikoer knyttet til selskapet. Dette kan igjen føre til flere rettssaker mot revisor. Det argumenteres videre for at revisor ønsker å oppnå en mest mulig kostnadseffektiv revisjon, og ytterligere informasjon vil kunne gjøre revisjonen mindre lønnsom. På den andre siden ønsker interessentene all informasjon som er av interesse for deres beslutninger. Allikevel vil ikke mer informasjon nødvendigvis være bedre da det kan føre til mye overfladisk informasjon, noe som igjen kan gjøre det vanskelig for ikke profesjonelle aktører å forstå all informasjonen som blir gitt (Vanstraelen, m.fl. 2012, 203). Dette gjør det vanskelig å begrense gapet som foreligger mellom de to gruppene. Det er en vanskelig balansegang mellom hvor mye og hvilken informasjon som skal gis til brukerne av regnskapet.

De ulike studiene kommer frem til ulike konklusjoner angående forventningsgapet og informasjonsgapet mellom brukergruppene og revisor. Det synes allikevel å være enighet om at det foreligger et gap mellom brukergruppens forventninger knyttet til sikkerheten av regnskapsinformasjonen og revisors oppfatning av hva brukerne forventer. Dersom regnskapet skal kunne benyttes til å trekke ut beslutningsrelevant informasjon vil det være viktig at det er overensstemmelse mellom revisor og regnskapsbrukernes oppfatning av revisors oppgaver.

Som nevnt i innledningskapitlet er det derfor ønskelig å kunne begrense det forventningsgapet og informasjonsgapet som finnes mellom revisor og brukerne av regnskapet. Dette skyldes at dersom investorer og andre brukergrupper har forventninger om absolutt sikkerhet for at regnskapet er uten vesentlig feilinformasjon vil dette åpne opp for at også dommere i rettssaker begynner å implementere dette synet (Epstein & Geiger, 1994, side 64). Epstein og Geiger (1994) argumenterer videre for at ansvaret på revisor vil øke betydelig også utover hva som etter rimelighet kan forventes av revisorer som yrkesgruppe dersom et slikt syn blir gjeldende. Dette vil også være tilfellet dersom det ikke er samsvar mellom brukergruppens forventning og oppfatning av revisors oppgaver. Det vil derfor være viktig å begrense forventningsgapet mellom brukergruppene av regnskapet og revisor.

Kapittel 4 Metode

I dette kapitlet vil vi presentere fremgangsmåten som er benyttet for å innhente best mulig data for å besvare den valgte problemstillingen. Her vil vi presentere valg av forskningsdesign, forskningsmetode, metode for datainnsamling, utvalgsstørrelse og intervjuobjekter, gjennomføring av undersøkelsen samt styrker og svakheter ved de ulike valgene som er tatt.

4.1 Forskningsdesign

Undersøkelsen baserer seg på et deskriptivt forskningsdesign. Dette er et design som ifølge Gripsrud, Olsson og Silkoset (2015, side 41) tar sikte på *“(...) å beskrive situasjonen på et bestemt område”*. Et deskriptivt forskningsdesign kan enten baseres på kvantitativ eller kvalitativ forskningsmetode.

4.1.1 Forskningsmetode

Forskningsmetoden utarbeides med det formål å besvare problemstillingen i oppgaven (Sekaran & Bougie, 2016, side 95). Som nevnt tidligere er problemstillingen; *“Hvordan bidrar revisjon til beslutningsrelevant informasjon ved bankenes kredittvurdering?”* Dette vil bli besvart ved hjelp av tre forskningsspørsmål, disse er:

1. *Hvilken informasjon er sentral i bankenes kredittvurdering av mellomstore bedrifter?*
2. *Hvordan forholder bankene seg til revisjonsrisiko?*
3. *Hvordan påvirker revisjonsberetningen bankenes kredittvurdering?*

For å besvare problemstillingen og forskningsspørsmålene har vi valgt å benytte kvalitativ metode. Zikmund, Babin, Carr og Griffin (2013) hevder at formålet med en kvalitativ undersøkelse er å innhente forståelse og ny kunnskap om et tema. Kvalitativ metode passer derfor godt med et deskriptivt forskningsdesign (Sekaran & Bougie, 2016, side 43), da vi gjennom en kvalitativ metode begynner bredt og snevrer inn undersøkelsen etterhvert. En kvalitativ metode vil gjøre at undersøkelsen i større grad er avhengig av forskeren (Zikmund, m.fl, 2013). Sammenlignet med en kvantitativ undersøkelse der undersøkelsesskjemaet er et fastsatt skjema som det ikke kan avvikes fra, da forsker og intervjuobjekt ikke har direkte kontakt med hverandre.

Den største fordelen ved å benytte kvalitativ metode for å besvare problemstillingen er at vi er i direkte kontakt med intervjuobjektene og dermed ikke er bundet av intervjuguiden. Intervjuguiden er en oversikt over hvordan intervjuet skal ta form og inneholder spørsmål og struktur for intervjuene. Kvalitativ metode gir i stedet muligheten til å stille oppfølgingsspørsmål og gi forklaringer på uklarheter ved spørsmålene underveis i intervjuet. Dette ville ikke vært mulig dersom vi benyttet en kvantitativ forskningsmetode. Enkelte spørsmål i intervjuet består av begreper som i større grad er rettet mot revisor enn mot banker og derfor kan være vanskelig å forstå for intervjuobjektene. Vi opplevde det som en stor fordel å kunne gi forklaringer på spørsmål og begreper underveis i intervjuet. På denne måten sikret vi at spørsmålene ble forstått og at det ikke forekom misforståelser som potensielt kunne ødelagt for svarene vi fikk.

4.1.2 Metode for datainnsamling

For å innhente best mulig data valgte vi å benytte dybdeintervjuer, der den nevnte intervjuguiden kan sies å være semistrukturert. Dette gir oss en intervjuguide som er flytende, fremfor en fullt ut strukturert guide. Denne tilnærmingen åpner for en samtale med intervjuobjektet, hvor intervjuer ikke er bundet til en forhåndsbestemt rekkefølge på spørsmålene. Intervjuobjektet står dermed fritt til å svare og intervjuer følger opp med spørsmål underveis for å holde samtalen flytende. I denne intervjusituasjonen var det viktig å holde fokus over spørsmålene underveis i intervjuet slik at vi ikke glemte å stille noen av spørsmålene. Ettersom vi var to personer som intervjuet gikk dette fint da vi holdt oversikt over hvem som stilte hvilke spørsmål og hvilke spørsmål som var blitt besvart via andre spørsmål.

Styrkene ved å benytte semistrukturerte dybdeintervjuer vil resultere i andre svakheter. Noe vi erfarte under datainnsamlingen var at hvert intervju til en viss grad påvirket det neste. Ettersom litt ny informasjon ble gitt i hvert intervju. Det at vi lærer underveis og ser svakheter ved undersøkelsen etterhvert som vi lærer mer om et emne kan ha sine svakheter. Det kan ha gjort at vi har stilt oppfølgingsspørsmål i enkelte intervju som er basert på svar i et tidligere intervju, uten at det samme oppfølgingsspørsmålet ble stilt ved tidligere intervjuer. Dette gjør at spørsmålene og svarene kan variere fra de første til de siste intervjuene selv om de baserer seg på den samme intervjuguiden. Vi var allikevel godt forberedt til de første intervjuene og det var ikke store variasjoner i spørsmålene fra det første intervjuet til det siste. Allikevel kan variasjonen i spørsmålene skje ubevisst noe som gjør det vanskelig å si i hvor stor grad dette

har vært påvirkelig. Vi forsøkte i tillegg å tilpasse intervjuguiden i forhold til svarene fra det første intervjuet, slik at vi fikk tettet eventuelle hull i intervjuguiden etter det første intervjuet.

Kvalitative dybdeintervjuer som åpner for en flytende samtale vil være en god metode ved et deskriptivt design. Dette skyldes at vi innhenter informasjon om intervjuobjektets personlige erfaringer og meninger (Gripsrud, m.fl, 2015, side 40). På denne måten vil vi innhente dypere innsikt rundt forskningsspørsmålene og det vil være den beste måten å besvare problemstillingen på.

4.1.3 Gjennomføring av intervjuer

Intervjuene ble gjennomført i henhold til en intervjuguide (se vedlegg 1). Intervjuguiden var i hovedsak delt inn i fire deler, (1) informasjon om intervjuobjektet, (2) åpne spørsmål, (3) konkrete spørsmål og (4) avsluttende spørsmål. Den første kategorien, informasjon om intervjuobjektet, åpnet intervjuet med generelle spørsmål angående intervjuobjektets stilling i selskapet i tillegg til tidligere erfaring både hos nåværende arbeidsgiver og tidligere arbeidsgiver. Deretter ble det stilt åpne spørsmål, hvor ønsket var å supplere med oppfølgingsspørsmål underveis for å bygge på allerede avgitte svar, samtidig som svarene kunne vinkles i retning av forskningsspørsmålene for å besvare problemstillingen. Deretter hadde vi konkrete spørsmål som ble stilt i den grad de ikke var blitt besvart under seksjonen for åpne spørsmål. Tilslutt ble intervjuobjektene spurt om spørsmål som skulle besvares ved hjelp av en skala fra en til ti, der det var mulighet for å reflektere rundt de avgitte svarene. Dette ble gjort som en avrunding av intervjuet samtidig som det var med på å oppsummere noe av det vi hadde vært inne på underveis i samtalen. I tillegg ble intervjuobjektet gitt mulighet til å komme med egne synspunkter om forhold de ønsket å utdype. Intervjuobjektene ble også gitt muligheten til å gi ytterligere informasjon på området dersom det var noe som ikke allerede var snakket om, men som likevel kunne anses å være viktige for vår forståelse rundt temaet.

Noen intervjuobjekter ønsket intervjuguiden på forhånd. Dette ble bare gitt til de personene som spurte om dette før intervjuet. Det at dette ikke er gjort konsekvent til alle deltakerne kan påvirke svarene i undersøkelsen, da de som har mottatt guiden på forhånd vil være bedre forberedt til intervjuet sammenlignet med dem som ikke har sett spørsmålene på forhånd, gitt at de faktisk har sett på guiden. Dersom vi hadde sendt intervjuguiden til alle deltakerne på forhånd er det allikevel ikke sikkert at alle ville sett på den og effekten ville blitt den samme som når guiden ikke ble gitt til alle intervjuobjektene på forhånd.

Intervjuene ble gjennomført med to intervjuere og ett intervjuobjekt i fem av de seks tilfellene. I det sjette intervjuet ønsket banken å stille med to personer da disse kunne utfylle hverandre og dermed dekke et større område med relevant informasjon. Dette kan gjøre at svarene fra dette intervjuet er mer dekkende enn de andre intervjuene og sammenligningsgrunnlaget mellom intervjuobjektene kan svekkes. Det sjette intervjuet vil allikevel bli omtalt som ett intervjuobjekt videre i oppgaven.

Videre ble ett av intervjuene gjort over telefon. Svakheter ved å gjennomføre intervjuer over telefon vil for eksempel være at intervjuobjektet kan legge på og dermed avslutte intervjuet når som helst, i tillegg fikk vi ikke med oss ikke verbal kommunikasjon i form av ansiktsuttrykk og bevegelser (Sekaran & Bougie, 2016, side 120). Intervju over telefon var allikevel nødvendig i dette tilfellet og ble ansett å være mest hensiktsmessig. De resterende fem intervjuene ble gjennomført i selskapets egne lokaler. Dette gjorde at det var enklere å skaffe intervjuobjekter da de sparer mye tid på reise, samtidig som at intervjuet i større grad vil bli gjennomført på intervjuobjektets egne premisser. Tidsrammen for hvert intervju ble satt til en time, intervjuene tok mellom 30-50 minutter. Ved å holde intervjuene relativt korte var det enklere å innhente intervjuobjekter. Dette fikk vi erfart ved at enkelte av de vi kontaktet var villige til å stille til intervju da det ikke tok for mye tid.

Vi benyttet opptaksutstyr uten tilgang til internett under intervjuene slik at vi i etterkant enklere kunne tolke dataene som ble innhentet, da vi hadde tilgang til alt som ble sagt under selve intervjuet. Dette gjorde det også enklere å ha fokus på det å stille oppfølgingsspørsmål under selve intervjuet fremfor å måtte notere svar underveis, noe som ville vært tilfellet dersom vi ikke benyttet opptaksutstyr. Selv om opptaksutstyr er et godt hjelpemiddel i en intervjusituasjon vil ikke utstyret fange opp annet enn lyd. Det kan derfor være en fordel å notere samtidig for ikke å gå glipp av ikke verbal kommunikasjon i form av kroppsspråk som ikke fanges opp av opptaksutstyret (Sekaran & Bougie, 2016, side 120). Sekaran og Bougie (2016, side 119) hevder i tillegg at bruk av opptaksutstyr vil kunne svekke svarene i undersøkelsen fordi intervjuobjektet er bevisst på at det de sier blir tatt opp og at intervjuet dermed ikke fullt ut er anonymt.

4.1.4 Utvalg

For å besvare problemstillingen var det ønskelig med et utvalg fra banksektoren, der vi spesielt var interessert i personer med beslutningsansvar når det gjelder å gi kreditt til mellomstore selskap. Med mellomstore selskap menes selskap som er lovpålagt til å benytte

revisor, men allikevel ikke allmennaksjeselskap som er pliktig å rapportere etter IFRS. Vi ønsket derfor et utvalg kompetente personer i ulike banker som vi antok at ved sine kredittvurderinger benytter revisjon og revisors vurderinger ved beslutningstaking.

Vi kom derfor frem til at vi ville få de beste resultatene for oppgaven ved å fokusere på banker i Agder hvor vi stort sett kunne foreta intervjuene ansikt til ansikt. Størrelsen på banken var ikke av betydning annet enn at de hadde kunder som benytter revisor som en ekstern tillitsmann.

Utvalget er geografisk begrenset til Vest- og Øst-Agder. Der hovedvekten av selskapene ligger i Vest-Agder. Å begrense utvalget til dette området er gunstig både tidsmessig og kostnadmessig. Videre varierer bankene i størrelse (se tabell 2 nedenfor), dette var for det første nødvendig da det er et begrenset antall banker innenfor det geografiske området. For det andre anser vi dette å være fordelaktig ved at vi får sett hvordan store-, mellomstore- og mindre banker forholder seg til revisjon.

Vi endte med et utvalg som begrenset seg til seks banker, der alle intervjuobjektene hadde avgjørende roller når det gjaldt beslutningstaking knyttet til det å gi kreditt til bedrifter. Utvalget er begrenset til seks banker som følge av tidsbegrensningen som foreligger for oppgaven. I tillegg vil vært nye intervju bidra med mindre relevant informasjon enn det forrige, ettersom mer og mer av den relevante informasjonen blir belyst for hvert intervju som blir gjennomført. Et større utvalg ville derfor kunnet belyst ytterligere informasjon, men gitt de nevnte begrensningene antas et utvalg på seks intervjuobjekter å være tilstrekkelig for den valgte problemstillingen og forventningene knyttet til oppgaven.

Nedenfor er en oppstilling av intervjuobjektens stillingstittel, erfaring og størrelsen på banken hvor de arbeider. Videre i oppgaven vil de ulike intervjuobjektene omtales som henholdsvis intervjuobjekt 1, 2, 3, 4, 5 og 6. Dette er gjort for å opprettholde personenes anonymitet gjennom hele oppgaven.

Intervjuobjekt	Erfaring	Selskapsstørrelse
1	34 år	Lite
2	12 år	Lite
3	12 år	Mellomstort
4	15 år	Stort
5	13-18 år	Mellomstort
6	10 år og 40 år	Stort

Tabell 2: Oversikt over intervjuobjektene

Kategoriene stort-, mellomstort- og lite selskap er basert på Finanstilsynets inndeling (Finanstilsynet, 2018, side 5), der disse selskapene defineres som store; DNB Bank, SR-Bank, Sparebanken Vest, Sparebank 1 SMN, Sparebanken Sør, Sparebank 1 Østlandet og Sparebank 1 Nord-Norge, de mellomstore selskapene er øvrige banker med en forvaltningskapital på over 10 milliarder kroner og de små bankene har en forvaltningskapital under 10 milliarder kroner.

Vi hadde to ulike strategier for å innhente intervjuobjekter, den ene var å sende mail til ulike banker i håp om at noen ønsket å stille til intervju. Dersom vi ikke fikk svar på den første mailen sendte vi ny mail. Den andre strategien var å dra innom det lokale kontoret å forhøre oss om de var interessert i å stille til et intervju. På denne måten fikk vi rask tilbakemelding på om banken var interessert i å stille eller ikke. Begge strategier viste seg å fungere godt og gjorde at vi fikk et tilstrekkelig utvalg. Uavhengig av strategi var utvalget uansett ikke basert på statistikk og vi kan ikke benytte resultatene fra utvalget til å uttale oss generelt om populasjonen (Gripsrud, m.fl, 2015, side 140).

4.2 Reliabilitet og validitet

I en undersøkelse er det viktig at konklusjonene som trekkes kan verifiseres på en eller annen måte (Sekaran & Bougie, 2016, side 348 -349). Dette gjøres ved at konklusjonene som trekkes på grunnlag av de kvalitative dataene er plausible, i tillegg til at begrepene reliabilitet og validitet er oppfylt. Der reliabilitet sikter til påliteligheten av undersøkelsen og validitet sikter til gyldigheten av undersøkelsen. Gripsrud, m.fl. (2015, side 51-52) nevner at validiteten i en undersøkelse ikke nødvendigvis er høy selv om reliabiliteten antas å være høy. Dette vil være tilfellet dersom vi måler noe annet enn det vi antar at vi måler, da vil vi få de

samme svarene gang etter gang som følge av sterk reliabilitet, men validiteten er svak da vi måler noe annet enn det vi antar at vi måler.

Reliabilitet handler derfor om påliteligheten av resultatene og vil avhenge av i hvilken grad de samme svarene vil oppnås dersom undersøkelsen gjentas med den samme metoden (Gripsrud, m.fl. 2015, side 52; Sekaran & Bougie, 2016, side 348-349). Reliabilitet handler således om konsistens i svarene. Det at vi har gjennomført seks intervjuer, der flere av svarene går igjen mellom de ulike bankene vitner dette om sterk reliabilitet knyttet til svarene (Zikmund, m.fl. 2013, side 302). Dersom det var større avvik ville ikke svarene vært konsistente og undersøkelsen ville hatt svakere reliabilitet. For at det skal være mulig å kontrollere reliabiliteten ved en senere anledning er intervjuguiden lagt inn som vedlegg til oppgaven.

Sekaran og Bougie (2016, side 349) presenterer både ekstern- og intern validitet, samt ulike triangulerings teknikker som er med på å styrke reliabiliteten og validiteten ved en undersøkelse.

Ekstern validitet handler om overførbarheten i undersøkelsen mot andre tilsvarende selskaper og situasjoner. I vårt tilfelle er utvalget begrenset til seks intervjuobjekter og vil dermed være et utvalg som vanskelig lar seg generalisere til en større populasjon (Gripsrud, m.fl. 2015, side 140). Dette skyldes at utvalget er relativt lite og sannsynligheten stor for at ytterligere informasjon kunne vært innhentet dersom antallet intervjuobjekter hadde vært større. Gripsrud, m.fl. (2015, side 90) hevder at metoden vi har valgt med individuelle dybdeintervjuer ikke vil være generaliserbar uansett størrelse på utvalget. Undersøkelsen er derimot begrenset til Sør- og Øst-Agder og det kan dermed tenkes at undersøkelsen vil være relevant for banker, revisorer og andre innenfor dette geografiske området.

Intern validitet dreier seg om i hvilken grad resultatene fra undersøkelsen passer til de dataene som er innhentet (Sekaran & Bougie, 2016, side 349). I vår undersøkelse er den interne validiteten styrket ved at det er gjort sammenligninger med tidligere forskningsresultater og metoder for å få en bekreftelse av resultatene fra andre undersøkelser. I tillegg er dataene i undersøkelsen innhentet fra flere ulike kilder ved at dataene stammer fra intervjuer med flere ulike banker, dette vil sikre at vi blir oppmerksomme på eventuelle avvik i svarene mellom de ulike intervjuobjektene og på den måten kan opparbeide en forståelse av hva som kan være mangler eller svakheter ved forskningsdesignet. Dette er såkalte triangulerings teknikker og

benyttes for å styrke validiteten i en undersøkelse fordi resultatene bekreftes fra flere ulike hold (Sekaran & Bougie, 2016, side 106).

Også andre triangulerings teknikker kan benyttes for å sikre reliabiliteten og validiteten (Sekaran & Bougie, 2016, side 106). En trianguleringsteknikk som nevnes vil være å innhente informasjon fra flere parter. Dette er gjort gjennom å foreta intervjuer med seks forskjellige banker. Ved å sammenligne resultatene dem imellom finner vi likheter, noe som er med på å bedre validiteten. En annen metode for triangulering vi har benyttet er å sammenligne resultatene fra vår undersøkelse med internasjonale undersøkelser som benytter ulike forskningsmetoder for å komme frem til tilsvarende resultat (Sekaran & Bougie, 2016, side 106).

4.3 Etikk

Under ethvert forskningsprosjekt er det viktig å følge etiske retningslinjer. For å holde oss innenfor de etiske rammene som er forventet meldte vi ifra om undersøkelsen til Norsk senter for forskningsdata (NSD) før vi innhentet informasjon fra intervjuobjektene. Dette ble gjort ettersom vi ønsket å benytte opptaksutstyr under intervjuene. Informantene ble gitt informasjon om bruk av opptaksutstyr på forhånd. Opptaksutstyret hadde ikke tilgang til internett. Etter at intervjuene var gjennomført ble disse transkribert. De transkriberte intervjuene ble passordbeskyttet og lagret anonymt på Universitetet i Agder sine forhåndsgodkjente servere. Når undersøkelsen er ferdig vil disse dokumentene slettes. For å opprettholde anonymiteten til intervjuobjektene gjennom hele oppgaven og også i ettertid av undersøkelsen har vi gjort nødvendige tilpasninger ved presentasjonen av de ulike intervjuobjektene underveis i oppgaven. Dette skal være uten betydning for resultatene i undersøkelsen.

Kapittel 5 Presentasjon, analyse og diskusjon

Kapittel 5 vil omhandle analyse og diskusjon av funn som er gjort gjennom intervjuer med ulike banker. Vi har totalt 6 intervjuer som blir vurdert og analysert opp mot hverandre. Hvert avsnitt vil ta for seg ett av de tre forskningsspørsmålene. For å besvare forskningsspørsmålene presenterer vi funn, analyserer disse og diskuterer mot teori og tidligere forskning på området, hvor vi identifiserer likheter og ulikheter. Formålet er å kunne besvare problemstillingen på en oversiktlig måte.

5.1 Hvilken informasjon er sentral i bankenes kredittvurdering av mellomstore bedrifter?

Dette forskningsspørsmålet tar sikte på å innhente informasjon om bankenes prosess for kredittvurdering. Det er spesielt interessant å få innsikt i hvilken informasjon bankene anser å være viktig i denne prosessen. Ved å bedre vår forståelse rundt bankens informasjonsbehov blir det enklere å forstå hva de tenker er mangelfullt i rapporteringen fra revisor. I tillegg er det interessant for å bedre vår forståelse av prosessen for kredittvurdering. Samtidig som vi ønsker å se hvordan dette henger sammen med revisor sine antakelser om regnskapsbrukerne. En viktig del av veien mot å besvare problemstillingen vil derfor være å besvare dette forskningsspørsmålet.

5.1.1 Firedelt fokusområde

Som diskutert i kapittel 2 vil banker være utsatt for asymmetrisk informasjon som igjen fører til tilfeller av uheldig utvelgelse og moralsk hasard. Der uheldig utvelgelse handler om vurderinger som gjøres før et eventuelt lånetilsagn. Ved tilfeller av uheldig utvelgelse ender banken opp med å velge kunder med lav betalingsvilje og betalingsevne. Moralsk hasard er et fenomen som rammer etter at tilsagn om lån er gitt. Dette dreier seg om at kundene tar en større risiko som følge av at de selv ikke er ansvarlige dersom en bank bærer store deler av risikoen. I teorikapitlet ble også sammenhengen mellom asymmetrisk informasjon og kredittrisiko forklart. Den informasjonen som anses å være sentral for bankene ved beslutning om å gi lån vil derfor være den informasjonen som best vil redusere den asymmetriske informasjonen (Oliver, Fumás og Saurina, 2006, side 451). Det er både likheter og ulikheter mellom de spurte bankene angående hva slags informasjon som anses relevant for å redusere kredittrisikoen ved utlån.

Det virker å være en rekke kilder til informasjon som går igjen mellom bankene. Der alle informantene legger stor vekt på selskapets ledelse. I tillegg er historisk informasjon angående eksisterende kunder svært viktig. Videre benyttes budsjetter, prognoser og strategier for å få et innblikk i kundenes antagelser om fremtiden. Årsregnskap og revisjonsberetning er naturlig nok også svært relevant, dog i varierende grad mellom de spurte bankene. Ut ifra den tilgjengelige informasjonen beregnes nøkkeltall gjennom bankenes analyseverktøy.

Det blir av intervjuobjekt 1 og 4 lagt til grunn en tredeling ved tildeling av kreditt. Dette er tre fokusområder hvor det er viktig å innhente tilstrekkelig informasjon slik at disse områdene dekkes, for på den måten å redusere kredittrisikoen mest mulig. Der begge hevder at eiere, ledelse og styret spiller en viktig rolle, samtidig som selskapets evne til å betjene gjeld er viktig. Det tredje fokusområdet er litt forskjellig mellom de to intervjuobjektene. Der intervjuobjekt 1 har fokus på at kundens evne til å stille sikkerhet er viktig. Intervjuobjekt 4 bruker ordet tæring og definerer det med at selskapet kan redusere anleggsmidler, uten at det påvirker inntjeningen dramatisk og at det dermed kan ryddes i balansen for å frigjøre kapital. Begrepet tæring blir med det synonymt med begrepet finansiell fleksibilitet som tidligere er definert i oppgavens kapittel 2.

Selv om ikke informantene 2, 3, 5 og 6 nevner en klar tredeling fremkommer det av svarene at det også i disse selskapene fokuseres på de nevnte områdene ved tildeling av kreditt. Vi deler derfor inn i fire fokusområder som går igjen gjennom intervjuene, disse er; kjennskap til kunden, evne til å betjene gjeld, sikkerhetsstillelse og finansiell fleksibilitet (tæringsevne). Kjennskap til kunden virker å være det viktigste for bankene, de tre neste fokusområdene virker å være mer likestilte. Nedenfor vil funnene innenfor de fire nevnte områdene bli diskutert opp mot relevant teori, empiri og egne resonnementer.

For å redusere effektene av asymmetrisk informasjon og dermed unngå tilfeller av uheldig utvelgelse og moralsk hasard vil en bank ønske å innhente mest mulig relevant informasjon før en avgjørelse om lånetilsagn gis. Det første fokusområdet vil fokusere på kjennskap til kunden, dette handler om selskapets eiere, ledelse og styret, i tillegg til budsjetter og historisk informasjon.

5.1.2 Det første fokusområdet: Kjennskap til kunden

Eiere, ledelse og styre

Flere av de spurte hevder at kunnskap om selskapets eiere, ledelse og styre er det viktigste punktet ved kredittvurderingen. Dette er den første risikoreduserende handlingen Bruns og Fletcher (2008, side 174) nevner for å redusere bankenes risiko for tap. Her rettes det fokus mot å innhente informasjon om kunden for å få en antagelse om sannsynligheten for at lånet ikke blir tilbakebetalt. Som diskutert i kapittel 2 vil bedre informasjon på dette området redusere risikoen for at banken velger kunder som er i større problemer enn hva det kan se ut som ved første øyekast. Bedre informasjon vil også gi kunnskap som kan gjøre at banken ikke går glipp av gode kunder (Almer & Brody, 2002, side 481).

Flere av informantene hevder at bankens forhold til kundens eiere, ledelse og styre er av vesentlig betydning. Der mange anser dette som det klart viktigste elementet ved kredittvurderinger. Intervjuobjekt 1 nevner at dette fokusområdet *“handler om personene som står bak (red. anm. selskapet) og hvilke holdninger de har.”*. Et annet av intervjuobjektene omtaler dette som *“de myke tingene”* der det også trekkes inn bransje, marked og selskapets strategier.

Forholdet til eiere, ledelse og styre kan derfor sies å handle om tillit til de som står bak selskapet. For å opprettholde tilliten mellom banken og bedriftskundene nevner samtlige av de spurte at de er ute hos kunder og observerer hvordan selskapet driver. I tillegg holdes det kundemøter for å skaffe en ide om kundens strategiplaner og hva de tenker om selskapets nåværende situasjon. Intervjuobjekt 3 sier at *“Vi ser det som et viktig risikodempende tiltak, att vi har en tett oppfølging og kjenner de (red. anm. kundene) godt.”*

Formålet med jevnlig kontakt med kunden er følgelig å sikre at banken oppdager faresignaler i god tid slik at eventuelle tiltak kan iverksettes for å begrense bankens tap. Det virker å være enighet blant de spurte om at det er en fordel å dra ut å besøke kundene, da det er mye informasjon som ikke kommer frem av regnskapstall og analyser, inntrykket blir dermed ett annet ved å dra ut til kunder å skaffe sin egen oppfattelse av hvordan kunden driver. Intervjuobjekt 3 sier også at *“Det er mye rundt tallene, og det er mange parametere, det har med tillit, bransje, langsiktighet, relasjoner. Mange av de er de myke tingene som de harde tall faktaene når kunder søker kreditt. De skal være «stolbare», at vi stoler på dem, at vi tror*

på dem, det er viktig, regnskapet kan fort lyve.'' Det virker derfor å være en samlet oppfatning om at det å skape relasjoner til kundene er svært viktig.

En av bankene i undersøkelsen er ganske mye mindre enn de andre og skilte seg fra de øvrige bankene på flere måter hva angår kjennskap til kunden ved kredittvurderingen. Dette gjelder intervjuobjekt 2 som er en liten lokalbank. Her trekkes det frem at det aller viktigste er å ha god kjennskap til kunden. Det trekkes frem at banken er liten, noe som gjør det er enklere å opprettholde god kontakt med kundene og nøkkelpersoner i disse selskapene. Videre er det ønskelig med et godt forhold både før og etter et eventuelt engasjement da kunden ofte både er bedriftskunde og samtidig privatkunde. Banken ser også verdi i å være delaktig ved en konkurs og bidra med konkurssalget, fremfor å selge videre til en annen oppkjøper for å bli ferdig med det. Totalt gjør den gode kjennskapen til kunden at denne banken har lite mislighold av lån i bedriftsmarkedet.

Budsjetter

Videre trekkes det frem budsjetter. Alle intervjuobjektene hevder at det er interessant å se kundens budsjetter før det tas en vurdering om å gi lån. I hvilken grad dette er viktig varierer mellom intervjuobjektene. Intervjuobjekt 1 forventer å ha et budsjett før det tas en avgjørelse om å gi lån, men nevner samtidig at kunder ikke er så gode på dette. Videre sier intervjuobjekt 5 og 6 at de er interessert i å se budsjetter dersom kunden har dette. Intervjuobjekt 3, 4 og 6 hevder at andre prognoser, strategier eller tanker om fremtiden vil være interessant dersom et budsjett ikke er utarbeidet. Videre legger ett av intervjuobjektene vekt på at det er få selskap som har et ferdig utarbeidet årsregnskap i mars og april og at dette øker nytten av et budsjett. Det presiseres likevel av intervjuobjekt 2 at *''Et budsjett er et budsjett. Det er ikke ofte det er så mye verdt, men det er viktig at de (red. anm. kundene) gjør seg noen tanker om det.*'' Dette virker å være synet til flere av de spurte. Det at et budsjett er utarbeidet internt svekker informasjonsverdien av det. Flere legger vekt på at det er viktig å se kundens egne tanker rundt fremtiden. Intervjuobjekt 6 forteller at det å sammenligne budsjettet med tidligere årsregnskap for å se om det *''harmonerer''* kan fortelle mye om en kunde.

Dette kan blant annet fortelle noe om hvilken innsikt kunden har i egen bedrift, i tillegg til bransjen generelt. Informasjon i form av budsjetter, prognoser, strategier og tanker om fremtiden kan dermed hjelpe bankene med å sortere ut hvilke selskap som virker å være

seriøse og hvilke som virker å være useriøse. På denne måten kan bankene redusere risikoen som følger fra asymmetrisk informasjon og dermed unngå tilfeller av uheldig utvelgelse.

Historisk informasjon

Historikk på eksisterende kunder er viktig for alle bankene i undersøkelsen. Dette er informasjon som alle informantene har tilgjengelig gjennom bankenes egne verktøy der det ligger tidligere historikk på alle kunder. Historikken benyttes blant annet for å underbygge kundens antakelser om fremtiden. Intervjuobjekt 6 legger vekt på at det kan rettes fokus mot de fremtidige antakelsene til kunden dersom disse avviker mye i forhold til hva historien skulle tilsa at fremtiden blir seende ut. Her nevner flertallet av de spurte betalingshistorikken til kundene som svært interessant. Blant annet fordi banken vil være i stand til å følge kundenes betalinger og dermed få en oversikt over kontantstrømmen i selskapet. Videre vil banken få en ide om kundens evne og vilje til å betale ned på lånet. Både intervjuobjekt 2 og 6 hevder at sammenligninger av nåtid mot historikken til en kunde gir gode indikasjoner på om noe avviker fra det normale. Samtidig som det kan gi forklaringer på om et tilfelle er forbigående dersom det finnes historikk som tilsier dette.

Det virker å være sterk tilknytning mellom budsjettene, som sier noe om fremtiden, og historisk informasjon. Bankene forventer gjerne å se en sammenheng mellom historisk informasjon og fremtidige antagelser hos kunden. Store avvik vil derfor være mistenkelig. Ved å ha informasjon om selskapets eiere, ledelse og styre sammen med budsjetter og historisk informasjon sitter bankene på mye informasjon som er med på å redusere tilfellet av asymmetrisk informasjon.

God kunnskap om selskapets ledelse, budsjetter og historikk er allikevel ikke alt og det legges fokus på flere andre viktige elementer ved kredittvurderingen. De tre neste fokusområdene er; evne til å betjene gjeld, bruk av sikkerheter og finansiell fleksibilitet.

5.1.3 Det andre fokusområdet: Evne til å betjene gjeld

Et selskaps evne til å betjene gjeld baserer seg på kontantstrømmen i selskapet. Resultatregnskapet er derfor en viktig del av vurderingsverktøyet bankene benytter, da kontantstrømmen bygger på dette. I henhold til regnskapsloven (1998) § 3-2a skal årsregnskapet gi et rettviseende bilde av den regnskapspliktiges og konsernets eiendeler og gjeld, finansielle stilling og resultat. Regnskapet har dermed nytte for bankene, da de

oppfyller Kvifte og Johnsen (2015, side 57) sine to nevnte formål, gjennom kontrollformålet og investeringsformålet. Bankene benytter regnskapet dermed som et verktøy for å opprettholde kontroll i tillegg til å gjøre prognoser om fremtiden.

Intervjuobjekt 3 har fokus på ulike resultatposter når nye kunder vurderes. Her sammenlignes omsetning og resultat med historiske tall for å se om tallene er stabile, voksende eller synkende, i tillegg sammenlignes tallene med bransjetall. Når det er gjort vurderinger på disse områdene hevder intervjuobjekt 3 at det er gjort *‘en vurdering av motoren i bedriften’*. Med dette menes at banken tilegner seg en overordnet vurdering av hvordan kunden opererer og at det deretter kan utføres nærmere analyser på kunden. Intervjuobjekt 5 legger vekt på at ekstraordinære inntekter må hensyntas for å få et normalisert resultat. Den informasjonen som hentes fra resultatet benyttes for å vurdere betjeningsevnen til kunden. Flere av de spurte legger vekt på viktigheten av resultatdelen av regnskapet med tanke på å tilegne seg en oversikt over kundens kontantstrømmer.

Kontantstrømmen i et selskap anses av Flakke (2010) å være av vesentlig betydning ved en kredittvurdering. Som nevnt i teorikapitlet vil fremtidig kontantstrøm si noe om kundens mulighet til å betale fremtidige forpliktelser.

Kontantstrøm virker å være interessant for et flertall av de spurte. Gjennom kontantstrømanalyser vil bankene kunne få en ide om selskapets fremtidige tilbakebetalingsevne av renter og avdrag. Ved å se på et par av intervjuene kan vi forstå viktigheten av kontantstrømmen som analyseverktøy. Intervjuobjekt 2 anser kontantstrømmen for å være den viktigste analysen når det gjelder økonomibiten i forhold til å gi kreditt. Intervjuobjekt 2 hevder at bruk av kontantstrøm er fordelaktig, fordi *‘Da får du tidlig signaler om det kan gå galt’*. Dette begrunnes med at en får oversikt over avgang og tilgang av eiendeler i selskapet, dette gir dermed en oversikt over endringer i balansen. Intervjuobjekt 5 legger stor vekt på kontantstrøm og kundenes fremtidige tilbakebetalingsevne. Her benyttes historiske regnskap for å underbygge om det antatte fremtidige utfallet er sannsynlig eller ikke. Alle informantene kommer inn på temaet kontantstrøm, utenom intervjuobjekt 4.

5.1.4 Det tredje fokusområdet: Bruk av sikkerheter

Regnskapet består av resultat og balanse. Der resultatsiden presenterer selskapets inntjening i perioden og balanse siden viser en oversikt over eiendeler, egenkapital og gjeld som tilhører selskapet.

Sikkerheter hos kunden vil dreie seg om eiendeler hos kunden som banken vil kunne ta sikkerhet (pant) i. Dette fokusområdet omhandler derfor, i større grad, balanse siden av regnskapet. Balansen i regnskapet gir informasjon om selskapets eiendeler og gjeld. Intervjuobjekt 6 sier at: *''Balansen er jo den som virkelig forteller noe om status.''*. Med andre ord vil det si at balansen sier noe om den finansielle stillingen til selskapet.

Som nevnt i kapittel 2 legger Bruns og Fletcher (2008) vekt på at sterkere sikkerhet i en kundes eiendeler vil øke sannsynligheten for tilsagn om lån. Det er derfor viktig for bankene å vurdere hvilke eiendeler de kan ta sikkerhet i og hvilken verdi den enkelte eiendelen kan tilordnes. Ulike eiendeler vil naturlig nok bidra med varierende sikkerhet, da noen eiendeler anses å være sikrere enn andre. For eksempel vil virkelig verdi av bygg være sikrere enn verdien av et varelager. Dette er vurderinger som gjøres av samtlige banker vi har snakket med.

Flere av de spurte legger vekt på at de verdiene som stod i regnskapet tidligere sjeldent finnes i selskapet etter en konkurs. Dette skyldes at mye er solgt unna for å dekke løpende utgifter. Dette presiseres av intervjuobjekt 2: *''Det er jo ofte med konkurs du ofte ser hvor virkelig lave verdier det blir (...). Det driftstilbehøret som var bokført til 1 million får du 50 tusen for.''*. Med tanke på at verdiene i regnskapet sjeldent tilsvarer de faktiske verdiene i selskapet ved en konkurs virker det å være bransjepraksis blant intervjuobjektene å legge til grunn en antakelse om at regnskapsførte verdier ikke tilsvarer de faktiske verdiene. Dette tas det hensyn til når det beregnes sikkerhet i eiendeler hos en kunde. For å fastsette grunnlaget for sikkerhet i en eiendel benyttes ulike prosentsetser for de ulike eiendelspostene i balansen. Disse prosentene baserer seg på tidligere erfaring i den enkelte bank og kan variere mellom bankene.

Ettersom bankene opererer innenfor det samme geografiske området og i stor grad utsettes for de samme risikoene vil det naturlig nok være liten variasjon i hvilke sikkerhetsmarginer som benyttes av de ulike bankene. Det virker likevel å være noe variasjon mellom de spurte bankene. Det legges særlig vekt på at bankkunden ofte selger ut varelageret til reduserte priser for å bedre likviditeten i selskapet i dårlige perioder. Dersom en konkurs forekommer vil derfor ikke verdiene i regnskapet lenger være relevante da deler av lageret er solgt unna. Dette må bankene hensynta når de tar sikkerhet i varelager.

For å ha best mulig kontroll over disse utfordringene benyttes prosentsetser ved beregning av sikkerheter. Noen oppgir at disse satsene er standard satser for banken som åpner for lite

skjønn. I andre banker er det større bruk av skjønn og følgelig større variasjon i sikkerhetsmarginer. Blant de spurte bankene foreligger det derfor et sprang mellom 0-50% av den bokførte verdien for kundefordringer, varelager og driftstilbehør. Der intervjuobjektene 1,2 og 4 har strengere rutiner på dette og baserer seg i stor grad på fastsatte retningslinjer for å beregne sikkerheter. Satsene for sikkerhet i disse selskapene virker således å variere mellom 25 og 50 %. Intervjuobjekt 4 legger vekt på at satsene er ‘flate’ og ikke varierer mellom kunder, men baserer seg på historikk. Intervjuobjektene 3, 5 og 6 hevder i større grad at disse satsene vil variere fra selskap til selskap og at det må gjøres særskilte vurderinger ved fastsettelse av eventuelle sikkerheter. Vurderingen beror på hva banken kan få igjen dersom kunden går konkurs. I disse bankene varierer sikkerheten knyttet til kundefordringer, varelager og driftstilbehør mellom 0 og 50 %. Det nevnes også at i veldig mange tilfeller er det ikke anledning til å få igjen noe. Som intervjuobjekt 3 sier *“det kan være null verdt, det kan koste å bli kvitt det”*.

I kapittel 3 ble det diskutert rundt bokført verdi og virkelig verdi på eiendeler, da spesielt bygg. Flere av intervjuobjektene sier at den virkelige verdien på bygg ofte varierer fra den bokførte verdien. I tilfeller der det skal tas sikkerhet i ett bygg legger intervjuobjekt 1 vekt på at virkelig verdi er viktig da den bokførte verdien over tid ikke lenger vil være relevant. Intervjuobjekt 3 sier at virkelig verdi vil være mest relevant for bygg. Men at det også benyttes i tilfeller der for eksempel biler anses å fortsatt ha en verdi selv om verdien i regnskapet fremstår som null. Det spesifiseres allikevel at dersom banken skal tillegge slike eiendeler en annen verdi enn bokført verdi er det ønskelig med tredjepartsvurderinger av disse eiendelene. Dersom virkelig verdi benyttes av en bank ved beregning av sikkerheter vil grunnlaget for sikkerheter ofte være større enn om bokført verdi ble lagt til grunn. Intervjuobjektene enes om at det gis størst sikkerhet knyttet til bygg og eiendom, da disse i større grad opprettholder verdien over lengre tid. Selv om bygg anses relativt sikkert er det ingen av de spurte som gir 100 % sikkerhet av virkelig verdi for bygg.

Hvorvidt det finnes andre eiendeler der banken kan gi 100% sikkerhet gis det ikke noe entydig svar. Intervjuobjekt 3 hevder allikevel at dette kan være tilfellet dersom kunden har en fordring på statlige bedrifter, noe det anses å være knyttet stor sikkerhet til. Intervjuobjekt 5 hevder derimot at det aldri benyttes 100% sikkerhetsdekning. Dette gjelder også for kontantbeholdning, og begrunnes med at ved en eventuell konkurs så skal også bostyrer betales og dermed forsvinner deler av verdien. I denne banken varierer derfor sikkerhetsbeløpet fra 0-95%.

Alle de spurte anser balansen for å være viktig i kredittvurderingen av en kunde. Ved sikkerhetsvurderinger legges det også vekt på gjeldssiden i balansen. Intervjuobjekt 1, 3 og 6 hevder blant annet at det er interessant å skaffe en oversikt over annen gjeld som eksisterer hos kunden. Der intervjuobjekt 3 snakker om at mer gjeld vil gi økt konkurrisiko. Intervjuobjekt 6 trekker frem gjeld til aksjonærer og andre eksterne kreditorer som interessant. De ønsker å skaffe et bilde av total gjeldsbelastning og hva som faktisk er rentebærende gjeld.

5.1.5 Det fjerde fokusområdet: Finansiell fleksibilitet

Finansiell fleksibilitet vil ha noen likheter til sikkerheter, men i tillegg til å ha fokus på eiendeler vil det være fokus på eiernes vilje til å bidra med kapital dersom det skulle være nødvendig.

Intervjuobjekt 5 nevner begrepet '*finansiell fleksibilitet*', dette er det samme som intervjuobjekt 4 omtaler som '*tæringsevne*'. Her ønsker selskapene å få kunnskap om hvorvidt kunden har andre kilder til likviditet. Blant annet nevnes vurdering av eiendeler som bygg som en viktig regnskapspost knyttet til den finansielle fleksibiliteten. Dette er regnskapsposter som ofte har en høyere reell verdi enn den bokførte verdien og det kan derfor ligge verdier i selskapet som ikke fremkommer av regnskapet. Dette er noe de to nevnte informantene korrigerer for i regnskapet når en kundes finansielle fleksibilitet vurderes. Intervjuobjekt 5 nevner videre at en slik korrigering ikke er tilfellet på driftsmidler dersom verdien skulle avvike fra bokført verdi, men vil være en del av en samlet vurdering av en kundes finansielle fleksibilitet.

For at en eiendel skal kunne bidra til den finansielle fleksibiliteten til kunden er det viktig at eiendelen kan selges uten at dette har effekt på fremtidige kontantstrømmer og kundens fremtidige evne til inntjening (Flakke, 2010). Dersom den fremtidige kontantstrømmen reduseres vil selskapet kun utsette betalingsvanskelighetene ved at de senere vil ha lavere inntjening og lavere betalingsevne. Det er derfor ønskelig at salg av eventuelle eiendeler ikke påvirker fremtidig kontantstrøm negativt.

Selv om enkelte av intervjuobjektene ikke nevner begrepene tæringsevne eller finansiell fleksibilitet presiserer de at eiernes vilje til å bidra med kapital er viktig. Av intervjuobjekt 4 trekkes det frem at det er interessant å se hva eierne hos kunden har av privat gjeld. Dette gjøres for å fastslå om det er muligheter for at de kan bidra med ytterligere midler ved en

senere anledning dersom dette skulle være nødvendig. Også intervjuobjekt 6 trekker frem gjeld til aksjonærer og andre eksterne kreditorer som interessant. De ønsker å skaffe et bilde av total gjeldsbelastning og hva som faktisk er rentebærende gjeld i selskapet.

I forrige avsnitt ble sikkerheter diskutert. Her ble det nevnt at bruk av virkelig verdi øker grunnlaget for beregning av sikkerheter. Høyere virkelig verdi for et bygg vil også kunne bedre den finansielle fleksibiliteten hos kunden. Dersom bygget kan selges uten at dette er negativt for fremtidig salg og ikke reduserer den fremtidige kontantstrømmen. Eiendeler med en høyere verdi enn det regnskapet presenterer kan gjøre at bankene velger å gi lån selv om ikke regnskapet ved første øyekast skulle tilsi dette.

5.1.6 Oppsummering

I dette avsnittet er det blitt fokusert på bankenes tilgang til informasjon og hvilken informasjon som anses å være relevant for å redusere kredittrisikoen. Fokuset har vært rettet mot fire forskjellige områder som anses viktig å dekke for bankene i undersøkelsen.

Det første området som ble fokusert på var kjennskap til kunden. Dette omhandlet eiere, ledelse og styre, i tillegg til budsjett og historisk informasjon. Alle intervjuobjektene vektlegger disse forholdene. Videre sier flertallet av de spurte at informasjon om eiere, ledelse og styre er det viktigste ved en kredittvurdering. Det er disse menneskene banken forholder seg til i avtaleperioden og det er naturlig at kunnskap om disse står sentralt.

Etter at det er opparbeidet kunnskap om kunden vil det være interessant å kartlegge betalingsevnen til selskapet. Dette gjøres ved å utføre en kontantstrømanalyse. En slik analyse vil gi oversikt over kundens fremtidige betalingsevne. Her benyttes resultatposter fra regnskapet. Flakke (2010) anser kundens betalingsevne for å være det viktigste momentet i en kredittvurdering.

Viktigheten av sikkerheter og finansiell fleksibilitet blir mindre i tilfeller der kunden anses å ha god betalingsevne (Flakke, 2010). I tilfeller der det er behov for sikkerheter i kundens eiendeler vil et revidert regnskapet være relevant. I slike tilfeller benyttes balansen for å kartlegge kundens eiendeler. Da er det i større grad ønskelig med tredjeparts vurderinger fra revisor for å bekrefte de verdiene som antas å ligge i selskapet. Bankene benytter allikevel egne antagelser angående verdiene i balansen og tilordner sikkerheter basert på en

prosentmessig verdi. Dette sikrer banken i senere tid da de verdiene som fremkommer av et revidert regnskapet sjelden ligger i regnskapet ved en eventuell konkurs.

Som diskutert ovenfor vil vurderinger knyttet til finansiell fleksibilitet til en viss grad overlape med vurdering av sikkerheter da begge har interesse i balanseposter. Finansiell fleksibilitet handler om hvordan kunden vil være i stand til å tilegne seg likviditet i vanskelige tider. Her vil eiernes vilje til å bidra med kapital være av vesentlig betydning, finansiell fleksibilitet knytter dermed paralleller også til det første fokusområdet som omhandler kjennskap til kunden. Vi har nå skaffet oss en forståelse av bankenes kredittvurderingsprosess. Det interessante nå er å få en dypere forståelse av bankenes bruk og innsikt i revisjonen.

5.2 Hvordan forholder bankene seg til revisjonsrisiko?

I avsnitt 5.1 så vi på hvilken informasjon som er sentral for bankene ved kredittvurdering av mellomstore bedrifter. I dette avsnittet ønsker vi å besvare: *‘Hvordan forholder banker seg til revisjonsrisiko?’*. Først blir bankens vurdering av den tilstedeværende revisjonsrisikoen diskutert. Deretter er fokuset på hvordan bankene håndterer revisjonsrisikoen. Dette vil gi oss en innsikt i bankenes forståelse av revisjonen. Tilslutt blir bankenes tillit til revisjonen diskutert.

5.2.1 Bankenes vurdering av revisjonsrisiko

I kapittel 3.3 ble begrepet revisjonsrisiko diskutert. Her ble omfanget av revisors oppgaver diskutert. Det ble spesielt lagt vekt på at revisor aldri vil kunne konkludere med 100% sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter eller feil (ISA 200, punkt A47). Revisor skal i henhold til ISA 200 punkt 5 derfor legge til grunn betryggende sikkerhet. I henhold til Porter, m.fl. (2014) benytter revisor en sikkerhetsfaktor på 95%. Dette gir en risiko for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon når det er en ren beretning til 5%. Hva som menes med vesentlig feilinformasjon ble definert i kapittel 3.2 og er, kort fortalt, feilinformasjon som ville fått intervjuobjektene til å endre beslutning dersom informasjonen var kjent.

Vi spurte intervjuobjektene om hvor mange revisjonsberetninger, av 100, de antok ville inneholde vesentlig feilinformasjon selv om revisor har konkludert med en ren beretning. På spørsmålet om hvordan bankene vurderer risikoen for at det er vesentlige feil på relevante regnskapsposter er intervjuobjektene noe sprikende. Svarene spriker mellom tilnærmet 0% til

15%. Tre av intervjuobjektene svarer 5%-10%. Bankene er således klar over at det foreligger en risiko knyttet til revisjonen. Noe som er i tråd med revisjonsteorien. Intervjuobjekt 5 sier at vedkommende ikke har grunnlag for å svare på dette. Intervjuobjekt 6 har i likhet med 5 ikke svart på dette spørsmålet. Intervjuobjekt 6 vurderer det slik at det ikke vil være adgang for revisor og avdekke alt, men har høy tillit til at det sjeldent foreligger vesentlig feilinformasjon i en ren beretning. Videre er Intervjuobjekt 6 klar over at revisor ikke er i stand til å revidere med 100% sikkerhet og sier at: *''det vil aldri være 100% riktig''*. Dette stemmer godt overens med ISA 200 punkt 5 som sier at revisor skal legge til grunn betryggende sikkerhet og ikke absolutt sikkerhet for at regnskapet er uten vesentlig feilinformasjon. Intervjuobjekt 1 sier at det hender de finner vesentlig feilinformasjon, men ikke ofte. Selv om bankene spriker i oppfatningen av forekomsten av vesentlig feilinformasjon, virker intervjuobjektene å være klare over at revisor ikke er i stand til å revidere med absolutt sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon.

I en studie gjort av Boolaky og Quick (2016) kommer de frem til at banksektoren ikke hadde forventninger om absolutt sikkerhet knyttet til revisors rapportering. Dette virker å stemme godt med våre funn. Vi kan allikevel ikke sammenfatte våre funn direkte med disse funnene, da undersøkelsen gjort av Boolaky og Quick (2016) er en regresjonsanalyse basert på et utvalg av 106 bankdirektører og vil avvike fra vår studie. Med tanke på at revisor reviderer med betryggende sikkerhet er det viktig at bankene ikke har forventninger om absolutt sikkerhet, men er klare over begrensningene ved revisjonen. Boolaky og Quick (2016, side 168) argumenterer for at ulik oppfatning knyttet til begrepet revisjonsrisiko ville begrenset informasjonsverdien av revisors rapportering for banksektoren. Ettersom revisor ville hatt en oppfatning om betryggende sikkerhet og banksektoren en oppfatning av absolutt sikkerhet. Revisor og banksektoren ville da hatt ulikt syn på hva som forventes av revisor som samfunnets tillitsmann noe som ville begrenset informasjonsverdien av revisors rapportering (Boolaky & Quick, 2016, side 168). Gjensidig forståelse mellom gruppene når det gjelder forståelse for revisjonsrisikoen og hva som ligger i begrepene betryggende- og absolutt sikkerhet vil derfor være svært viktig.

5.2.2 Bankenes risikohåndtering

Vi har nå sett at bankene har forståelse for revisjonsrisiko og virker å være klare over at revisor ikke vil være i stand til å revidere med absolutt sikkerhet. Det interessante nå er å se hvilke tiltak bankene benytter for å begrense revisjonsrisikoen. Revisjonsrisikoen vil i stor

grad kunne reduseres gjennom handlinger som benyttes for å redusere kredittrisiko. Punktene som ble gjennomgått i avsnitt 5.1 vil derfor også være relevant her.

Vi stilte informantene spørsmål om hvordan bankene håndterer risikoen for at det er feil på regnskapspostene som banken vurderer som relevante. Bankene er klar over at det kan være feil i regnskapet, men som intervjuobjekt 3 sier *“Vi prøver å være skeptiske”*. Dersom det er usikkerhet ber vi revisor om en uttalelse. Intervjuobjekt 5 uttaler at de ikke baserer seg på revisor og vil gjøre egne vurderinger. Alle informantene er opptatt av å ha dialog med kunden. Intervjuobjektene 1, 2, 4 og 6 sier at det å dra ut til kunden er en fin måte å håndtere risiko på. Dette vil gi de et inntrykk av tingenes tilstand. Intervjuobjekt 5 trekker frem tett dialog med kunder som sliter litt, de stiller også krav til hyppigere rapportering. Sikkerhet knyttet til lån virker å være bransjestandard hvor de verdsetter kundefordringer, varelager samt driftstilbehør til 0-50% av verdien. Dette avhenger av hvilket selskap det er snakk om. Noen av informantene har en fast sats eksempelvis intervjuobjekt 4 som sier satsene er flate og vil ikke variere mellom selskap. Alle er enige om at verdiene ved en eventuell konkurs ikke kan dekke det beløpet som er tatt i sikkerhet. Det fremstår således at banken vil fange opp dette på et tidligere tidspunkt å utføre handlinger.

Videre vil Intervjuobjekt 5 dersom det er tvil om feilvurderinger av varer eller fordringer spørre kunden. Og legger vekt på at dette er en del av en totalvurdering hvor samtale og det totale inntrykket av kunden spiller en sentral rolle. På denne måten vil de ikke basere seg på det revisor har godkjent, men gjøre egne vurderinger og stille egne spørsmål. Hvorvidt dette beror på lav tillit til revisors arbeid er vanskelig å vurdere. Det er enighet mellom bankene at det er den totale vurderingen samt egne avgjørelser og analyser av selskapet som veier tyngst. På bakgrunn av dette vil de i enkelte tilfeller ikke vektlegge revisors vurderinger.

Ut ifra disse uttalelsene virker det å variere i hvilken grad bankene ønsker uttalelse fra kunden eller om det er ønskelig med en uttalelse fra revisor. I tilfeller der det er ønskelig med uttalelse fra revisor må kunden ha gitt godkjenning om dette på forhånd. Dette følger av konfidensialitetsreglene i Den Norske Revisorforeningens regler om etikk punkt 100.4 bokstav d. Årsaken til dette er at revisor må følge taushetsplikten som er pålagt i revisorlovens (1999) § 6-1.

5.2.3 Bankenes forståelse av revisjon

Tidligere avsnitt viser at bankene har forståelse for revisjonen og dens begrensninger. De virker å være klar over hva som kan forventes av revisor angående revisjonsrisiko, absolutt sikkerhet og betryggende sikkerhet. Det er allikevel momenter i intervjuene som gjør at det kan stilles spørsmål til bankenes faktiske forståelse av revisjonen. Dette går på hva som er revisors oppgaver og hvilke vurderinger revisor gjør under revisjonen. For at bankene skal ha best nytte av revisjonen må de vite hvilke oppgaver revisor utfører. I hvilken grad dette er tilfellet er vanskelig å si, men det er momenter i intervjuene som tilsier at bankene ikke vet hva oppgavene til revisor er. Blant annet spør intervjuobjekt 5 under intervjuet om hva revisors oppgaver er ved varetelling, og sier: *‘‘Hvordan er det, skal revisor alltid ut å gjøre en varetelling?’’*. Under intervju nummer 6, som bestod av to personer, sier den ene dette om varetelling: *‘‘revisor er ikke med ut å telle for å si det sann’’* før det følges opp av den andre: *‘‘I hvert fall ikke alltid’’*. Det følger tydelig av ISA 501 punkt 4 at i tilfeller der varelageret i et selskap anses å være vesentlig, skal *‘‘revisor innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for varelagerets eksistens og tilstand’’*. Dette sikres blant annet ved å være tilstede på varetelling (ISA 501, punkt 4). Intervjuobjektene virker således ikke opplyst om hvilken rolle revisor har knyttet til eksempelvis varelageret. Med dette kan det stilles spørsmål om bankens forståelse av revisors oppgaver ved varetellingen.

Videre fremkommer det i ett av intervjuene, at *‘‘de mindre revisjonsselskapene har en tendens til å ha litt svakere begrunnet regnskap, og litt mindre innhold’’*. Her kan det virke som at banken ser på det som revisors oppgave å utarbeide regnskapet og at de store revisjonsselskapene er bedre enn de små på dette området. Det er ikke forskjeller mellom store og små selskaper knyttet til lover og regler ved revisjon. I henhold til revisorloven (1999) § 5-1 skal revisor vurdere om årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lover og forskrifter. Regnskapspliktige selskap har plikt etter regnskapsloven (1998) § 3-1 til å utarbeide årsregnskap og årsberetning. Årsregnskapets innhold kommer av regnskapsloven (1998) § 3-2. Det er således ikke revisors oppgave å sette opp selskapets regnskap.

I henhold til ISA 320 punkt 4 er det rimelig at revisor antar at brukerne *‘‘Har rimelig kunnskap om forretningsmessige og økonomiske aktiviteter og regnskap og en vilje til å studere informasjonen i regnskapet med rimelig grundighet’’*. Bankene er å anse som profesjonelle aktører. Det kan således forventes at bankene vet hva oppgavene til en revisor faktisk er, slik at de sikrer seg størst mulig nytte av den informasjonen revisor bidrar med. Det

kan uansett hevdes at kommunikasjonen fra revisor sin side angående revisor sine oppgaver er for dårlig. Tydeligere kommunikasjon ville kunnet bedre bankenes nytte av revisor. En studie gjort av Gray m.fl. (2011) finner at kommunikasjonen mellom revisor og banken bidrar til et gap i forventningene. Dette støttes av Boolaky og Quick (2016) som mener kommunikasjonen må bedres for å redusere informasjonsgapet. Vi kommer nærmere inn på forventningsgapet og informasjonsgap i kapittel 5.3.4.

5.2.4 Bankenes tillit til revisor

Vi har tidligere diskutert revisors oppgaver gjennom å fungere som allmennhetens tillitsperson (revisorloven, 1999, § 1-2). Også Boolaky og Quick (2016) legger vekt på at revisjonen skal skape tillit, men også finansiell fleksibilitet og troverdighet i markedet. Kvifte og Johnsen (2015) trekker frem pålitelighet som ett av de to primære kvalitetskravene til regnskapet. Det er således sentralt å vurdere bankens tillit til revisjonen som grunnlag for tillit til regnskapet.

De fleste bankene i undersøkelsen har stor tillit til revisor. Intervjuobjekt 6 sier at: *‘‘Vi har stor tillit til revisorene og vi er veldig avhengig av den jobben de gjør, uten at vi bruker mye tid på beretningen i avleggingen av regnskapet.’’*. Så selv om ikke det brukes mye tid på beretningen gir det en ekstra trygghet at en uavhengig tredjepart avlegger en konklusjon.

Vi har tidligere sett at intervjuobjektene er klar over at det ikke er mulig for revisor å avdekke alt, samtidig kan revisjonsberetningen og årsregnskapet inneholde vesentlig feilinformasjon. Det at revisor ikke er i stand til å revidere med 100 % sikkerhet virker således ikke å svekke tilliten bankene har til revisor. Det virker heller å være andre momenter som svekker tilliten.

Generelt sett virker det å være stor tillit til revisor blant de seks intervjuobjektene. Allikevel er det tre momenter som går igjen i de seks intervjuene, som virker å svekke bankenes tillit til revisor. Vi har allerede diskutert relevansen av regnskapet og revisjonsberetningen for bankene. Det nevnes av enkelte av intervjuobjektene at slurv i disse dokumentene er med på å svekke tilliten til revisor. Intervjuobjekt 5 legger vekt på at arbeidet til revisor ofte blir for enkelt. Dette omhandler revisjonsberetningen som flere av de spurte anser å være for standardisert.

For det andre legger intervjuobjekt 5 vekt på at revisor enkelte ganger *‘‘tar en for aktiv part i et kundeforhold hvor de blir med kunden inn og...de skal jo være en objektiv part hvor de skal*

verifisere de tingene som presenteres, der de omtrent presenterer en lånesøknad.”. Slike situasjoner blir forsøkt unngått gjennom revisorloven (1999) § 4-5. Denne paragrafen tar for seg hvilke rådgivningstjenester revisor kan utføre og hvilke som ikke kan utføres. Her trekkes det frem at revisor ikke kan utføre rådgivningstjenester som påvirker eller reiser tvil om revisors uavhengighet eller objektivitet. I tilfeller som nevnt av intervjuobjekt 5 ovenfor vil revisor antakeligvis anse seg selv for å være uavhengig og dermed mene at sine handlinger ikke påvirkes av kundeforholdet. Banken vil derimot oppleve kundeforholdet annerledes og dermed hevde at revisor ikke oppfyller kravet til uavhengighet. Revisor vil ikke være uavhengig med tanke på at den tilsynelatende uavhengigheten ikke er oppfylt. Det at revisor tar en *“for aktiv part”* i sitt kundeforhold gjør at oppgaven med å fungere som allmennhetens tillitsperson svekkes. Dette gjør at revisor ikke lenger vil bli sett på som bindeleddet mellom den ansvarlige parten og regnskapsbrukeren.

For det tredje hevder enkelte av informantene at de har større tillit til de fem største revisjonsselskapene (BDO, PWC, EY, KPMG og Deloitte) sammenlignet med de resterende revisjonsselskapene. Andre sier at dette ikke er av betydning. Intervjuobjekt 2 svarer: *“Ikke i det hele tatt”* på spørsmål om de ser forskjell på store og små revisjonsselskaper. Tre av intervjuobjektene ser ikke forskjell på om det er ett stort eller lite revisjonsselskap som har utført revisjonen. To av intervjuobjektene ser forskjell på hvilket selskap som har utført revisjonen. Intervjuobjekt 1 forteller at det er forskjell og hevder at de store selskapene holder en bedre standard. De mindre selskapene har en tendens til å ha et svakere begrunnet regnskap, litt mindre innhold og mindre detalj nivå, ofte er de svakere satt opp. Det er også sentralt å påpeke at intervjuobjekt 1 nevner at det finnes unntak: *“For all del, det er hederlige unntak”*. Intervjuobjekt 3 sier at det er positivt dersom selskapet benytter ett av de fem store revisjonsselskapene. Det trekkes frem at dersom revisor er en av de fem store så *“har man noen å gå på, dersom det går skeis”*. Med dette utsagnet menes at det er enklere å få erstatning fra de store revisjonsselskapene sammenlignet med de mindre. Intervjuobjekt 4 ser ikke forskjell på hvilket revisjonsselskap som benyttes. Dette støttes av intervjuobjekt 5 som sier at det ikke er mindre tillit til de små selskapene.

På oppfølgingsspørsmål om forskjell på nye og eksisterende kunder knyttet til risiko ved revisjon påpeker intervjuobjektene at det er høy tillit og at det innhentes god informasjon fra en kunde som har vært der over en periode. Eksempelvis sier intervjuobjekt 1 at de ikke er nøye med å sjekke revisjonsberetningen på eksisterende kunder. Dette på grunn av gode historiske data som de allerede har om kunden. Dette trekkes frem av flere av

intervjuobjektene. I likhet med intervjuobjekt 1 vil intervjuobjekt 6 alltid følge opp avvik i revisjonsberetningen og komme i dialog med kunden. Intervjuobjekt 4 nevner at de benytter samme system som fanger opp endringer i revisjonsberetningen og avvik i årsregnskapet. På denne måten vil de eksisterende og nye kundene behandles likt, ettersom en endring i revisjonsberetningen vil slå ut på kundens kredittrating.

I tabellen nedenfor ser vi svar på spørsmålet: *“På en skala fra 1-10, hvor stor tillit har du til revisors arbeid?”*.

Intervjuobjekt	1	2	3	4	5	6
Tillit	9	9	6	10	x	x

Tabell 3: Informantenes tillit knyttet til revisjonen

Her ser vi en fordeling mellom intervjuobjektene knyttet til deres forventede tillit til revisors arbeid. Jevnt over er det høy tillit til revisors arbeid. Noen av intervjuobjektene valgte å ikke svare, noe som viser svakheten ved en slik skala, da den ikke tar hensyn til diskusjonen rundt de valgte rangeringene. Intervjuobjekt 5 og 6 har ikke tallfestet tillit til revisor. Hvor Intervjuobjekt 5 sier at han i utgangspunktet har tillit til revisor, men legger vekt på at det kan bli litt for enkelt mye av arbeidet revisor gjør. Intervjuobjekt 6 uttaler at de har høy tillit til revisor men sier det ikke er en tier som følge av at de oppdager slurv, men som bank har stor tillit til revisor i de fleste tilfeller.

5.2.5 Oppsummering

I dette kapitlet har vi diskutert bankenes forståelse av revisjonsrisikoen. Intervjuobjektene vektlegger at det ikke er mulig for revisor å avdekke alt. I tillegg er det forståelse for at revisjonsberetningen og årsregnskapet kan inneholde vesentlig feilinformasjon. Vi så også at ulik oppfatning mellom bankene og revisor angående revisjonsrisiko ville gjort at informasjonsverdien av revisors rapportering ville vært begrenset.

Videre har vi sett på bankenes håndtering av revisjonsrisikoen. Risikoreducerende handlinger i dette tilfellet vil til en viss grad overlape med andre risikoreducerende tiltak bankene gjør for å redusere kredittrisikoen ved et utlån. Allikevel vil ytterligere kontakt med kunden for å

kreve ytterligere uttalelser fra revisor være et risikoreducerende tiltak som benyttes for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt nivå.

Noen av svarene fra intervjuene gir grunnlag for å stille spørsmål til bankenes forståelse av revisors oppgaver. Blant annet virker det å være usikkerhet rundt varetelling og hvor ofte dette gjøres. I tillegg virker det å være usikkerhet rundt hvilke oppgaver som tilfaller regnskapsfører og hvilke oppgaver som tilfaller revisor.

Til slutt har vi sett på bankenes tillit til revisor. De fleste intervjuobjektene har høy tillit til revisor. Allikevel kan det, fra intervjuene, trekkes frem tre ulike tilfeller der tilliten svekkes. For det første vil slurv i kommunikasjonen fra revisor, enten i årsregnskapet eller revisjonsberetningen være negativt. For det andre vil tilliten svekkes i tilfeller der revisor tar en *''for aktiv part''* i et kundeforhold. For det tredje vil det for enkelte av intervjuobjektene være lavere tillit til mindre revisjonsselskap sammenlignet med større revisjonsselskap.

5.3 Hvordan påvirker revisjonsberetningen bankenes kredittvurdering?

For å kunne besvare problemstillingen på en god måte ønsker vi å fokusere på banken og hvordan banken som bruker av regnskapet forholder seg til revisjonsberetningen. Dette vil være sentralt ettersom revisjonsberetningen er det eneste synlige resultatet av revisjonen for de fleste interessenter utenfor selskapet (Gulden, 2016, side 429). Videre fokuserer vi på fortsatt drift vurderingen. Dette som følge av funnene som ble gjort. Deretter blir bankens forventninger til revisjonen diskutert, før vi ser på forskjeller i vurderingen av selskaper med og uten revisor. Til slutt runder vi av med å se på forventningsgapet og informasjonsgapet mellom revisorer og banker.

5.3.1 Bankenes bruk av revisjonsberetningen

I kapittel 3.4.1 diskuterte vi de ulike konklusjonene revisor kan trekke basert på i hvilken grad regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Intervjuobjektene oppgir ulik bruk av revisjonsberetningen på spørsmålet om de bruker revisjonsberetningen i beslutningstaking. Intervjuobjekt 1 ser alvorlig på anmerkninger, dette som følge av at det skal en del til for at det er anmerkninger. Et interessant moment er hvordan, og i hvilken grad de forskjellige bankene vektlegger beretningen. Eksempelvis vil intervjuobjekt 4 vektlegge anmerkninger i revisjonsberetningen i sine analysesystemer, anmerkningene vil da ha direkte påvirkning på risikoklassifiseringen av kunden. Dette systemet scorer kunden basert på en mengde data. Av

alle intervjuobjektene var det kun nummer 4 som benyttet et system som automatisk ville påvirket kunden negativt dersom det ble registrert endringer i revisjonsberetningen. De andre informantene vil ikke vektlegge endringer i revisjonsberetningen på samme måte. Som intervjuobjekt 6 sier så vil de bruke dette som en grunn for å komme i dialog med kunden.

Det legges også vekt på at bankene har god informasjon på eksisterende kunder. Altså vil ikke en endring i beretningen på en eksisterende kunde være «ny» informasjon. Med dette menes det at banken har på et tidligere tidspunkt plukket opp eller er informert om årsaken til endringen. Intervjuobjekt 5 vil her ikke vektlegge beretningen i like stor grad, men gjøre egne vurderinger. Begge intervjuobjektene opplever revisjon som en ekstra trygghet knyttet til regnskapet.

På spørsmål om de benytter revisjonsberetningen i beslutningstakingen fremkommer det at alle intervjuobjektene benytter revisjonsberetningen til vurdering av selskaper i større eller mindre grad. Tre av intervjuobjektene sier at revisor øker påliteligheten til regnskapet, hvor intervjuobjekt 6 utdyper at revisjon er i noen tilfeller et krav, selv som selskapet i utgangspunktet ikke har revisjonsplikt. Med dette menes det at dersom selskapet er under terskelverdiene for lovpålagt revisjon, ønsker banken at kunden benytter revisor dersom de skal ha kreditt eller lån. Intervjuobjekt 6 sier videre at *“Revisjonsberetningen er viktig, men vi bruker ikke veldig mye tid på selve beretningen”*. Revisjonsberetningen fungerer som et kvalitetsstempel. Det virker å være enighet om at revisjonsberetningen er for generell, eller som intervjuobjekt 2 sier *“Det er mye svada”*, og inneholder mye standard formuleringer. Intervjuobjektet bruker ikke særlig med tid på beretningen. Intervjuobjekt 3 sier at det ikke er særlig verdi i selve revisjonsberetningen, men de bruker gjerne revisor i form av en uttalelse på vegne av selskapet. Dette støttes av intervjuobjekt 6 som uttrykker det samme. Intervjuobjekt 2 uttaler at beretningen inneholder en kopiering fra revisors side, men har høy tillit til revisor sine vurderinger.

Studien av Coram, m.fl. (2011) støtter dette funnet. De finner i sin studie at revisjonsberetningen i seg selv har nytte men ikke selve innholdet. Med dette menes at informasjonen som kan hentes fra revisjonsberetningen ikke har nytte, men at revisjonsberetningen som et kvalitetsstempel på selskapet har nytte. Dette støttes av Church m.fl. (2008) som finner at bruken av revisjonsberetningen er begrenset sett bort fra konklusjonen gitt av revisor. Funnene vil således stride mot studien av Gómez-Guillamón (2003) som finner at brukeren har informasjonsverdi av innholdet i revisjonsberetningen.

Våre funn fører oss dit at bruken av revisjonsberetningen er ofte sentral i vurderingen. Dette er ikke nødvendigvis vurderingen av selskapet som helhet, men i vurderingen av årsregnskapet og tallene som ligger til grunn. Informantene vil i større eller mindre grad vektlegge beretningen. Utover dette er alle enige om at innholdet er noe standard og i for stor grad klipp og lim fra tidligere år.

Nedenfor ser vi svar på spørsmålet: *‘‘På en skala fra 1-10, hvor stor nytte har du av revisors arbeid?’’*.

Intervjuobjekt	1	2	3	4	5	6
Nytte	8	9	4	10	5	8

Tabell 4: Informantenes nytte av revisjonen

Det er vanskelig å tillegge et slikt spørsmål mye substans, da den ikke tar forbehold om ulike forutsetninger gjort av den enkelte som har svart. Det er allikevel interessant å se hvor mye det spriker fra en bank til den neste. Intervjuobjekt 4 uttale at de *‘‘Er helt avhengig av det’’* når vi spurte om nytte av revisjonen.

Det virker å være enighet fra bankenes side om at de har nytte av revisor. Graden av nytte virker likevel å variere. Selv om noen hevder at informasjonsverdien som kan hentes ut fra revisor sitt arbeid er liten virker det å være enighet om at revisor fungerer godt som et kvalitetsstempel gjennom sin stilling som tredjeperson. Andre legger større vekt på arbeidet til revisor og benytter dette som en direkte del av sine analyser. Alle bankene legger fokus på at de er i en posisjon der de stort sett kan kreve den nødvendige informasjonen fra kundene. Samtidig som de sitter på store mengder historiske data om kundene. Dette gjør at nytteverdien av revisjonsberetningen blir lavere enn hva den kanskje er for andre regnskapsbrukere.

5.3.2 Fortsatt drift vurderingen

I henhold til regnskapslovens bestemmelser utarbeides årsregnskapet under forutsetningen om fortsatt drift. Hva som ligger i fortsatt drift er noe sprikende, hvor eksempelvis de internasjonale revisjonsstandardene legger til grunn «overskuelig fremtid», samtidig som Bråthen (2004) opererer med minimum ett år.

Intervjuobjekt 1 svarer på spørsmålet om tidsperspektivet knyttet til fortsatt drift at selskapet skal være egnet til å tjene penger over tid. Ett år vil således være prosjekt, ikke ett selskap. Dette synet er gjennomgående for alle informantene. På oppfølgingsspørsmål om de benytter seg av fortsatt drift vurderingen som selskapet gjør og som er signert av revisor, spriker svarene noe mer. Intervjuobjekt 4 vil alltid sjekke avvik i revisjonsberetningen som følge av sentrale elementer eller om vurderingen av fortsatt drift har endret seg.

Det er bemerkelsesverdig at intervjuobjekt 2 opplyser at det er tilfeller hvor det er konkludert med fortsatt drift, men bankens egne beregninger ikke gir grunnlag til videre lån. Dette støttes av intervjuobjekt 1 som uttaler *“Jeg kan være uenig med revisor om et foretak skal leve videre”*.

Intervjuobjekt 3 forholder seg lite til denne vurderingen i revisjonsberetningen og påpeker at når selskapets vurdering av fortsatt drift er signert av revisor er det allerede for sent, og at de på dette tidspunktet vil være for langt nede i suppa uansett. Enda mer sentralt vektlegger intervjuobjektene egen historikk på kundene. Dette synspunktet er gjennomgående hos alle informantene.

I henhold til Pettersen (2009) er det ikke utfyllende retningslinjer i regnskapsloven eller IFRS på hvilke elementer som skal vektlegges ved fortsatt drift vurderingen. Vurderingen må sees i sammenheng med aksjeloven (1997) § 3-4 om forsvarlig egenkapital. Informantene benytter ikke denne vurderingen av revisor. Intervjuobjekt 2 sier *“Selvfølgelig er det viktig å se på om de har en grei egenkapital”*. Bankens vurdering av tæringsevne vil det også egenkapitalandel ligge til grunn. Dette sammenfaller med de andre informantene. Det er enighet mellom intervjuobjektene om at vurderingen om fortsatt drift virker overflødig.

5.3.3 Forskjell på vurderingen av selskaper med og uten revisor

For å kunne underbygge og se på hvilken relevans revisjonsberetningen og revisors arbeid har i kredittvurderingen spurte vi informantene om det var forskjell i vurderingen av selskaper med og uten revisor.

Intervjuobjektene uttrykker en eller annen form for sikkerhet ved at bankkunden har revisor. Eksempelvis hvor intervjuobjekt 1 sier at de vil tenke annerledes på selskaper som ikke benytter revisor, intervjuobjektet legger også mer vekt på de regnskapene hvor det har vært en

revisor. Dette som en betryggende bekreftelse. Dette støttes av intervjuobjekt 2 som sier at det er alltid mer betryggende om det foreligger en revisjonsberetning.

Det er overenstemmelse om at revisor skaper en betryggende sikkerhet knyttet til regnskapet og det som blir presentert. Et av Intervjuobjektene uttrykker også at dersom det er snakk om en kreditt av betydning, skal det være revisor inn i bildet. Intervjuobjekt 6 nevner at i noen tilfeller kan de kreve revisjon av selskaper som ikke er revisjonspliktige. Det virker å være av betydning for långiver at selskapet benytter revisor. Dette bidrar til økt trygghet knyttet til regnskapet.

5.3.4 Forventningsgapet og informasjonsgapet

I kapittel 3.6 presenterte vi forventningsgapet og informasjonsgapet. Dette er et gap mellom det som tilgjengeliggjøres av informasjon til brukerne av regnskapsinformasjonen og det brukerne mener ville vært relevant for dem for å trekke ut beslutningsnyttig informasjon.

For å få et innblikk i bankenes syn på den tilgjengelige informasjonen og videre hva som kunne vært gjort for å bedre bankens nytte og forventninger til revisjonen, stilte vi følgende spørsmål: *“Hva kunne vært gjort av revisor for å bedre deres beslutningsgrunnlag?”*. Med dette spørsmålet ønsket vi å få frem hvilke elementer, en profesjonell og sentral bruker av regnskapet kunne tenke seg av informasjon fra revisor. Videre legger dette spørsmålet grunnlaget for hva som ligger i bankens forventninger.

På det nevnte spørsmålet svarer to av intervjuobjektene at de får god nok informasjon. Hvor den ene poengterer at dette gjelder de store revisjonsselskapene. Dette støttes av intervjuobjekt 6, hvor intervjuobjektet utdyper viktigheten av noter for å skape en forståelse av regnskapet. Tre av de andre mener det er grunnlag og ønsker seg mer informasjon fra revisjonen. Hvor intervjuobjekt 4 ønsker mer detaljerte beskrivelser av notene.

Notene til regnskapet virker å være av interesse for alle de spurte bankene. Intervjuobjekt 1, 4 og 6 sier at de kunne ønsket mer detaljerte og beskrivende noter. Intervjuobjekt 6 nevner spesielt at noter kunne vært bedre utformet i tilfeller hvor det er store endringer i regnskapet fra et år til det neste. Noteinformasjon virker således å være av interesse for flere av bankene. Godt utarbeidede noter vil dermed kunne øke bankenes nytte av revisjonen. I tillegg til den håndfaste tall informasjonen som innhentes fra regnskapet anser alle informantene informasjon som innhentes fra regnskapets noter å være beslutningsrelevant. Dette skyldes at

det i notene gis spesifiseringer i forhold til regnskapsposter og andre forhold som er viktig ved beslutningstaking, noe som påpekes av intervjuobjekt 1; *''Dersom et selskap har endret eierposisjon i løpet av året er dette viktig for oss å få informasjon om. Dette ville vi kunne få av notene, hvis de skriver det, det er jo ikke alle som skriver det. Men også gjeld og sikkerhetsstillelse, har de gjeld til andre? Har de stilt sikkerhet til andre? så skal dette stå i notene.''* Flere av de spurte sier at kvaliteten på notene varierer i stor grad, der gode noter gir beslutningsrelevant informasjon. Dersom notene er minimum av standard er informasjonsverdien svakere ifølge intervjuobjekt 6.

Det er krav om noteopplysninger til årsregnskapet i regnskapsloven (1998) § 3-2. I henhold til revisorloven (1999) § 5-1 betyr dette at revisor skal kontrollere at notene er i samsvar med lover og forskrifter. I tilfeller der bankene oppfatter noteopplysningene å være svakt utarbeidet vil vi ha det Porter (1993) omtaler som mangelfull prestasjon. Det vil si at det er et avvik mellom det som følger av lover og standarder og det som oppfattes som revisors resultat. Revisor utfører, med andre ord, ikke sine arbeidsoppgaver slik det er forventet i lover og standarder.

Selv om bankene i noen tilfeller kan oppfatte notene å være svakt utarbeidet trenger ikke dette å skyldes mangelfull prestasjon fra revisor sin side. Det kan like fullt skyldes det Porter (1993) omtaler som mangelfulle standarder og at loven ikke tar hensyn til alle tilfeller. Det kan også skyldes urimelige forventninger fra bankene. Det vil si at bankene forventer mer av revisor enn det som er kostnadseffektivt for revisor å utføre.

Spørsmålet *''Hva kunne blitt gjort av revisor for å bedre deres beslutningsgrunnlag''* ble fulgt opp med spørsmål om hvilken ytterligere informasjon som er ønskelig fra revisor. På dette svarer intervjuobjekt 3 at revisor i større grad kunne dokumentert de vurderingene som ble gjort av revisor og sier: *''jo mer informasjon jo bedre''*. Videre ønsker intervjuobjekt 3 en uttalelse i beretningen i forhold til samfunnsansvar, bærekraft og miljø. Dette følger av økende vektlegging knyttet til samfunnsansvar, bærekraft og miljø. Dette inngår også i analysemodellene til intervjuobjekt 3. Altså vil kundens forhold til dette påvirke vurderingen og klassifiseringen av selskapet. Også to andre intervjuobjekter trekker frem dette, og hevder at samfunnsansvar, bærekraft og miljø blir mer sentralt i vurderingen av ulike kunder. Ytterligere informasjon om samfunnsansvar, bærekraft og miljøhensyn er derfor av interesse for noen av bankene.

Som nevnt utdyper intervjuobjekt 3 at de sjeldent får nok informasjon. Dette er forståelig med tanke på at bankene er profesjonelle aktører med gode analyseverktøy. Større tilgang på informasjon vil dermed kunne gi bedre analyser. Dette skaper et forventings- og informasjonsgap, som ble diskutert i oppgavens kapittel 3.6. Der så vi at det som informeres om fra revisor angående det reviderte selskapet ofte kun er en liten del av det totale bildet. I en studie av Vanstraelen, m.fl. (2012, side 203) argumenteres det allikevel mot ytterligere avdekking av informasjon, da dette øker kostnadene knyttet til revisjonen. I tillegg blir det lagt vekt på at ytterligere informasjon vil kunne være negativt for andre regnskapsbrukere. Bankene i denne undersøkelsen anses å være profesjonelle aktører. De vil naturlig nok ha større kunnskap når det gjelder å forstå et regnskap og en revisjonsberetning sammenlignet med noen av de andre brukergruppene.

For å begrense forventnings- og informasjonsgapet legger intervjuobjekt 1, 3, 5 og 6 vekt på at de henvender seg til kunden og ber om å få en uttalelse fra revisor dersom de ønsker ytterligere informasjon eller bekreftelser. Intervjuobjekt 1 legger til at *‘vi sitter i en posisjon hvor vi kan kreve ganske mye, kunden er interessert i kreditt og derfor gjør de som vi sier. Er vi for strenge så går de til en annen bank.’* Dette gir bankene gode muligheter til å tette et eventuelt informasjonsgap. Ved at banken er i den posisjonen de er kan de kreve ytterligere informasjon fra kundene sine.

Ut ifra dette ser vi at mer informasjon er ønskelig fra flere av bankene. Bedre utarbeidede noter virker å være en gjenganger blant de spurte. Ellers virker det å være interesse rundt informasjon angående samfunnsansvar, bærekraft og miljø. Flere av de spurte hevder også at revisjonsberetningen er for standardisert og dermed bidrar med lite beslutningsrelevant informasjon. Noen sier at det kunne vært interessant i større grad å vite hva revisor gjør og hvilke vurderinger revisor tar. I undersøkelsen av Gray m.fl. (2011, side 680) konkluderer de med at bankene ønsker mer informasjon angående vesentlighetsgrenser, utvalgsstørrelser, at sikkerhetsnivået i revisjonen kvantifiseres i tillegg ønskes det mer informasjon angående misligheter. Dette er en undersøkelse utført i USA og funnene fra studien vil ikke kunne generaliseres til Norge og Agder. Vi ser likevel at intervjuobjektene i vår studie ønsker ytterligere informasjon om hva revisor gjør og de vurderingene revisor tar. Dette underbygges av intervjuobjekt 3 som ønsker mer informasjon om vurderingene som blir gjort av revisor.

Allikevel vil ikke dette være informasjon som anses å være relevant for alle brukergrupper av regnskapet. Informasjon som anses interessant for en bank vil kunne være irrelevant for andre

brukergrupper. For disse brukergruppene kan relevant informasjon dermed forsvinne i annen overflødig informasjon (Vanstraelen, m.fl, 2012, 203). Bankene kan til en viss grad miste noe av interessen rundt regnskapet og revisjonsberetningen som følge av at de blir en profesjonell aktør. Bankene kan tilordne seg den relevante informasjonen andre steder. Videre er mange av kundene avhengig av et godt forhold til banken. Dette medfører at banken sitter i en posisjon hvor de kan kreve ganske mye av en kunde når det kommer til hvilken informasjon de ønsker.

5.3.5 Oppsummering

I dette avsnittet har vi fokusert på hvordan banken benytter seg av revisjonsberetningen i en vurdering av selskaper. Alle Intervjuobjektene benytter revisjonsberetningen i vurderingen. Det viser seg at det er noe ulikheter i vektleggingen av revisjonsberetningen. Selv om intervjuobjektene uttrykker at de ikke benytter seg av revisor i så stor grad og ønsker å gjøre egne beregninger har de som krav at selskapet benytter revisor. Eksempelvis uttaler intervjuobjekt 1; *“Da tenker vi annerledes”* på spørsmålet om forskjell i vurdering av selskaper med og uten revisor. Dette kan komme av at banken har liten informasjonsverdi av revisjonsberetningen utover revisors konklusjon. Videre utdypes det at dersom det ikke er en revisor som har godkjent regnskapet vil regnskapet ikke opprettholde det samme nivået. Revisjonsberetningen fungerer således som et kvalitetsstempel på kunden. Bruken av selskapets fortsatt drift vurdering er lite nyttig for banken, sett bort fra intervjuobjekt 4. Hvor en endring i vurderingen om fortsatt drift vil slå ut på risikomodellen og blir umiddelbart fulgt opp. Det foreligger et informasjonsgap og forventningsgap mellom revisor og banken. Dette kan bero på manglende forståelse av hva som er revisors plikter og oppgaver. Bankene sitter allikevel i en posisjon som gir de gode muligheter til å begrense et eventuelt informasjonsgap. Da de vil ha anledning til å kreve ytterligere informasjon fra kundene sine. Dette gjør også at informasjonsverdien av beretningen blir mindre da informasjonen ofte er tilgjengelig gjennom egne analyser eller direkte fra kunden på et tidligere tidspunkt.

Kapittel 6 Konklusjon

Revisjon handler om å gi regnskapsbrukerne tillit til den informasjonen selskapene presenterer. Det vil derfor være viktig at brukerne av informasjonen har tillit og nytte av informasjonen. Det vil være en rekke ulike brukergrupper av regnskapsinformasjonen og det vil være umulig å sikre at alle har lik nytte av den informasjonen som presenteres. Det vil alltid finnes brukergrupper som ønsker mer informasjon, noe som gir et informasjonsgap. Samtidig vil alltid forventningene fra brukerne variere, noe som gir det nevnte forventningsgapet. I denne oppgaven har vi forsøkt å finne svar på hvorvidt revisjon bidrar med beslutningsrelevant informasjon for bankene. Dette har gitt oss følgende problemstilling: *‘‘Hvordan bidrar revisjon til beslutningsrelevant informasjon ved bankenes kredittvurdering?’’*. Problemstillingen er forsøkt besvart ved hjelp av tre forskningsspørsmål.

Det første forskningsspørsmålet har som mål å besvare: *‘‘Hvilken informasjon er sentral i bankenes kredittvurdering av mellomstore bedrifter?’’*. Med dette spørsmålet ønsket vi å kartlegge hvilken informasjon bankene anser å være relevant ved kredittvurderinger. Dette er interessant for å kartlegge hvordan bankene vektlegger ulike kilder til informasjon. Bankene i denne oppgaven ønsker kunnskap om kundenes eiere, ledelse og styre. Flere av bankene hevder at dette er den viktigste informasjonen før det gis kreditt. Videre er historisk informasjon om kunden og fremtidige antagelser fra kundens side viktige. Regnskapet og revisjonsberetningen er viktige momenter for å fastlegge kundens betalingsevne, sikkerhetsstillelse og finansielle fleksibilitet. Regnskapet og revisjonsberetningen er således ikke de viktigste momentene ved kredittvurderingen.

I det andre forskningsspørsmålet har vi forsøkt å besvare: *‘‘Hvordan forholder bankene seg til revisjonsrisiko?’’*. Bankene vi har snakket med virker å ha god forståelse for revisjonen og hvilke begrensninger som følger ved revisjon av et selskap. Alle intervjuobjektene er innforstått med at revisor ikke vil være i stand til å revidere ut ifra en forutsetning om 100% sikkerhet. Bankene viser forståelse for at regnskapet ikke kan utarbeides med absolutt sikkerhet og at det dermed vil foreligge en risiko for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, enten som følge av misligheter eller feil.

Det virker likevel å være spesielt to tilfeller som stiller spørsmål til bankenes forståelse av revisjonen. Dette knytter seg til varetelling der noen av bankene virker usikre på hvor ofte dette gjøres. For det andre gjelder dette skillet mellom hvilke oppgaver som tilfaller

regnskapsfører og hvilke som tilfaller revisor. Det er viktig at bankene forstår revisors oppgaver hvis de skal ha størst mulig nytte av den informasjonen revisor bidrar med.

Tilslutt virker det å være høy tillitt til revisor. Vi kan allikevel trekke frem tre momenter som går igjen, der revisors tillit svekkes. Dette vil for det første være i tilfeller der det er slurv i revisjonsberetningen eller regnskapet. For det andre vil det være i tilfeller der revisor tar en *‘for aktiv part’* i kundeforholdet. For det tredje sier noen av intervjuobjektene at det vil være knyttet lavere tillitt til mindre revisjonsselskap sammenlignet med større revisjonsselskap.

Det tredje og siste forskningsspørsmålet tar sikte på å besvare: *‘Hvordan påvirker revisjonsberetningen bankenes kredittvurdering?’*. Alle intervjuobjektene hevder at de benytter seg av revisjonsberetningen, dog i varierende grad. Dette skyldes i stor grad at bankene har, egne godt, utarbeidede vurderingsverktøy og tilgang til store mengder historiske data, i tillegg til at bankene ofte kan stille krav til kundene angående ytterligere informasjon. Dette gjør at nytteverdien av revisjonsberetningen blir liten med tanke på å bidra med relevant informasjon. Allikevel anses revisjonsberetningen å være viktig som et kvalitetsstempel ved at en uavhengig tredjepart har gjort sine vurderinger.

Tidligere i oppgaven har vi diskutert asymmetrisk informasjon og agent-prinsippal problematikk. Healy og Palepu (2001, side 406) argumenterer for at disse problemene er årsaken til etterspørsel etter finansiell rapportering og avsløringer knyttet til regnskapsprodusenten. Dette gjør revisors arbeid essensielt da revisjonsberetningen er det eneste dokumentet som er utarbeidet av en uavhengig tredjepart.

Vi har sett at intervjuobjektene i denne studien i varierende grad anser revisjonsberetningen for å være nyttig. Noen av intervjuobjektene gir uttrykk for at banken er en aktør som hele tiden vil ønske ytterligere informasjon. Bankene har allerede tilgang til store mengder historiske data på eksisterende kunder. I tillegg sitter de i en posisjon der de kan kreve den informasjonen de ønsker fra nye og eksisterende kunder. Dette gjør at kommunikasjon med ledelse, eiere og styret er viktige kilder til informasjon om kunden. Videre gjør dette at verdien av revisors arbeid blir mindre relevant for bankene, ettersom bankene stort sett har tilgang til all nødvendig informasjon direkte fra kundene. Bankene vi har snakket med virker allikevel å ha stor tillitt til revisor og har med det nytte av revisjonsberetningen i form av at den fungerer som et kvalitetsstempel på kunden. Bankene i undersøkelsen benytter

revisjonsberetningen således lite som kilde til ny informasjon, men i større grad som en bekreftelse fra en uavhengig tredjepart, dette var også funnet til Coram m.fl. (2011).

I arbeidet med en masteroppgave blir en nødt til å sette begrensninger som følge av tid og relevans knyttet til problemstillingen. Under arbeidet med en masteroppgave er det flere spennende elementer som dukker opp. Dette gir grunnlag for videre forskning knyttet til emnet. I arbeidet med masteroppgaven mener vi det er grunnlag for videre forskning. Her trekker vi frem tre muligheter. Den første er *“Revisjon i et brukerperspektiv”* hvor en kan se på forskjeller knyttet til en ikke profesjonell bruker av regnskapet. Videre som alternativ to kan en se på bruken av revisjonsberetningen opp mot store selskaper som rapporterer etter IFRS. Med dette som utgangspunkt kan en se på *“den nye revisjonsberetningen”* med mer tilpasset informasjon. Den siste muligheten som vi ønsker å trekke frem, og fremstår som spennende er regnskapsbrukernes forståelse av revisjon. Alternative problemstillinger knyttet til dette emnet kan være *“Hvilken forståelse har brukeren av revisors arbeid?”* eller *“Hvordan opplever brukeren revisjon?”*.

Referanseliste

Akerlof, George. (1970). The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 84 (3), 488-500.

https://www.jstor.org/stable/1879431?seq=1#metadata_info_tab_contents

Aksjeloven. (1997). Lov om aksjeselskaper (LOV-1997-06-13-44).

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-06-13-44?q=asl>

Almer, Elizabeth Dreike & Brody, Richard G. (2002). An empirical investigation of context-dependent communications between auditors and bankers. *Managerial Auditing Journal*, 17 (8), 478-486.

<https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/02686900210444815>

Arens, Alvin A; Elder, Randal J & Beasley, Mark S. (2005). *Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Baksaas, Kjell Magne & Stenheim, Tonny. (2015). *Regnskapsteori* (1.utg). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Berk, Jonathan & DeMarzo, Peter M. (2017). *Corporate Finance*. Harlow; Pearson

BooLaky, Pran Krishansing & Quick, Reiner. (2016). Bank directors' perceptions of expanded auditor's reports. *International Journal of Auditing*, 20(2), 158-174.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/ijau.12063>

Bråthen, Tore. (2004). *Styremedlem og aksjonær*. Fagbokforlaget.

Bruns, Volker & Fletcher, Margaret. (2008). Banks' risk assessment of Swedish SMEs. *Venture capital*, 10 (2), 171-194.

<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13691060801946089?needAccess=true>

Church, Bryan K; Davis, Shaun M. & McCracken, Susan A. (2008). The auditor's reporting model: A literature overview and research synthesis. *Accounting Horizons*, 22(1), 69-90. <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=bc1479d9-6e5d-42b8-be7a-79219016e634%40sessionmgr4008>

Coram, Paul J; Mock, Theodore J; Turner, Jerry L; & Gray, Glen. (2011). The communicative value of the auditor's report. *Australian Accounting Review*, 21(3), 235-252. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1835-2561.2011.00140.x>

Danos, Paul; Holt, Doris L & Imhoff Jr, Eugene A. (1989). The use of accounting information in bank lending decisions. *Accounting, Organization and Society*, 14(3), side 235-246. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0361368289900251>

Deakins, David & Hussain, Guhlum. (1994). Risk Assessment with Asymmetric Information. *International Journal of Bank Marketing*, 12 (1), 24-31. <https://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/02652329410049571?fbclid=IwAR1LbvaEEJpQvPEmDnJrYDkd1qVKO5IDDCDXos6-qqC5yGPgXrIL2GIWP2k>

Den Norske Revisorforening. (2010). ISA 200 Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføring av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene.

<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-200-overordnede-mal-for-den-uavhengige-revisor-og-gjennomforingen-av-en-revisjon-i-samsvar-med-de-internasjonale-revisjonsstandardene.pdf>

Den Norske Revisorforening. (2010). ISA 320 Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-320-vesentlighet-ved-planlegging-og-gjennomforing-av-en-revisjon.pdf>

Den Norske Revisorforening. (2010). ISA 450 Vurdering av feilinformasjon identifisert under revisjonen. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-450-vurdering-av-feilinformasjon-identifisert-under-revisjonen-pr-18-12-2017.pdf>

Den Norske Revisorforening. (2010). ISA 500 Revisjonsbevis. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-500-revisjonsbevis-pr-18-12-2017.pdf>

Den Norske Revisorforening. (2010). ISA 501 Revisjonsbevis – særlige hensyn knyttet til utvalgte poster. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-501-revisjonsbevis-saelrige-hensyn-knyttet-til-utvalgte-poster.pdf>

[veiledninger/revisjonsstandardene/isa-501-revisjonsbevis---sarlige-hensyn-knyttet-til-utvalgte-poster.pdf](https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-501-revisjonsbevis---sarlige-hensyn-knyttet-til-utvalgte-poster.pdf)

Den Norske Revisorforening. (2012). ISA 315 Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-315-revidert-identifisering-og-vurdering-av-risikoene-for-vesentlig-feilinformasjon-gjennom-forstaelse-av-enheten-og-dens-omgivelse-26-10-2017.pdf>

Den Norske Revisorforening. (2014). ISAE 3000 Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isae-3000-revidert-attestasjonsoppdrag-som-ikke-er-revisjon-eller-forenklet-revisorkontroll-av-historisk-finansiell-informasjon-pr-18-12-2017.pdf>

Den Norske Revisorforening. (2016). ISA 570 Fortsatt drift. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-570-revidert-fortsatt-drift.pdf>

Den Norske Revisorforening. (2016). ISA 700 Konklusjon og rapportering om regnskaper. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-700-revidert-konklusjon-og-rapportering-om-regnskaper.pdf>

Den Norske Revisorforening. (2016). ISA 705 Modifikasjoner i konklusjonen i den uavhengige revisors beretning. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-705-revidert-modifikasjoner-i-konklusjonen-i-den-uavhenige-revisors-beretning.pdf>

Den Norske Revisorforeningen. (2010). SA 3801 Revisors kontroll av rapportering om grunnlag for skatter og avgifter. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/sa-3801---revisors-kontroll-av-og-rapportering-om-grunnlag-for-skatter-og-avgifter.pdf>

Den Norske Revisorforeningen. Den Norske Revisorforenings regler om etikk.
https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/etikk/DnRs_regler_om_etikk

Ebbesberg, Hilde Roheim. (2016). Revisorlovens krav til uavhengighet. *Revisjon og regnskap*, side 41-46. <https://www.revregn.no/asset/pdf/2016/5-41-6.pdf>

Eilifsen, Aasmund & Andersen, Steinar. (2010). De nye vesentlighetsstandardene. *Revisjon og Regnskap*, Side 38-44. <https://www.revregn.no/asset/pdf/2010/4-38-44.pdf>

Eilifsen, Aasmund & Messier Jr, William F. (2015). Materiality Guidance of the major public accounting firms. *Auditing: A journal of practice & Theory*. 34(2), side 3-26.
<http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=af0716b4-e2d0-4fa8-989e-b9644f358b1f%40pdc-v-sessmgr05>

Eilifsen, Aasmund; Messier, William F; Glover, Steven M & Prawitt, Douglas F. (2010). *Auditing & assurance services* (2.utg). London: McGraw-Hill.

Eklund, Trond & Knutsen, Knut. (2011). *Regnskapsanalyse: aktiv bruk av regnskapet* (utg.8). Oslo: Gyldendal akademisk.

Eklund, Trond; Larsen, Kai & Bernhardsen, Eivind. (2001). Model for Analyzing Credit Risk in the Enterprise Sector, side 99-106. <https://norges-bank.brage.unit.no/norges-bank-xmlui/bitstream/handle/11250/2504900/eklund-larsen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Epstein, Marc J. & Geiger, Marshall A. (1994). Investors Views of Audit Assurance: Recent Evidence of the Expectation Gap. *Journal of Accountancy*, side 60-66.
<https://scholarship.richmond.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1021&context=accounting-faculty-publications>

Finanstilsynet. (2018). *Likviditet og soliditet* (3. kvartal).
<https://www.finanstilsynet.no/contentassets/e1a52b20d7574b69829171a4d4cc6740/likviditet-og-soliditet-i-banker-3-kvartal-2018.pdf>

Flakke, Per Arne. (2010). Utviklingen innenfor kredittvurdering og forholdet mellom bank og kunde de siste tiår. *Praktisk økonomi & finans*, 26(03), 79-90.
<https://www.idunn.no/pof/2010/03/art08>

Ghatak, Maitreesh. (1999). Group lending, local information and peer selection. *Journal of Development Economics*, 60 (1), 27-50.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304387899000358>

Gómez-Guillamon, Antonio Durendez. (2003). The usefulness of the audit report in investment and financing decisions. *Managerial Auditing Journal*, 18 (6/7), 549-559.

<https://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/02686900310482687>

Gray, Glen L; Turner, Jerry L; Coram, Paul J. & Mock, Theodore J. (2011). Perceptions and misperceptions regarding the unqualified auditor's report by financial statement preparers, users, and auditors. *Accounting Horizons*. 25(4), 659-684.

<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=7f2412d4-c648-457f-9038-1e8531f4c461%40sdc-v-sessmgr04>

Gripsrud, Geir; Olsson, Ulf Henning & Silkoset, Ragnhild. (2015). *Metode og dataanalyse* (2.utg). Trondheim: Høyskoleforlaget.

Guiral-Contreras, Andrés; Gonzalo-Angulo, Jose A. & Rodgers, Waymond. (2007). Information content and recency effect of the audit report in loan rating decisions. *Accounting and Finance*, 285-303. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1467-629X.2006.00208.x>

Gulden, Bror Petter. (2016). *Revisjon: Teori og metode*. Oslo. Cappelen Damm akademisk

Gulden, Bror Petter. (2017). *Den eksterne revisor*. Oslo. Gyldendal Akademisk

Hagen, Kai Morten. (2016). Ny revisjonsberetning. *Revisjon og regnskap*, 14(4), 40-41. <https://www.revregn.no/asset/pdf/2016/4-40-1.pdf>

Hansen, Odd-Birgir & Kristiansen, Tine. (2012). Forsvarlig egenkapital og risiko. *Revisjon og regnskap*. side 39-42. <https://www.revregn.no/asset/pdf/2012/5-39-42.pdf>

Haskins, Mark E. & Dirsmith, Mark W. (1995). Control and Inherent Risk Assessment in Client Engagements: An Examination of Their Interdependencies. *Journal of Accounting and Public Policy*, 14(1), 63-83. https://ac.els-cdn.com/027842549400023T/1-s2.0-027842549400023T-main.pdf?_tid=e9be67c0-5971-4548-b611-999476fbf45d&acdnat=1547562513_d725215662767ceab8bef97c60b68f0f .

Healy, Paul M. & Palepu, Krishna G. (2001). Information asymmetry, corporate disclosure, and the capital markets: A review of the empirical disclosure literature. *Journal of Accounting & Economics*, 31, 405-440. https://ac.els-cdn.com/S0165410101000180/1-s2.0-S0165410101000180-main.pdf?_tid=c63efbdf-c3d3-4a1c-9bd0-2d2f61fcdfa8&acdnat=1551962206_5a9f92603743843e90528fb1a4666987

IAASB. (2011). *Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring the Options of Change*. https://www.ifac.org/system/files/publications/exposure-drafts/CP_Auditor_Reporting-Final.pdf

Kida, Thomas. (1980). An Investigation into Auditors Continuity and Related Qualification Judgments. *Journal of accounting research*, 18 (2), side 506-523. <https://www.jstor.org/stable/pdf/2490590.pdf?refreqid=excelsior%3A2a8f849b76e1085f759dac9f6d51bb43>

Koh, Hian Chye & Woo, E-Sah. (1998). The expectation gap in auditing. *Managerial Auditing Journal*, 13(3), 147-154. <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/02686909810208038>

Kvifte, Steinar Sars & Johnsen, Atle. (2015). *Det konseptuelle rammeverket for regnskap* (2.utg), Oslo, Den Norske Revisorsforeningen.

Lee, Teck-Heang; Azham Md. Ali. (2008). The evolution of auditing: An analysis of the historical development. *Journal of modern accounting and auditing*, 4(12), 1-8. https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/48038038/historical_dev_of_audit.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1548156229&Signature=3jfb0BVUYD6tMX0ib8AdlB2Lqv0%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DThe_evolution_of_auditing_An_analysis_of.pdf

Libby, Robert. (1979). The impact of Uncertainty Reporting on the Loan Decision. *Journal of accounting research*, 17, side 35-57 <https://www.jstor.org/stable/pdf/2490608.pdf?refreqid=excelsior%3Ad9a7f618f912c7d58ffbd602fc7aa29b>

Lowe, D Jordan. (2011). The Expectation Gap In The Legal System: Perception Differences Between Auditors And Judges. *Journal of applied business research*, 10(3), Side

39-44.

<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09638180.2012.687506?needAccess=true>

Mckee, Thomas F. & Eilifsen, Aasmund. (2000). Current materiality guidance for auditors.

https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/166032/A51_00.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Oliver, Alfredo Martín; Fumás, Vicente Salas & Saurina, Jesús. (2006). Risk premium and market power in credit markets. *Economic Letters*, 93, 450-456.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165176506002187>

Palmrose, Zoe-Vonna. (1988). An Analysis of Auditor Litigation and Audit Service Quality. *The accounting review*, 63(1), Side 55-73,

<https://www.jstor.org/stable/pdf/247679.pdf?refreqid=excelsior%3A7410f5bb00992bffa4923651445956a7>

Pettersen, L.I. (2009). Fortsatt drift-forutsetningen. *Revisjon og regnskap*, (1), 21-25.

<https://www.revregn.no/asset/pdf/2009/1-21-5.pdf>

Porter, Brenda. (1993). An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance Gap. *Accounting and Business Research*, 24(93), 49-68.

<http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=d2098928-3234-40ab-ae4e-cb62c8d0e437%40sessionmgr101>

Porter, Brenda; Simon, Jon & Hatherly, David. (2014). *Principles of External Auditing*. Cornwall: Wiley.

Pratt, Jamie & Stice, James D. (1994). The Effect of Client Characteristics on Auditor Litigation Risk Judgments, Required Audit Evidence, and Recommended Audit Fees. *The accounting review*, 69(4), side 639-656.

<https://www.jstor.org/stable/pdf/248435.pdf?refreqid=excelsior%3A3548ad744dec5f420b54f0f8d8679706>

Regnskapsloven. (1998). Lov om årsregnskap m.v. (LOV-1998-07-17-56).

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-56?q=rskl>

- Revisorloven. (1999). Lov om revisjon og revisorer (LOV-1999-01-15-2).
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-01-15-2?q=revl>
- Revisorshåndbok*. (2018). Oslo: Fagbokforlaget.
- Sekaran, Uma & Bougie, Roger. (2016). *Research Methods for Business* (7.utg). West Sussex, United Kingdom: Wiley.
- Stiglitz, Joseph E. & Weiss, Andrew. (1981). Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *The American economic review*, 71 (3), 393-410.
<https://www.jstor.org/stable/pdf/1802787.pdf?acceptTC=true>
- Vanstraelen, Ann; Shelleman, Caren; Meuwissen, Roger & Hofmann, Isabell. (2012). The Audit Reporting Debate: Seemingly Intractable Problems and Feasible Solution. *European Accounting Review*, 21(2), side 193-215.
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09638180.2012.687506?needAccess=true>
- Zikmund, William G; Babin, Barry J; Carr, Jon C. & Griffin, Mitch. (2013). *Business research methods* (9.utg). South-Western, Cengage Learning.
[https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=ydcKAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR6&dq=Zikmund+et+al,+2013\)&ots=Y6IkS7d61D&sig=opQjUvyfDjtlprKiJxIvuFZXOfU&redir_esc=y#v=onepage&q=semi-stru&f=false](https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=ydcKAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR6&dq=Zikmund+et+al,+2013)&ots=Y6IkS7d61D&sig=opQjUvyfDjtlprKiJxIvuFZXOfU&redir_esc=y#v=onepage&q=semi-stru&f=false)

Vedlegg 1 – Intervjuguide

Spørsmål om informanten

- 1) Hvilken stilling har du i bedriften?
 - Andre relevante erfaringer?
- 2) Hvor mange år har du med erfaring?

Åpne spørsmål

- 1) Hvilken informasjon er mest interessant for dere når en kunde søker kreditt?
- 2) Bruker dere analyseverktøy i vurderingen?
 - Hvilke parametere behandles?
 - Hvordan vektlegges de ulike parameterne?

Konkrete spørsmål

- 1) Hvordan vurderer dere selskapets egenkapital?
- 2) Er det andre sentrale poster i regnskapet knyttet til kredittvurderingen/lånevurderingen?
- 3) I Hvilken grad benytter revisors arbeid?
 - Benytter dere årsregnskapet og revisorsberetning
 - Dersom årsregnskapet er godkjent av revisor, øker påliteligheten?
 - Dersom dere ikke benytter revisors arbeid, hvordan vurderer dere påliteligheten?
 - Hva legger dere i høy grad av sikkerhet knyttet til revisors arbeid?
 - Hvor stor tillit har dere til det reviderte årsregnskapet ikke inneholder vesentlige feil?
 - Revisor signerer på fortsatt drift vurderingen, hva legger dere i det?
- 4) Hvordan følger dere opp selskaper som dere har gitt kreditt/lån?
- 5) Hvordan vurderer dere risikoen for at det er feil i regnskapet på de postene dere vurderer som relevante?
- 6) Har dere noen spesielle tiltak for å redusere risiko?
- 7) Hva kunne blitt gjort av revisor for å bedre deres beslutningsgrunnlag?
- 8) Ser dere forskjell på store og små revisjonsselskaper?

Avsluttende spørsmål

- 9) På en skala fra 1-10 hvor stor nytte har du av revisors arbeid?
- 10) På en skala fra 1-10 hvor stor tillit har du til revisors arbeid?
- 11) Dersom du går igjennom 100 årsregnskap, hvor mange kan revisor bomme på?

Vedlegg 2 – Refleksjonsnotat Andreas Bærøtangen

Sammendrag

Ettersom det i undervisningen i revisjonsfaget på Universitetet i Agder var lite fokus på regnskapsbrukerne og deres oppfattelse av forholdet til revisor, var det interessant å lære mer om deres synspunkter og relevans av revisors arbeid. Med tanke på at revisors oppgave, ifølge revisorloven (1999) § 1-2, er å fungere som ‘*allmenhetens tillitsperson*’ vil det være viktig at regnskapsbrukerne faktisk har tillit til revisor og nytte av revisors arbeid. Ettersom bankene er en brukergruppe av regnskapet var det derfor interessant å tilegne seg en dypere forståelse av deres forhold til revisjon. Ved å bedre vår forståelse på dette området vil det være enklere å forholde seg til kunder i arbeidslivet da det er enklere å forstå situasjonen til regnskapsbrukerne.

Vi har funnet ut at bankene benytter revisors arbeid i varierende grad. Vi har også lært at revisors arbeid på langt nær er det viktigste verktøyet bankene benytter ved kredittvurderinger. Bankenes forhold til eiere, ledelse og styret, samt historisk informasjon og fremtidige antakelser fra kunden virker å være det viktigste. Bankene i oppgaven har uansett høy tillit til revisor og det arbeidet revisor gjør. Det kan allikevel virke som at nytten av revisjonsberetningen ikke er veldig stor når det gjelder å fungere som en informasjonskilde. Dette skyldes at bankene allerede har tilgang til mye informasjon, samtidig som de stort sett kan kreve den informasjonen de ønsker fra kundene sine. Revisjonsberetningen virker å være nyttig i form av å fungere som et kvalitetsstempel fra en tredjepart, på at selskapet oppfyller de krav som er forventet. Dette er nyttig informasjon for bankene. Tilslutt i oppgaven konkluderer vi med at det virker å foreligge et gap mellom revisorer og banker, der bankene stort sett mener at mer informasjon ville gitt et bedre beslutningsgrunnlag.

Internasjonalisering

Dagens økonomi er global og både revisorer og banker må forholde seg til globaliseringen. Standardene som revisorene følger baserer seg på internasjonale standarder og er i stadig endring. Samtidig har vi gjennom arbeidet med denne oppgaven fått forståelse for at banker vurderer kunder også basert på hvilke selskap disse driver handel med. Dersom bankens kunder driver handel med selskap i utlandet vil det være viktig at disse tar samfunnsansvar og følger internasjonale etiske retningslinjer. Samfunnsansvar og etiske retningslinjer virker

således å være viktig for bankene. Det foreligger derfor alltid et samspill mellom det som foregår på et nasjonalt plan og det som foregår på det internasjonale plan.

Innovasjon

Gjennom arbeidet med denne oppgaven har vi sett at det foreligger et gap mellom revisorer og banker hva gjelder informasjon. Bankene ønsker stort sett mer beslutningsnyttig informasjon samtidig som revisorene av ulike årsaker ikke har anledning til å bidra med ytterligere avsløringer i sitt arbeid. Dette omtales som informasjonsgapet. For å øke nytten av revisors arbeid vil det derfor være interessant å tette informasjonsgapet mellom de to gruppene. Ulike studier kommer med ulike forslag til hvordan dette gapet kan minskes. Det nevnes blant annet at ytterligere informasjon angående vesentlighetsgrenser og utvalgsstørrelser kunne vært gitt, at sikkerhetsnivået kunne vært kvantifisert og at revisor kunne gitt mer informasjon angående misligheter i selskapet (Gray, Turner, Coram & Mock, 2011, side 680). I vår studie kommer vi frem til at ytterligere informasjon vil som regel være interessant for bankene. Der ett av intervjuobjektene sier at *“jo mer informasjon, jo bedre”*. Det vil således være vanskelig å tilfredsstille banken som brukergruppe dersom ytterligere informasjon alltid vil være bedre. Med tanke på at revisjonen gjøres tilgjengelig også for andre brukergrupper vil ytterligere informasjon kunne begrense disse gruppene sin nytte av ytterligere informasjon. Da relevant informasjon forsvinner i detaljene fra den ytterligere informasjonen (Vanstraelen, Schelleman, Meuwissen & Hofmann, 2012, 203). Informasjonsgapet lar seg derfor vanskelig begrense.

Ansvarlighet

Ansvarlighet vil være svært viktig for en revisor. Dette skyldes at revisor skal fungere som *“allmennhetens tillitsperson”*, dette følger av revisorloven (1999) § 1-2 og anses å være revisors viktigste oppgave. For å sikre at tilliten opprettholdes er det utarbeidet flere paragrafer i revisorloven (1999) som omhandler revisors uavhengighet, objektivitet og taushetsplikt. I tillegg har Den Norske Revisorforening utarbeidet et etisk regelverk for revisorer (DnR's regler om etikk), der det presenteres en rekke prinsipper som skal sikre at tilliten opprettholdes. I denne oppgaven har vi blant annet forsøkt å forstå bankenes opplevde tillit til revisor. Det vil være essensielt at banker, som er brukere av regnskapsinformasjon, har tillit til revisor og de oppgavene som gjøres. Dersom tilliten til revisor svekkes vil dette kunne ha negative konsekvenser for hele revisjonsprofesjonen (DnR's regler om etikk, side

2). I tillegg vil det svekke troverdigheten knyttet til den økonomiske informasjonen som tilgjengeliggjøres fra selskaper. Revisorer vil som følge av dette ha et ansvar for å opprettholde tillit fra omverdenen.

Andreas Bærøtangen 02.06.2019

Vedlegg 3 – Refleksjonsnotat Kristian Frøyen

Sammendrag

I denne oppgaven ser vi på hvordan revisjonen bidrar til beslutningsrelevant informasjon i bankens kredittvurdering. Vi vil således se revisjonen fra regnskapsbrukernes perspektiv. Oppgaven vil belyse flere funn knyttet til forholdet mellom revisor og bruker. For å gjøre dette har vi utført en kvalitativ studie hvor vi har benyttet dybdeintervju av 6 banker.

Innledningsvis undersøker vi hva banken som en profesjonell aktør legger til grunn i sin vurdering. Her finner vi at regnskapet og revisjonsberetningen er en mindre del av det totale bildet. Banken som profesjonell aktør sitter på mye informasjon om sine kunder og andre selskaper. Samtidig vektlegger de andre faktorer enn regnskapet. Regnskapet vil derfor bare være en del av en totalvurdering. Med dette som utgangspunkt ønsker vi å finne ut hvordan banken forholder seg til revisjonsrisiko og hvordan revisjonsberetningen påvirker bankens kredittvurdering. I Oppgaven finner vi at det er varierende forståelse av revisors oppgaver på enkelte områder. Samtidig er banken som bruker bevisst på at revisor ikke kan revidere med 100% sikkerhet i regnskapet. Det viser seg likevel at de fleste bankene har høy tillit til det reviderte regnskapet.

Vår studie finner at det er foreliggende et gap i forventinger og informasjon mellom banken og revisorer. Det er flere faktorer som forårsaker dette. Eksempelvis kan bankens forståelse av revisors oppgaver nevnes som en sentral faktor. Videre belyser vi bankens nytte og tillit til revisor.

Internasjonalisering

De store revisjonsselskapene (EY, PWC, Deloitte, KPMG) har kontorer og avdelinger i flere land. I likhet med mange andre land benytter Norge internasjonale standarder (ISA). Dette medvirker til likheter i revisjonen globalt. Videre har vi noen store selskaper i Norge, disse vil og rapportere etter internasjonale regnskapsstandarder (IFRS).

Vår oppgave benytter flere studier utført utenfor Norge. Vi har og brukt litteratur som ikke er skrevet i Norge. Selv om det er forskjeller mellom landegrensene, er det store likheter knyttet til formålet med revisjonen samt utførelsen.

Vi har gjennom fagene finansregnskap og revisjon lært om internasjonal rapportering samt internasjonale standarder. Dette har bidratt til en bred kunnskap knyttet til forskjeller mellom landene men også likheter. Videre har vi og sett på hvordan andre land påvirker Norge i utforming av standarder og rapportering.

Innovasjon

Revisjon er en bransje som er i stadig utvikling, kanskje mer enn noen gang. Tilgangen til informasjon øker stadig samt mulighetene for effektivisering. Innovasjonen av bransjen innebærer mer avanserte systemer og nye måter å arbeide. Dette gir utfordringer i revisjonen knyttet til måten revisor vil utføre revisjonen. I faget Revisjon 2 har vi ved to anledninger hatt gjesteforelesere som har tatt opp denne problemstillingen. Ett eksempel på dette er robot kontrollerer og logger reiseregninger. Her ble det diskutert måter en kan revidere en robot. Økt effektivisering gjennom økt fokus på automatisering hvor forenkling av prosesser er i fokus gir revisor nye problemstillinger.

Vår oppgave ser på forskjeller mellom revisor og regnskapsbrukeren. Innovasjonen kan bidra til at gapet mellom revisor og brukeren av regnskapet blir mindre, men det kan også bidra til at gapet blir større. Innovasjon bidrar til at brukerne av regnskapet får stadig bedre informasjon. Som brukergruppe av revisjonen har vi benyttet en profesjonell aktør som benytter analyseverktøy i vurderingen av kunder. Innovasjon bidrar til at de får raskere tilbakemeldinger og på en bedre måte kan følge opp kunden.

Ansvarlighet

Revisor er allmenhetens tillitsperson jf. Revisorloven (1999) § 1-2. I dette ligger det at revisor skal fremstå som tillitsfull blant folk flest. Hvilke oppfatninger brukere har av revisor er således viktig. Revisor skal forholde seg til en rekke lover og regler i utførelsen av revisjon. Dette er sentralt for at brukeren av regnskapet skal ha tillit til den finansielle informasjonen. Faget Revisjon 2 har tatt for seg forskjellige etiske dilemmaer knyttet til revisors oppgaver. Som veiledning har vi benyttet revisors håndbok og de etiske retningslinjene som er beskrevet for revisor utførelse av revisjonen.

I vår oppgave har ansvarlighet vært sentralt. Oppgaven er meldt inn til NSD. Videre har informantene anonymitet og vært viktig for oppgaven. Det var spesielt en informant som ga uttrykk for viktigheten av anonymitet for å kunne besvare spørsmål. For å oppfylle de etiske

retningslinjene har vi tatt flere forhåndsregler. Dette er bruk av opptaker som er godkjent av universitetet. Transkriberte intervjuer er passordbeskyttet, og lagret på universitetets godkjente servere. Når oppgaven er levert vil intervjuene slettes.

Kristian Frøyen 02.06.2019